Buyten gaets. Twee burleske reisbrieven van Aernout van Overbeke

Aernout van Overbeke

editie Marijke Barend-van Haeften & Arie Jan Gelderblom

bron

Buyten gaets. Twee burleske reisbrieven van Aernout van Overbeke (ed. Marijke Barend-van Haeften & Arie Jan Gelderblom). Verloren, Hilversum 1998

Zie voor verantwoording: https://www.dbnl.org/tekst/over001mbar01_01/colofon.php

Let op: boeken en tijdschriftjaargangen die korter dan 140 jaar geleden verschenen zijn, kunnen auteursrechtelijk beschermd zijn. Welke vormen van gebruik zijn toegestaan voor dit werk of delen ervan, lees je in de gebruiksvoorwaarden.

dbnl digitale bibliotheek voor de Nederlandse letteren

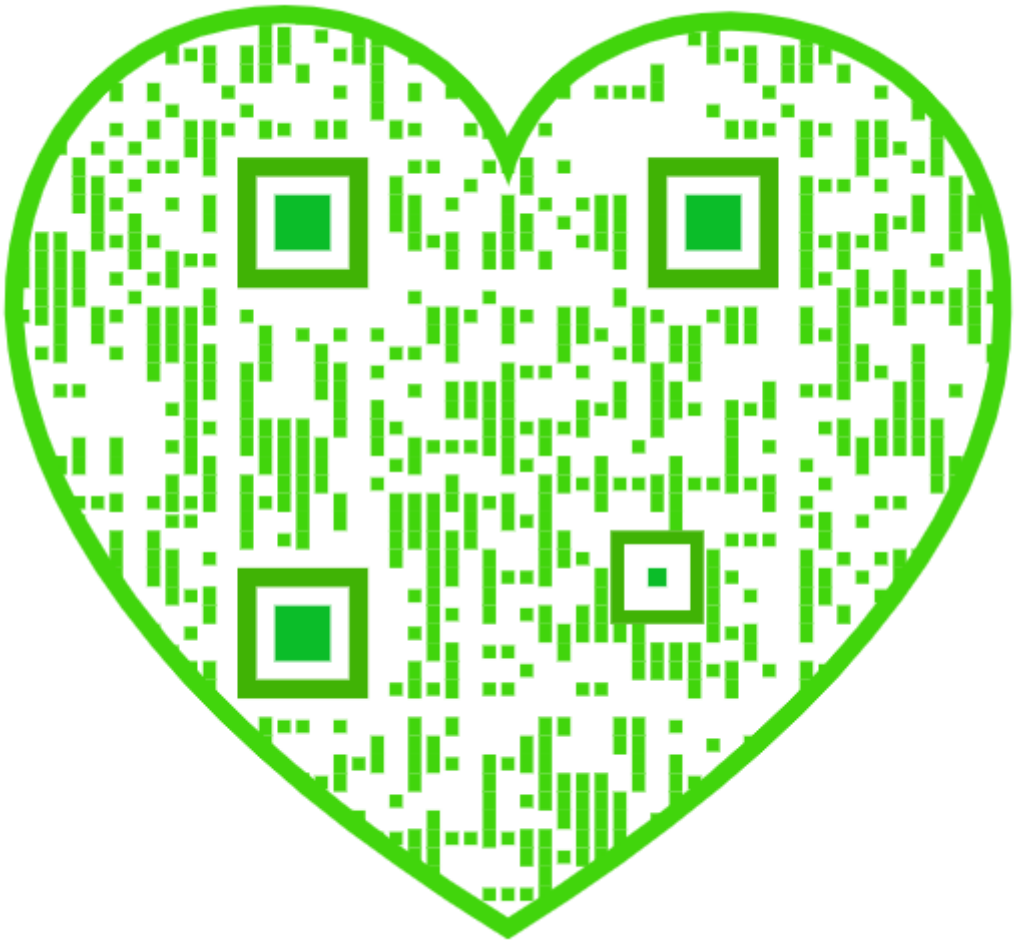

Woord vooraf

Op 12 april 1668 vertrekt Aernout van Overbeke, 35 jaar oud, op het VOC-schip *Zuidpolsbroek* naar Batavia, waar hij bijna zes maanden later arriveert na een voorspoedige reis. De jurist en dichter Van Overbeke had *in patria* een vrolijk leven geleid en niet op een gulden meer of minder gekeken, aan boord was hij als opperkoopman de hoogste gezagsdrager en in Indië werd hij lid van de Raad van Justitie.

Er bestaan twee uitvoerige autobiografische teksten die Van Overbekes tocht documenteren. De ene, een brief aan 'Broeders, Vrienden en Bekenden', werd al in de zeventiende eeuw meermalen uitgegeven; de andere, een brief aan vier vriendinnen die bewaard wordt in de Koninklijke Bibliotheek in Den Haag, is tot nog toe nooit in druk verschenen.

De twee brieven vertonen opvallende overeenkomsten én verschillen, en lenen zich daardoor goed voor een gezamenlijke uitgave. Beide geven blijk van Van Overbekes uitzonderlijk schrijftalent dat na ruim drie eeuwen niets aan frisheid heeft ingeboet. Hij is persoonlijk en spitsvondig, en verschaft intieme informatie over het leven aan boord. Zijn stijl weet hij af te stemmen op zijn lezers en hij beheerst een ingenieuze, met literaire toespelingen doorweven soort van humor, die behalve als tekstueel en communicatief spel ook de functie heeft gehad van medicijn tegen de zwaarmoedigheid van de wereldreiziger.

Deze uitgave, die de twee brieven met elkaar in verband brengt en toegankelijk maakt voor de hedendaagse lezer, is tot stand gekomen dank zij de hulp en medewerking van velen. De mannenbrief, oftewel de *Geestige en vermaeckelijcke reys-beschryving naer Oost-Indien*, is in het studiejaar 1993-1994 aan de Universiteit Utrecht het onderwerp geweest van een doctoraalcollege Historische Letterkunde van de vakgroep Nederlands. Een kleine groep studenten heeft vervolgens meegewerkt aan publicatie in de instituutsreeks *Ruygh-bewerp*: Marjo van Diepen, Kelvin Hogarth, Martin Hunziker, Lotte Jensen, Nelly van de Leur, Nora Selles en Katja Thevissen. Ze konden met toestemming van de schrijfster gebruik maken van materiaal uit de doctoraalscriptie van Jolanda Vis, die in 1990 in Utrecht was afgestudeerd op leven en werk van Van Overbeke. De vrouwenbrief was in 1996-1997 het onderwerp van een doctoraalwerkgroep aan het Instituut voor neerlandistiek van de Universiteit van Amsterdam;

aan de instituutspublicatie *Komt uffers scheep scheep!* is meegewerkt door Dieuwke Hettinga, Herman van Iperen, Maaike Jacobs, Okke de Jong, Betty Markestein, Kim Muller en Paul Turk.

Het personeel van de archieven, bibliotheken en musea waar Overbekiana en andere relevante bronnen worden bewaard, is altijd zeer behulpzaam geweest bij het verstrekken van informatie. Op tal van personen kon een beroep worden gedaan in ontcijferings- en interpretatiekwesties: Willem van Bentum (die Van Overbekes kennis van Petronius aantoonde), Hans den Besten, Rudolf Dekker, Carla Dauven, Els van Eyck, Louis Grijp, Chris Heesakkers, Gert-Jan Johannes, Paul Knevel, Rob Resoort, Herman Roodenburg, Dick Schenkeveld, Dorthe Schipperheijn, Anna E.C. Simoni, Agnes Sneller, Jan Stroop, Grace Swart, Kees Thomassen, A.H. Touber, Marc van Vaeck en Piet Verkruijsse. Zonder hun enthousiast gegeven assistentie en informatie had dit boek niet kunnen verschijnen.

Marijke Barend-van Haeften
Arie Jan Gelderblom

Inleiding

Op 1 februari 1669 ondertekent Aernout van Overbeke in Batavia een lange brief aan familieleden, vrienden en bekenden in Holland. Het onderwerp is zijn reis naar Indië, waar hij op 7 oktober 1668 was gearriveerd om zitting te nemen in het op één na hoogste bestuurscollege, de Raad van Justitie. Van Overbeke kende veel mensen in het vaderland en we mogen aannemen dat zijn brief, die in augustus 1669[1] in Holland zou aankomen, dikwijls werd doorgegeven en gekopieerd. Zo noteert Pieter Teding van Berkhout op 16 november 1669 in Delft in zijn dagboek dat hij een deel van de avond heeft doorgebracht met de lectuur van Aernouts reisverslag: 'Je [...] passoys le reste de la soyrée a la lecture d' un grand Journal que Naut Overbeeck avoit envoyé des Indes'.[2] Waarschijnlijk hebben de eerste lezers de tekst even spitsvondig en vermakelijk gevonden als Van Overbeke hem had bedoeld en zagen ze spoedig in dat ook een groter publiek ervan zou kunnen smullen. In 1671 en 1672 verschijnen er gedrukte uitgaven bij drukker Jan Joosten in Amsterdam. De auteur zelf vertoeft dan nog in de Oost. Daarvandaan had hij op 15 december 1669 nog een reisbrief verstuurd, dit keer wat korter en gericht aan vier vrouwen. Deze brief is echter nooit in druk verschenen. Vanaf 1678 prijkt de eerstgenoemde brief, de *Geestige en vermaeckelijcke reys-beschryving naer Oost-Indien*, in de diverse edities van Van Overbekes verzamelde werken. De schrijver zelf maakt dat niet meer mee. In 1674, twee jaar na zijn terugkeer in het vaderland, is hij op 41-jarige leeftijd in Amsterdam overleden.

Aernout van Overbeke werd geboren in Leiden op 15 december 1632. Zijn ouders, Matthijs van Overbeke en Agatha Scholiers, kregen negen kinderen, waarvan hij het achtste was. De familie was Luthers en had wortels in Vlaanderen en Duitsland. Vader Matthijs, een welgesteld koopman, stond bekend als een gastvrij kunstliefhebber, die zijn fraaie schilderijenverzameling graag ter bezichtiging openstelde. Naast een groot huis aan het Rapenburg in Leiden bezat de familie ook een buitenhuis met tuin in

1 Op 8 augustus 1669 arriveerde de *Papenburg* in Texel. Het schip was op 1 februari 1669, de datum van Van Overbeke's ondertekening, vanuit Batavia vertrokken, tezamen met de *Hazenburg*. Dit laatste schip was uitgereed door de kamer van Zeeland, de *Papenburg* door de Amsterdamse kamer. Het lijkt daarom waarschijnlijk dat de brief door laatstgenoemde Oost-Indiëvaarder is meegenomen naar *patria*. Bruijn, Gaastra, Schöffer 1979-1987, dl. II, p. 88-89.

2 Van Overbeke 1991, Inleiding p. XVI.

Afb. 1 Portret van Aernout van Overbeke, zoals uitgever Ten Hoorn het liet afdrukken in de Geestige werken *van 1678*.

Alphen aan den Rijn. In de jaren dertig echter lijkt het met geld en goed bergafwaarts te gaan en de vader sterft aan 'melancholie' als Aernout vijf is. Al op zijn elfde jaar wordt Aernout als student in de rechten ingeschreven aan de Leidse universiteit. Pas in maart 1655 rondt hij zijn opleiding af met een promotie. Hij houdt dan een oratie over handelsrecht, *De transactionibus*. In januari 1659 legt hij als advocaat de eed af voor het Hof van Holland. Hij werkt als advocaat in Den Haag, brengt dikwijls bezoeken aan Amsterdam, en maakt buitenlandse reizen naar Engeland en Duitsland.[3]

3 Worp 1883; Vis 1990, p. 16-68; Van Overbeke 1991, Inleiding p. IX-XVII.

Uit de periode tot aan zijn vertrek naar Indië in april 1668 bevatten de archieven vooral gegevens over processen en schuldbekentenissen: de ongehuwde Aernout lijkt het geld over de balk te smijten en in zijn privéhuishouding het ene gat met het andere te stoppen.[4] Als we afgaan op zijn gedichten en op de anekdotes die hij optekende, werd dat geld uitgegeven aan vrolijk gezelschap, drinken en vooral eten. Ook in de beschrijvingen van zijn scheepsreis valt op dat hij geobsedeerd is door voedsel. Het mag niet verwonderen dat negentiende- en twintigste-eeuwse literatuurhistorici met hun biografische tekstinterpretaties hem in de eerste plaats beschouwen als een losbol die alleen scabreuze teksten kon schrijven: 'Hij is een vroolijke lichtmis geweest, wiens verzen voor een groot deel niet door den beugel kunnen, maar misschien juist daardoor opgang hebben gemaakt'.[5]

Die indruk is evenwel bedrieglijk, of in ieder geval onvolledig. Ten eerste was het in de zeventiende eeuw heel gewoon om in lage stijl grappige poëzie te schrijven en daarin veel aandacht te schenken aan lichaamsfuncties. Dat was een literaire traditie en hoeft geen autobiografische expressie te zijn. Ten tweede was Van Overbeke ook een godsdienstig dichter, die voor de Luthersen in de Republiek een nieuwe psalmberijming maakte, die hij in 1663 liet drukken. Helaas werd zijn berijming niet in de gemeenten in gebruik genomen, waardoor hij met een hele oplage onverkoopbare exemplaren bleef zitten. Ten derde moet hij in zijn juridische praktijk geen lichtzinnige indruk hebben gemaakt. Hij bleek gekwalificeerd om bij de VOC een positie in de Raad van Justitie te Batavia te krijgen, ook al moeten we niet vergeten dat het destijds niet gemakkelijk is geweest om geschikte mensen voor zo'n functie te vinden die de verre en riskante reis wilden ondernemen.

Het vertrouwen dat de Heren XVII, de bewindhebbers van de VOC, in hem hadden, werd niet teleurgesteld. Na afloop van zijn verblijf als Raad van Justitie in Batavia kreeg hij eind 1671 het bevel over een retourvloot met een lading ter waarde van meer dan drie miljoen gulden. Die weet hij in juli 1672 bij Helgoland handig buiten het bereik van vijandige Engelse fregatten te houden. Onderweg had hij bovendien aan Kaap de Goede Hoop een juridische basis gelegd voor de Nederlandse aanwezigheid aan de zuidpunt van Afrika.[6] Op 29 augustus 1672 meldt hij in een officieel rapport aan de Staten-Generaal 'Doenmaels hebben wij oock met de *Hottentots* gecontracteert die ons als haer Heeren en Meesters hebben aenge-

4 Van Overbeke 1991, Inleiding p. XIII.
5 Worp 1883, p. 266.
6 Van Overbeke 1991, Inleiding p. XVI-XVII; Van der Chijs *Daghregister* 1671, p. 492, 497; Bredekamp 1980, p. 6-7.

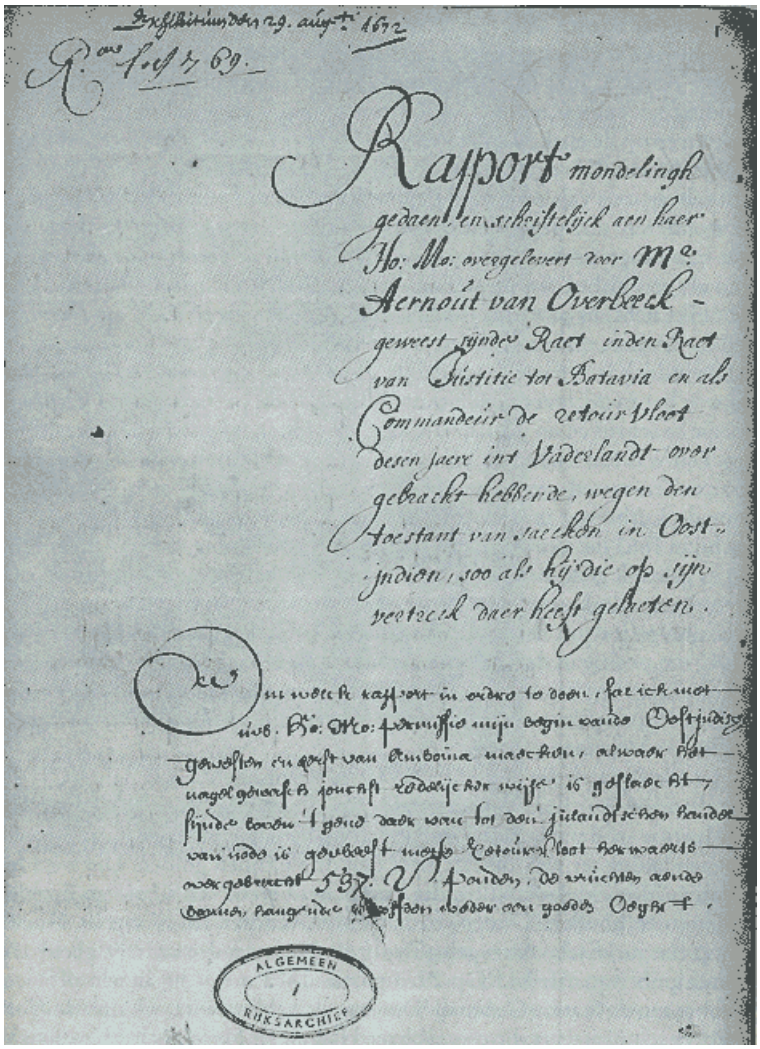
Rapport mondelingh
gedaen, en schrifftelijck aen haer
Ho: Mo: overgelevert voor Mr
Aernout van Overbeeck -
gewest synder Raet inden Raet
van Justitie tot Batavia en als
Commandeur de retour Vloot
desen jaere int Vaderlandt over
gebracht hebbende, wegen den
Toestant van saecken in Oost-
indien, soo als hij die op sijn
voetreis daer heeft gelaeten.
ALGEMEEN
RIJKSARCHIEF

Afb. 2 Begin van Van Overbekes verslag aan de Staten-Generaal uit 1672. Algemeen Rijksarchief, Den Haag, Lias Staten-Generaal, 5740[1], 1672 Ingekomen.

nomen, ende aen ons al haer Landen, Baijen, Havenen etc. onder sekere conditien getransporteert'. En hij besluit zijn verslag met het beschrijven van twee 'cloecke *Engelsche Fregatten*' die de vloot dwars zaten 'Tot de goede *Godt* ons alle geluckich en miraculeus op den 3e *Augusti* 1671 (sic) de *Eems* heeft ingebracht, die daer voor eeuwich moet gedanckt wesen, en verder vierichlijk gebeden, van den Staat deser Landen, en de Oost Indische Compagnie uijt genade verder te zegenen'.[7]

Waarschijnlijk schuilt er veel waarheid in Van Overbekes mededelingen dat hij bij zijn vertrek uit Holland een berooid man was. Op Java heeft hij de schade weliswaar wat kunnen inlopen dankzij een redelijk salaris - officieel is hem door de VOC op 22 november 1672 in totaal 5180 gulden, 12 stuivers en 8 penningen uitbetaald[8] - een voorzichtig financier is hij nooit geworden. Tekenend is zijn gedrag als vlootcommandant bij de terugkeer naar Nederland. Na het afslaan van de Engelse aanval was zijn vloot behouden de Eemsmond binnengevaren op weg naar Delfzijl. De blijdschap bij de Heren XVII werd evenwel getemperd door irritatie over een hoge rekening van Van Overbeke. Hij had de vorstin van Oost-Friesland aan boord onthaald, haar met geschenken gefêteerd en alles bij elkaar voor onkosten tijdens zijn reis de reusachtige som van tweeduizend gulden gedeclareerd. Zelf kreeg hij bij thuiskomst de keuze uit 500 gulden aan geld of een gouden ketting, een gebruikelijke beloning voor een admiraal die de retourvloot behouden thuis had gebracht.[9]

Het merkwaardigste document met betrekking tot Aernout van Overbeke wordt, net als de brief aan zijn vier vriendinnen, bewaard in de Koninklijke Bibliotheek in Den Haag: vijf met de hand geschreven bundels grappen en anekdotes. Deze *Anecdota sive historiae jocosae* (*Anekdotes of grappige geschiedenissen*), 2440 schunnige en minder schunnige voorvallen, zijn grotendeels door Van Overbeke verzameld en ook te boek gesteld. De inhoud is een mengeling van literaire stof en persoonlijke belevenissen. Doordat Van Overbekes *Anecdota* zo veel biografische toespelingen bevatten, kunnen we ons er een levendig beeld uit vormen van zijn directe omgeving van vrolijke juristen en regenten. Een aantal daarvan komt ook voor in zijn reisbrieven. Wanneer Aernout van Overbeke is begonnen met het aanleggen van deze anekdotenverzameling is onbekend. Hij heeft het geheel waarschijnlijk voor eigen gebruik samengesteld en net

7 Den Haag, Algemeen Rijksarchief; Lias Staten-Generaal, 5740[1], 1672 Ingekomen, fol. 13 verso en 14 recto.

8 Den Haag, Algemeen Rijksarchief; scheepssoldijboek *Zuidpolsbroek* VOC 5286, fol. 1, rechtsonder.

9 Van Dam 1929, eerste boek dl. II, p. 324.

als zijn brieven in eerste instantie niet voor publicatie bestemd. Pas in onze tijd is er een teksteditie van verschenen.[10]

De vaart op Indië

De Vereenigde Oostindische Compagnie (VOC) werd in 1602 opgericht om de Nederlandse handelsactiviteiten in Azië te coördineren. Daartoe kreeg de Compagnie van de Staten-Generaal een aantal rechten, zoals het monopolie op de handel en scheepvaart ten oosten van Kaap de Goede Hoop, het voeren van oorlog en het sluiten van verdragen. De VOC werd geleid door zeventien bewindhebbers, de Heren XVII, afkomstig uit zes plaatselijke 'kamers': Middelburg, Rotterdam, Delft, Enkhuizen, Hoorn en Amsterdam. De reusachtige winsten van de begintijd waren vooral te danken aan de handel in peper, foelie, nootmuskaat en andere fijne specerijen.[11]

De vaarroute was vanaf het midden van de zeventiende eeuw vastgelegd in nauwkeurige instructies. Gebruikmakend van winden en stromen voeren de schepen over de Atlantische Oceaan tot voor de kust van Brazilië. Daar werd afgezwenkt naar Kaap de Goede Hoop. Van de Kaap ging het over de Indische Oceaan tot bij Australië, waar men afboog naar het noorden, richting Java.[12]

Drie maal per jaar vertrokken de schepen uit de Republiek als kerst-, paas- en kermisvloot, respectievelijk in december-januari, april-mei en augustus-september, meestal vanaf de rede van Texel. Soms gingen er nog afzonderlijke schepen op tussenliggende tijdstippen. Op de uitreis vervoerden de VOC-schepen weinig vrachtgoed, maar op de tussendekken zaten vaak meer dan driehonderd zeelieden en soldaten samengepakt. De onderste ruimen waren volgestouwd met drinkwater en voedsel, nodig voor een reis van acht à negen maanden. Soms voeren ambachtslieden, hoge ambtenaren en predikanten mee.[13]

Veel vrouwelijke passagiers bevonden zich niet aan boord. Nadat vroege pogingen om hele groepen vrouwen en kinderen over te brengen in de ogen van de bewindhebbers waren mislukt, propageerde de VOC vanaf de tweede helft van de eeuw huwelijken van haar dienaren met (Eur)aziatische vrouwen. Slechts na toestemming en betaling van kostgeld en over-

10 Den Haag, Koninklijke Bibliotheek; 71 J 29-30, 32-34; Van Overbeke 1991; zie ook Dekker, Roodenburg 1984; idem 1993 en Dekker 1997.
11 *Algemene geschiedenis der Nederlanden* VII, p. 174.
12 Bruijn, Gaastra, Schöffer 1979-1987, dl. I, p. 56-59.
13 Idem dl. I, p. 145-149.

tocht mochten de schipper, de kooplieden, de officieren[14] en de hoge passagiers hun vrouwen en kinderen meenemen.[15]

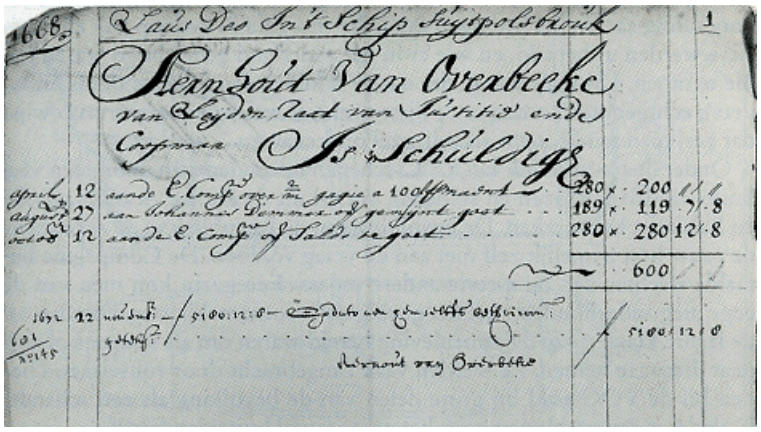
1668
Laus Deo In't Schip Suytpolsbrouk 1
Heer Gerit Van Overbeeke
Van Leyden Raet van Justitie ende
Coopman Is in Schuldigh
April 12 aande E. Comp. voor sijn gagie a 100 ffl. maent 280 x 200 11 6
Augus 27 aan Johannes Demmer als gequijt gest . . . 189 x 119 7 8
Octob 12 aande E. Comp. als Salbi in gaet . . . 280 x 280 12 8
600
1672 22 [illegible]
Aernout van Overbeke

Afb. 3 Inschrijving van Van Overbeke in het scheepssoldijboek van de Zuidpolsbroek. *Algemeen Rijksarchief, Den Haag, VOC 5286*.

Van de *Zuidpolsbroek*, het schip waarop Van Overbeke reisde, is het scheepssoldijboek van juist deze tocht bewaard gebleven, een monsterrol met 269 namen van degenen die bij vertrek in april 1668 twee maanden gage op de hand ontvangen hadden. Hieruit krijgen we een vrij nauwkeurig inzicht in de verhoudingen aan boord.[16] Bovendien blijkt bij vergelijking met de twee brieven dat Van Overbeke, als hij spreekt over zijn reisgenoten, het steeds over werkelijk bestaande mensen heeft, van wie de personalia traceerbaar zijn.

Hijzelf is als koopman en Raad van Justitie met een inkomen van 100 gulden per maand de meest verdienende op het schip. Ter vergelijking: schipper Jan Swart kreeg maandelijks 80 gulden, onderkoopman Daniël Parvé 40; ziekentrooster Jacobus Sickema verdiende 36 gulden, een gage die bijvoorbeeld ook een opperbarbier kon opstrijken. Lager op de lijst staan de adelborsten, en de vele bosschieters (matrozen) voor 10 à 12 gulden per maand; een jonge bootsgezel kreeg 6 gulden en een onervaren matroos of 'hooploper' 5 gulden per maand. Het scheepssoldijboek geeft

14 De opper- en onderstuurlieden, de chirurgijn en de ziekentrooster.
15 Barend-van Haeften 1996, p. 12-15.
16 Den Haag, Algemeen Rijksarchief; scheepssoldijboek *Zuidpolsbroek* VOC 5286.

zorgvuldig aan welke bedragen aan ieder individu in de loop van zijn carrière werden uitbetaald, en wie er in het vaderland gemachtigd waren om die te innen. Dikwijls waren dat naaste familieleden (vaders, ooms, moeders); echtgenotes komen in de lijsten relatief weinig voor, wat erop wijst dat veel mannen de tocht als vrijgezel ondernamen.

Onder de opvarenden van VOC-schepen bevonden zich doorgaans veel buitenlandse matrozen en soldaten, vooral uit de Duitse, Scandinavische en Baltische kuststreken. De bevolking van de Republiek in de zeventiende eeuw kon namelijk zelf niet aan de vraag voldoen. De Compagnie betaalde slechter dan de meeste andere reders. Een gezin kon men van de gage niet onderhouden, met het gevolg dat voornamelijk ongehuwden uit de lagere klassen van de samenleving bereid waren om als matroos of soldaat dienst te nemen. Ze werden vaak aangebracht door ronselaars. Dienen bij de VOC gold bij grote delen van de bevolking als een schande. Ook dat is een verklaring voor het grote aantal buitenlanders.[17]

Het scheepssoldijboek van de *Zuidpolsbroek* noemt ook de plaatsen waaruit de opvarenden afkomstig waren; een analyse daarvan bevestigt het hier geschetste algemene beeld. Weliswaar waren er heel wat mannen uit de Republiek aan boord (onder hen 63 Amsterdammers, 14 Haarlemmers, 20 Friezen, 14 inwoners van de provincie Utrecht en 2 Zeeuwen), de bezetting telde voorts zo'n 35 Duitsers en ongeveer even veel onderdanen van de Deense koning. Opvallend is het aandeel van de westkust van Sleeswijk-Holstein, destijds Deens gebied. Uit de kleine regio rond Heide, Meldorf, Elpersbüttel en Lütjenbüttel stappen 12 schepelingen aan boord; het feit dat hun namen in het soldijboek dicht bij elkaar vermeld staan, doet vermoeden dat ze gezamenlijk naar Amsterdam waren getogen om werk te vinden. Een man uit Batavia, twee Zweden, twee Fransen, een Schot en acht inwoners van de Zuidelijke Nederlanden completeren het caleidoscopische beeld van de opvarenden dat Van Overbeke voor zich zag.

De omstandigheden aan boord van Oost-Indiëvaarders waren op zijn zachtst gezegd weinig comfortabel. Wie tot de leiding van het schip of de passagiers behoorde, beschikte over een kleine hut en had het 'recht van kajuit', dat wil zeggen dat hij of zij in de kajuit mocht vertoeven en de 'toilet-ruimten' op de galerij mocht gebruiken. Achter de grote mast, in de kajuit, aten de de kooplieden, officieren en passagiers in gezelschap van de schipper aan een met linnen gedekte tafel uit tinnen of porseleinen borden. Bij hen vergeleken zaten en lagen de soldaten, matrozen en ambachtslieden el-

17 Leuftink 1991, p. 59; Gaastra 1991, p. 81; voor Duitsers in dienst van de VOC zie Van Gelder 1997, hoofdstuk 2.

ders in het schip voor de grote mast opeengepakt als haringen in een ton. Tussen de matrozen en de soldaten bestond vaak niet zo'n goede verstandhouding. De matrozen moesten erg zwaar werk verrichten, terwijl de soldaten slechts kleine werkzaamheden hoefden te doen. Men moest zichzelf en het wasgoed wassen met zeewater, wat niet al te vaak gebeurde. Luizen en ander ongedierte vormden dan ook een grote plaag tijdens de reis.

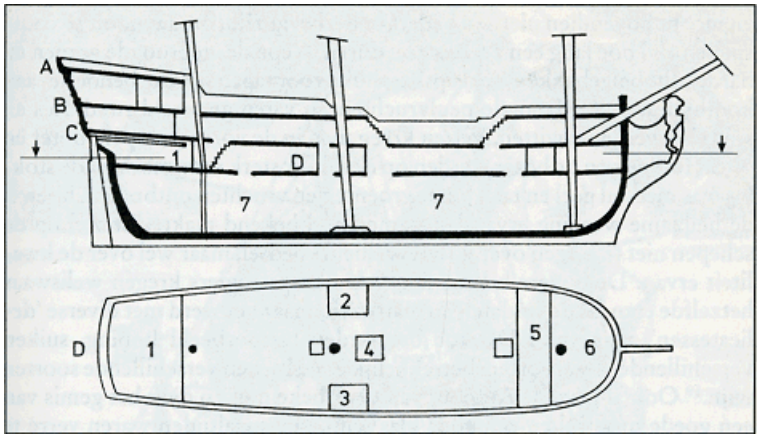

Afb. 4 Doorsneden van een Oost-Indiëvaarder. Naar Leuftink 1991, p. 55.
1 constapelskamer
2 kombuis
3 bottelarij
4 groot luik
5 opslag touwwerk
6 kabelgat
7 ruim
A campagnedek
B halfdek
C verdek
D overloopdek

Het drinkwater aan boord was van slechte kwaliteit. In Amsterdam werden de schepen bevoorraad met zoet water dat met schuiten uit de Vecht werd aangevoerd. In Texel kwam het water uit een put bij de Schans. Op het schip sloeg men het op in eikenhouten vaten. Het werd al snel troebel en begon te stinken. De stank verdween mettertijd, maar vaak hadden zich er wormpjes en ander ongedierte in ontwikkeld die niet verdwenen. Bij vertrek werden ook bier, wijn en brandewijn ingeslagen. Omdat bier het snelst bedierf, werd de biervoorraad het eerst aangesproken. Daarna begon men aan het water. Wijn en brandewijn bedierven iets minder snel en werden iedere week tijdens of na de maaltijd in heel kleine hoeveelheden verstrekt.[18]

De voeding moest energierijk zijn vanwege het zware werk aan boord

18 Leuftink 1991, p. 16; Diebels 1988, p. 52-53.

en mocht bovendien niet aan bederf onderhevig zijn, omdat nooit te voorspellen viel hoe lang een zeereis zou duren. Gepelde, gedroogde granen en harde dubbelgebakken scheepsbeschuit voorzagen in de behoefte aan koolhydraten. Gedroogde peulvruchten, in vaten gepekeld rundvlees en stokvis leverden eiwitten. Vetten kreeg men in de vorm van spek, boter en olie. Het spek en de boter werden op den duur sterk van smaak en de stokvis was meestal geel en taai. Verse groenten en vruchten ontbraken, hoewel de heilzame werking ervan langzamerhand bekend raakte. Er viel op de schepen niet te klagen over de hoeveelheid voedsel, maar wel over de kwaliteit ervan. De hogere bemanningsleden en passagiers kregen weliswaar hetzelfde eten als de soldaten en matrozen, maar het werd met diverse 'delicatessen' aangevuld. Daartoe behoorden bijvoorbeeld honing, suiker, verschillende vleessoorten, betrekkelijk goed bier en verschillende soorten wijn.[19] Ook al klaagde Aernout van Overbeke nog zo over het gemis van een goede maaltijd en een goed glas wijn, zijn maaltijden waren verre te verkiezen boven die van het scheepsvolk voor de mast.

De discipline aan boord was bijzonder streng. Op kleine vergrijpen stonden zware lijfstraffen. Anderzijds zorgde men voor ontspanning om de tijd te doden. Er is aan boord van de schepen veel gezongen en muziek gemaakt op de fluit of de viool. Men speelde spelletjes en het was zelfs gebruikelijk dat er kluchtige stukken werden opgevoerd.[20]

Het schip

Een zeventiende-eeuwse Oost-Indiëvaarder was minder groot dan men vaak denkt. Op een schip van ongeveer 42,5 meter lang en 11,6 meter breed moesten maandenlang enkele honderden mensen samenleven. Het was er koud en vochtig. Privacy bestond niet. Moest de bemanning samengepakt op het overloopdek werken en slapen, de officieren hadden hun verblijf in een afgescheiden ruimte achter in het schip, de constapelskamer. De kapitein had een grote hut voor zich alleen, een dek hoger; de passagiers verbleven overdag in de kajuit onder het campagnedek.[21] Boven op het campagnedek stonden de varkens- en kippenhokken en werden zelfs kleine tuintjes bijgehouden. Van Overbeke vertelt dat de passagiers zich verpozen op het half verdek, ook wel het halfdek of halverdek genoemd. Op dat

19 Diebels 1988, p. 45-48, 54-62.
20 De Hullu 1980, p. 98-133; Barend-van Haeften 1996, p. 36-38.
21 Van Yk 1697; Landström 1976; Cagner 1982.

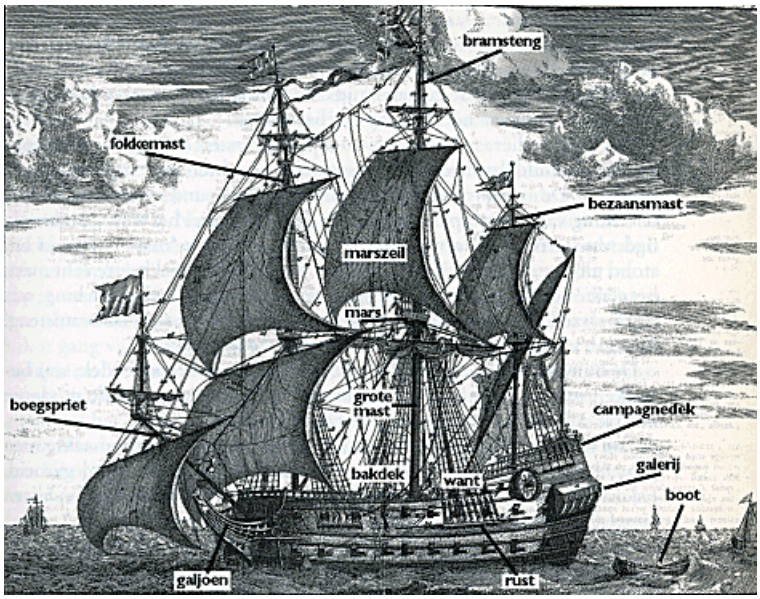

Afb. 5 De belangrijkste onderdelen van een zeeschip. Naar Van Yk 1697, tussen p. 362 en 363.

dek en in de verblijven van de officieren en de passagiers mocht de gewone bootsgezel zich niet vertonen. Die kon alleen een luchtje scheppen op de hoogste dekken of z'n vertier zoeken in de kuil, het niet overdekte deel van het verdek. Eenzelfde scheiding gold voor de ‘toiletruimten’: de officieren en de passagiers konden terecht in twee afgeschermde ruimtes op de galerijen aan weerszijden van het achterschip. Het scheepsvolk moest in de open lucht een klimpartij ondernemen naar het galjoen, een rooster van latwerk bij de boegspriet.

Veel bemanningsleden moesten hun werk doen in weer en wind. De stuurman, die de helmstok van het roer bediende, stond niet aan dek, maar eronder; hij kon niet eens de zeilen zien. Hij moest slechts de bevelen van de bootsman opvolgen. Pas op latere scheepstypen kreeg de stuurman een soort souffleurshokje in het dek en kon hij zelf de stand van de zeilen zien.

Vóór de stuurmansplaats was een ‘nachthuis’ aangebracht, een kast met daarin het kostbare kompas, de tijd- of uurglazen en de nachtlamp. Een uurglas is een zandloper, die steeds op een vaste tijd gekeerd moest worden. Met behulp van de gemeten tijd en de stand van de sterren kon de kapitein de positie van het schip op zee berekenen.

Een Oost-Indiëvaarder had gewoonlijk drie masten: de voorste was de fokkemast, de middelste heette de grote mast en de achterste werd bezaansmast genoemd. De masten moesten natuurlijk stevig gesteund worden, in de lengterichting van het schip met stagen, in de breedte met het want, dat bevestigd werd aan balken aan de zijkant van het schip, de ‘rust’. Een mast bestond uit verscheidene stukken. Alleen het onderste deel heette echt mast, het eerste verlengstuk werd steng genoemd en het zeil dat daaraan hing, was het marszeil. Het bovenste en derde deel van de mast heette de bramsteng. Hieraan werden alleen bij heel weinig wind zeilen gehesen.

De buitenkant van de romp van het hele schip, dus ook het dek, was bestreken met pek om het waterdicht te maken. Dit was niet de moderne zwarte pek, maar een heldere, geelachtige harssoort.

Om met het schip in een haven te kunnen manoeuvreren, maakte men gebruik van een sloep, die door een aantal stevige kerels werd geroeid. Daarmee trok men het schip naar een plaats waar men de zeilen kon hijsen en weg kon varen.

Reisteksten

In de zeventiende eeuw zijn er heel wat teksten verschenen over reizen naar de koloniën. Bij nadere beschouwing blijken deze teksten onderling vaak verschillende kenmerken te hebben. In de secundaire literatuur worden ze afwisselend aangeduid als reisverslag, reisbeschrijving, reisjournaal, reisroman, reisverhaal en reisliteratuur. Aan dit heterogene materiaal wordt wel de overkoepelende term *reisteksten* gegeven.[22] Hoewel men ervan uitgaat dat reisteksten in het algemeen zonder literaire pretentie zijn geschreven, komen ze in letterkundige overzichten toch aan de orde. Busken Huet stelde als eerste dat ze een onderdeel van de nationale letterkunde vormen. Kalff schreef een hoofdstuk ‘Reisverhalen’ in zijn *Geschiedenis der Nederlandsche letterkunde*.[23] Thans zijn ze niet meer weg te denken uit de literatuurgeschiedenissen.

22 Barend-van Haeften 1992, p. 85-86; idem 1993.
23 Kalff 1910, dl. V,p. 4-12.

In de zeventiende en de achttiende eeuw was het genre vooral zo populair, omdat het onbekende werelden uitbeeldde. Het bevredigde de informatiebehoefte van een nieuwsgierig publiek. Het vlot geredigeerde *Journael* van Bontekoe (1646) werd zelfs een bestseller. In grote lijnen kan men drie soorten reisteksten onderscheiden, namelijk journalen, reisbeschrijvingen en imaginaire reisverhalen.

1. *Journalen*. Aan boord van elk schip werden scheepsjournalen bijgehouden, die qua vorm en inhoud sterk bepaald waren door de voorschriften van de VOC. Naast schipper, stuurman of koopman schreven ook boekhouders en scheepschirurgijns een journaal, omdat zij daar ambtshalve toe verplicht waren. Scheepsjournalen geven daardoor feitelijke informatie over de gekozen route, de verscheepte goederen, sterfgevallen aan boord, voorkomende ziektes etcetera. Ook zijn er gegevens over de dagelijkse gang van zaken opgetekend door passagiers die een soort dagboek bijhielden. Veel van deze journalen (dus ook de niet-ambtelijke) verschenen in druk, vaak nadat ze enige bewerking en aanpassing hadden ondergaan met het oog op de wensen van de uitgever en de smaak van het publiek. Was het aanvankelijke doel van de reisjournalen het beschrijven van geschikte vaarroutes en het verschaffen van nieuwe informatie aan kooplieden, al gauw verruimt zich het publiek en lijken de bewerkers meer belangstelling te krijgen voor spannende avonturen. Ze combineren de spanning graag met een godvruchtige les: alleen God kan uitkomst bieden in benarde situaties. Deze moraal wordt heel duidelijk uitgedragen in het reeds genoemde *Journael* van Bontekoe.
2. *Reisbeschrijvingen*. Dit zijn eveneens beschrijvingen van werkelijk afgelegde reizen, maar nu geschetst in grote lijnen, minder zakelijk en afstandelijk dan in de journalen. De auteurs blijven niet anoniem en zijn meer in de tekst aanwezig. Zij vertellen niet alleen over de gebeurtenissen aan boord, maar ook over zaken die hun bij het bezoek aan vreemde landen opvallen, zoals exotische volkeren, godsdiensten, zeden en gewoonten. Een beroemd voorbeeld is de reisbeschrijving van Jan Huygen van Linschoten, *Itinerario* (1596). Hierin gaf hij zoveel informatie over zaken die hij tijdens zijn reis naar Goa in dienst van de Portugezen waarnam, dat zijn boek lange tijd kon gelden als een soort koloniale encyclopedie.
3. *Imaginaire reisverhalen*. Dit zijn reisverhalen die door thuisblijvers zijn bedacht. Soms is er nog sprake van enige geografische realiteit, maar het komt ook voor dat ze in het geheel zijn ontsproten aan de fantasie van de auteur. Door schildering van een bedachte beschaving is het mogelijk impliciete maatschappijkritiek te geven. Imaginaire reisverhalen zijn in heel Europa populair in de achttiende eeuw. Een beroemd voorbeeld is

Gulliver's travels van Jonathan Swift (1726).

De *Geestige en vermaeckelijcke reys-beschryving naer Oost-Indien* van Aernout van Overbeke zou ingedeeld kunnen worden bij de categorie van de reisbeschrijvingen. In het begin vertoont de tekst ook journaalachtige trekken; Van Overbeke vermeldt dan typisch zakelijke gegevens, zoals de data en de gevolgde route. Vrij snel houdt hij hier echter mee op om over te gaan op een 'generael *Recit*', een globaal overzicht. Dat volgt in grote lijnen de chronologie van de reis, maar wordt ook gestructureerd door ketens van associaties. De schrijver zelf realiseert zich dat zijn tocht 'by stucken en brocken' op papier komt en vindt het resultaat soms nogal verward, 'confuys'. Misschien komt dat mede doordat hij haast heeft met de verzending, want de retourvloot van februari 1669 staat op het punt uit Batavia te vertrekken.

De brief aan de vrouwen volgt weliswaar de lijn van de beschrijving van een reis vanuit het vaderland naar Batavia, maar geeft, op één uitzondering na, geen data. Bijna aan het begin van deze brief merkt Van Overbeke op dat als hij het jaar daarvoor meer tijd om te schrijven had gehad - hij was ruim een jaar eerder in Batavia gearriveerd - zijn brief waarheidsgetrouwer zou zijn uitgevallen. Niet dat hij nu van plan is te liegen, maar hij moet een beroep op zijn geheugen doen. De ene foutieve datum die hij geeft, lijkt die opmerking te bevestigen. We kunnen ons zelfs afvragen of hij nog wel een afschrift van de brief aan zijn vrienden bezat. Toch wekt de tweede brief niet helemaal de indruk achteraf geschreven te zijn. Dat komt omdat Van Overbeke regelmatig van perspectief wisselt. Nu eens schrijft hij door middel van een beschouwend ik achteraf vanuit Batavia, dan weer lijkt hij zelf op de *Zuidpolsbroek* aanwezig en neemt hij, via een belevend ik, zijn vriendinnen mee op het schip. In de *Geestige en vermaeckelijcke reys-beschryving* wisselt hij minder van perspectief en noodt hij zijn vrienden niet aan boord.

Men kan rustig zeggen dat Van Overbekes brieven door hun kolderieke elementen en burleske stijl een aparte plaats innemen onder de in de zeventiende eeuw zo populaire reisteksten. Zo valt bijvoorbeeld op dat het verhaal niet primair gericht is tot het bredere lezerspubliek dat hunkerend uitzag naar informatie over verre landen en uitheemse exotische volkeren. Voorts wil Van Overbeke zijn publiek niet zozeer informeren als wel amuseren. De auteur geeft geen objectieve en realistische weergave van zijn belevenissen aan boord, maar confronteert zijn lezers met een geestige en verdraaide kijk hierop. Ook streeft hij niet naar de volledigheid van een scheepsjournaal, maar laat hij slechts de grappigste voorvallen de revue passeren.

Van Overbekes teksten hebben duidelijk de vorm gekregen van een brief aan een besloten publiek. De geadresseerden waren goede bekenden

van de schrijver. Dat verklaart de informele toon, de vele verwijzingen naar gemeenschappelijke kennissen en de speciale soort humor.

Werkelijkheidsgehalte

Vergelijken we de *Reys-beschryving* en de brief aan de vier vrouwen met wat we weten over de werkelijkheid van de auteur en van de scheepsreizen van de VOC, dan zien we heel wat feitelijke overeenkomsten. In het standaardwerk over de reizen van VOC-schepen naar de Oost, *Dutch Asiatic shipping*, is Van Overbekes tocht precies te traceren.[24] Bovendien kunnen we, zoals reeds bleek, in het scheepssoldijboek van de *Zuidpolsbroek* alle namen van de opvarenden natrekken, die met de gegevens uit de brieven van Van Overbeke overeen bleken te stemmen.[25]

Op 12 april 1668 vertrok de *Zuidpolsbroek*, een schip van 960 ton, onder de Amsterdamse schipper Jan Swart van de rede van Texel naar Kaap de Goede Hoop en Java, met 278 personen aan boord: 173 zeevarenden, 96 soldaten en negen passagiers. Aan de Kaap kwamen er tien bemanningsleden en zes passagiers bij. Het was een betrekkelijk snelle en voorspoedige reis, want al na zes maanden op 7 oktober van datzelfde jaar kwam het schip in Batavia aan. Onderweg waren er slechts tien mensen overleden, twee leden van de bemanning en acht soldaten. Van Overbekes eerste brief geeft de data nauwkeurig weer. Ook zijn routebeschrijving maakt een precieze indruk. Alleen de verblijfsdata aan de Kaap verschillen. De *Reys-beschryving* vermeldt voor dat oponthoud de tijd van 27 juli tot 12 augustus, in de archieven staat als vertrekdatum 8 augustus. De foute aankomstdatum aan de Kaap in de vrouwenbrief kan, zoals bleek, verklaard worden uit het feit dat het geheugen van Van Overbeke hem in de steek heeft gelaten.

Het *Dagh-register* van het Kasteel in Batavia vermeldt de aankomst van de *Zuidpolsbroek* op 7 oktober 1668: ‘Insgelycx comt het schip, Zuydpolsbroek, uyt het vaderlandt, mede over de Caeb, zynde voor reekening van de camer Amsterdam in zee gelopen den 12en April deses jaers met 278 coppen (...)’. Het register geeft dan de exacte aantallen opvarenden. Daardoor weten we dat er vanaf Holland vijf vrouwen en vier kinderen aan boord waren; aan de Kaap stapten nog twee vrouwen en vier kinderen op.[26] Uit de *Anecdota* weten we dat één van de vrouwelijke passagiers Juffrouw Parve

24 Bruijn, Gaastra, Schöffer 1979-1987, dl. II, p. 158-159.
25 Den Haag, Algemeen Rijksarchief; scheepssoldijboek *Zuidpolsbroek* VOC 5286.
26 Van der Chijs 1897, p. 170.

heette.[27] Het betreft Machteld Chastelein, de vrouw van onderkoopman Daniel Parvé uit Rotterdam, die in 1699 gefortuneerd terug zou keren uit de Oost.[28] Uit de *Reys-beschryving* blijkt dat ook de ziekentrooster, Jacobus Sickema genaamd, vergezeld werd door zijn echtgenote. Of schipper Jan Swart zijn vrouw op reis mee had genomen weten we niet. Haar naam, Suzanna Swart, kennen we uit een puntdicht dat Van Overbeke op de bruiloft van haar en haar man dichtte, waarin hij toespelingen maakt op hun zelfde achternaam.[29] De namen van de overige vrouwelijke passagiers en de kinderen zijn niet bekend. Ze staan niet in het scheepssoldijboek genoteerd.

Andere elementen uit de brieven verwijzen ook naar de realiteit. Verschillende personen worden genoemd die in werkelijkheid hebben bestaan. Als ze getraceerd konden worden, zijn ze hierna in de annotaties vermeld. Het leven aan boord met zijn ontberingen en vechtpartijen wordt door Van Overbeke weliswaar overdreven beschreven, de feitelijke omstandigheden zijn goed te herkennen. De klucht waarvan verslag wordt gedaan, is hoogstwaarschijnlijk echt opgevoerd.[30] Ook de verwijzingen naar gebeurtenissen en plaatsen in het vaderland maken de indruk op realiteit te berusten. We hebben niet iedere herberg kunnen terugvinden, maar Aernouts gedachten aan de Haagse kermis hebben beslist te maken met de beroemde Haagse mei-kermis, die in 1668 op volle toeren draaide toen de *Zuidpolsbroek* goed en wel op de oceaan was.[31]

‘Aen de Juffrouwen’

Van Overbeke richt zijn tweede brief aan ‘de Juffrouwen Clara Vlooswijck, Eva Hasselaer, Tromp of Brasser in Amsterdam of den Hage’. De

27 Van Overbeke 1991, p. 157-158; daar is de naam ten onrechte gelezen als Parre en niet als Parve.

28 In Batavia werden drie kinderen geboren. Daniel Parvé, directeur van Suratte, stierf in 1679. Zijn vrouw hertrouwde en maakte in 1699 195.000 gulden naar patria over. Haar dochter Johanna Parvé, gehuwd met een lid van de Raad van Indië, maakte in hetzelfde jaar 80.170 gulden over en repatrieerde met haar moeder en echtgenoot. Gaastra 1989, p. 328 noot 83 en De Haan 1910-1912, dl. I II Personalia p. 242-243.

29 Van Overbeke 1678 C, p. 97. De tekst luidt:

> Ter bruyloft van Capiteyn Jan Swart en Juffrouw Susanna Swart.
> Het Spreeck-woordt lieght, wanneer 't hier spreekt;
> Dat, *Swart op Swart niet af en steeckt*.

De bruiloft heeft eind december 1663 in Amsterdam plaatsgevonden (Amsterdam Gemeentearchief, trouwboek 4123, datum van ondertrouw 12 december 1663). Het is onduidelijk of Van Overbeke zijn puntdicht toen heeft geschreven of pas achteraf, nadat hij schipper Swart op zijn reis had leren kennen.

30 De Hullu 1980, p. 126-133.

31 Van Vaeck 1994, dl. III, p. 646-659.

auteur speelt m zijn hele tekst een literaire flirt met zijn lezeressen, vol al dan niet vernuftige woordspelingen en dubbelzinnigheden. Als één van hen hem met een 'hyperbolijcke affectie is beminnende', dan hoeft ze hem dat maar te openbaren en hij zal overkomen 'om de conjugaele copulatie te celebreren', zo schrijft hij. Hij zal haar dan de vrouw van een lid van de Raad van Justitie maken. Welke vrouwen gingen achter deze namen schuil en in welke kringen verkeerden zij?

Met Clara Vlooswijck moet Cornelia van Vlooswijck (1635-1677) zijn bedoeld, de oudste dochter van de Amsterdamse burgemeester Cornelis van Vlooswijck en Anna van Hoorn.[32] Toen Van Overbeke zijn brief schreef, was Clara al 15 jaar getrouwd met de uit Gent afkomstige Pieter Melis van Soichten, heer van den Lande en Vrijheid van Saftingen.[33] Het paar woonde aan de Singel in Amsterdam. Clara had twee jongere broers en een zuster, die allen op een bepaalde manier met Aernout van Overbeke en zijn werk in verband staan. Hij moet de deftige regentenfamilie Van Vlooswijck vrij goed hebben gekend. Clara's oudste broer Nicolaes komt diverse keren in de *Anecdota* voor. En voor het huwelijk in 1662 van haar zuster Margaretha met ritmeester Robert Honywood schreef Van Overbeke een 'Ballet op de tweede bruiloftsdag', dat in zijn *Rijm-wercken* werd opgenomen.[34] Hij bevond zich daarmee overigens in goed gezelschap; ook de Amsterdamse dichter Joost van den Vondel heeft met een gelegenheidsgedicht een steentje aan de feestvreugde bijgedragen.[35] In Van Overbekes tekst figureren naast de broers Nicolaes en Joan van Vlooswijck onder meer de dichter zelf, zijn broer Bonaventura van Overbeke en ritmeester Dirk Brasser.[36] Deze laatste komt ook in de *Anecdota* voor in gezelschap van Nicolaes van Vlooswijck.[37]

Dirks zuster Adriana Brasser (na 1637-1683) trouwde in 1671 in Den Haag met Joan van Vlooswijck.[38] Zij is de 'Brasser' aan wie Van Overbeke zijn brief richtte. Haar ouders waren de Delftse pensionaris Govert Brasser, in 1637 benoemd tot Thesaurier Generaal in Den Haag, en Luduwina Teding van Berkhout.[39] Adriana was het nichtje van de eerder genoemde

32 Elias 1963, dl. I, p. 482-484.
33 Ze stierf kinderloos, haar man was bij haar overlijden nog in leven. Amsterdam, Gemeentearchief; Begraafregister 3036.
34 Van Overbeke 1678 C, p. 190-196.
35 Amsterdam, Gemeentearchief; Bibliotheek, *sub voce* R. Honiwood.
36 In de tekst worden slechts initialen gegeven; zie Van Overbeke 1991, p. XIV-XV.
37 *Anecdota* nr. 171 en 606.
38 De ondertrouw vond op 21 november 1671 te Amsterdam plaats. Elias 1963, dl. I, p. 483. Hun beide dochters stierven jong.
39 Informatie en een stamboom van het geslacht Teding van Berkhout in: Schmidt 1986, p. 30 e.v.

mr. Pieter Teding van Berkhout, die in zijn dagboek schreef dat hij een journaal aan het lezen was dat Aernout van Overbeke uit Indië had gestuurd. Een andere telg uit het omvangrijke regentengeslacht was Cornelia Teding van Berkhout, een jongere zuster van Adriana's moeder. Ze trouwde in 1640 met de bekende Rotterdamse admiraal Maarten Harpertsz. Tromp. Bij deze tante zal Adriana Brasser ongetwijfeld kennis hebben gemaakt met Alida Tromp (1637- na 1695), dochter uit een eerder huwelijk van admiraal Tromp met Aleijt Jacobsdr. Arckenbout.

Deze Alida Tromp is de derde aan wie Van Overbeke zijn reisbrief stuurde. Op 16-jarige leeftijd trouwde ze met mr. Johan Kiewit, advocaat bij het Hof van Holland in Den Haag.[40] Kiewit, sinds 1659 lid van de Vroedschap van Rotterdam, werd in 1666 benoemd tot lid van de gecommitteerde Raden van Holland in Den Haag. Hij raakte in de problemen door het schrijven van een pamflet waarin hij partij koos voor zijn zwager Cornelis Tromp ten nadele van Michiel de Ruyter. Toen ook nog bleek dat hij een geheime correspondentie onderhield met de in Engeland verblijvende Prins Willem III, moest hij vluchten. Bij verstek werd hij wegens landverraad ter dood veroordeeld; tussen 1666 en 1672 verbleef hij als banneling in Engeland. Alida Tromp bleef met hun kinderen achter in het vaderland. Johan Kiewit en zijn oudste dochter Debora komen voor in de reisbrief, net als een paar andere hiervoor reeds genoemde personen. Midden in de tekst spreekt de auteur rechtstreeks tot Alida Tromp en herinnert haar aan een uitstapje naar Rotterdam waar hij, in gezelschap van Nicolaes van Vlooswijck, diens vrouw Leonora van der Meyden en Dirk Brasser, met haar en Johan Kiewit naar de kermis ging.

Tot slot Eva Hasselaer (1629-1683). Het was niet eenvoudig gegevens over haar te vinden. In genealogische werken en biografische woordenboeken worden vrouwen vaak niet vermeld, zeker niet als ze ongehuwd bleven en kinderloos stierven. Dat was het geval met Eva Hasselaer, die de doopnaam Avelina had gekregen.[41] Ze stamt uit de adellijke regentenfamilie Hasselaer, het geslacht waar ook de beroemde Haarlemse Kenau Simonsdr. uit is voortgekomen. Ze was de jongste dochter van de Amsterdamse vroedschap Nicolaes Hasselaer en Sara Wolffers van Diemen.[42] In

40 Engelbrecht 1973, dl. V, p. 203-204. Over Kiewit: Melles 1962, p. 131-134 en Price 1995, p. 45-46.

41 Den Haag, Centraal Bureau voor genealogie; dossier Hasselaer, en Den Haag, archief van de Hoge Raad van Adel; genealogie Hasselaer. De doop staat geregistreerd in Amsterdam, Gemeentearchief; Doopregister 1122.

42 Voor gegevens over het geslacht Hasselaer zie Elias 1963, dl. I, p. 205-213; haar ouders, haar halfbroer Gerard (1620-1673) en haar beide zusters worden genoemd op p. 206, zijzelf komt daar niet voor.

de *Anecdota* komt haar halfbroer Gerard voor, burgemeester en schout te Amsterdam. Haar nicht Aeghje Hasselaer (1617-1664) was in 1640 getrouwd met mr. Hendrick Hooft. Een dochter uit dat huwelijk, Geertruyd Hooft, trouwde in 1667 met Dirk Brasser, de broer van Adriana.[43]

We zien dat Clara Vlooswijck, Eva Hasselaer, Alida Tromp en Adriana Brasser op verschillende manieren familie- of vriendschapsbanden met elkaar onderhielden. Bovendien waren ze gelieerd aan diverse vrienden of bekenden van Aernout van Overbeke, degenen aan wie hij zijn eerste brief had gericht. Gezamenlijk zullen de dames in wisselende samenstelling hebben aangezeten aan (huwelijks)diners of maakten zij uitstapjes, zoals naar de kermis in Rotterdam of Den Haag. Ze kwamen voort uit welgestelde regentenkringen of trouwden met iemand uit dat milieu. Het is onwaarschijnlijk dat zij in Van Overbeke een serieuze huwelijkskandidaat hebben gezien. Hij bezat geen vermogen en kwam niet uit een regentenfamilie voort.[44] De vier kunnen de speelse 'aanzoeken' in zijn reisbrief dan ook niet serieus hebben genomen. Zo zullen ze ook niet bedoeld zijn geweest. Ze moeten gelezen worden in het licht van de spot waar Van Overbekes tekst vol van staat en die op het conto van zijn burleske opvattingen geschreven kan worden.

Beide brieven vergeleken

Aernout van Overbeke richt zich in zijn beide reisbrieven tot een verschillend publiek. Bovendien is de eerste brief aan zijn 'Broeders, Vrienden en Bekenden' bijna twee keer zo lang als de brief aan de vier 'Juffrouwen'. Opvallend is verder dat de reis naar de Kaap in de mannenbrief aanzienlijk meer regels beslaat dan in de brief aan de vier vrouwen, terwijl het oponthoud aan de Kaap in de vrouwenbrief breder wordt uitgemeten. Toch zijn beide brieven hetzelfde jaar vanuit Batavia naar Nederland gestuurd en beschrijven ze dezelfde heenreis. We zullen ze daarom inhoudelijk vergelijken en ons afvragen hoe eventuele verschillen te verklaren zijn. De vraag of die verschillen te maken kunnen hebben met de verschillende sekse van de geadresseerden speelt daarbij uiteraard een rol.

We schreven al dat de auteur in de mannenbrief data, koersaanduidingen en andere zakelijke details van het varen verstrekt. Daarnaast laat hij zijn

43 Idem dl. I, p. 494-495.

44 Schmidt 1986, p. 86 spreekt van een *regentenmechanisme*, waarbij deftigheid en rijkdom de spil waren van de macht. Regentendochters trouwden binnen de eigen stand of met vermogende kooplieden, regentenzonen huwden rijke koopmansdochters, met liefst een moeder uit het patriciaat.

vrienden met diverse personen aan boord en hun functies kennis maken. Zo noemt hij bijvoorbeeld de loods, de schipper, de onderkoopman, de ziekentrooster en de chirurgijn. In de vrouwenbrief ontbreekt dergelijke ‘zakelijke’ informatie over het scheepsbedrijf.

De vrouwenbrief lijkt directer, speelser en taliger van toon. Van Overbeke richt zich in de aanhef tot de vier ‘juffrouwen’ en noemt hen eerbaar, deugdrijk, vroom en beleefd. Vooral eerbaarheid was een belangrijke eis die in die tijd aan vrouwen werd gesteld.[45] Van Overbeke speelt daarop in, maar haalt z'n aanspraak bewust weer onderuit met de laconieke mededeling dat als die kwalificaties niet op hen van toepassing zijn, hem dat oprecht zou spijten. Meteen daarna start hij met een rijmpje, waarin hij beschrijft hoe de vier juffers om zijn afwezigheid rouwen. Daarbij valt op dat hij voorschrijft hoe de vrouwen over hem (zouden moeten) denken en zichzelf vervolgens, in het gedacht taalgebruik van de vrouwen dus, driemaal met een diminutief aanduidt als ‘Noutje’, ‘borsje’ en ‘courtesaentje’. En op het eind geeft hij in een speels en ironisch slot tweemaal een ABC, waarin hij eerst zijn vriendinnen een aantal eigenschappen toedicht en daarna zichzelf op de korrel neemt.

Het taalgebruik in de mannenbrief is robuuster. Geen speels binnenrijm, geen verkleinwoorden, geen alfabetten en de adressaten worden niet alleen in positieve termen aangesproken. Ze worden bijvoorbeeld uitgescholden voor stinkerds en luilakken, die het niet waard zijn dat aan ze wordt geschreven (r. 88). Ook vallen er meer krachttermen en bastaardvloeken dan in de brief aan de vrouwen, en zijn sommige beschrijvingen grover. Hoewel in de vrouwenbrief ook sexueel getinte dubbelzinnigheden voorkomen, is dat in de mannenbrief vaker het geval. Bovendien verwijzen deze dubbelzinnigheden veelal naar de mannelijke aspecten van sexuele zaken. Zo vertelt de auteur bijvoorbeeld dat hij op een gegeven moment zijn *membrum virile* voor de eerste keer laat afsnijden. Nu wordt snel duidelijk dat die handeling niet zo definitief is als de lezer aanvankelijk misschien vreest; het roggebrood dat *geschoren* wordt, d.w.z. van schimmel ontdaan wordt, biedt de oplossing en geeft aan dat Van Overbeke zijn baard liet scheren. De lezer moet de opmerking overigens ook zien als een aanwijzing dat Van Overbeke aan boord slechts een celibatair bestaan heeft geleid.

In de mannenbrief wordt regelmatig verwezen naar klassieke auteurs. Niet alleen moeten de lezers een citaat als ‘Multa tulit fecitque Puer sudavit & alsit’ uit Horatius' *Ars Poetica* kunnen herkennen (vertaling: Hij

45 Zie hierover Sneller 1996, p. 52-55.

heeft veel geleden en gedaan, als jongen, hij heeft gezweet en heeft het koud gehad), ze moeten de toespeling op de daaropvolgende regels bij Horatius ook begrijpen waarin wordt verteld dat de jongen zich heeft onthouden van liefde en wijn. Bovendien schrijft Van Overbeke herhaaldelijk zelf in het Latijn. In de brief aan de vrouwen maakt hij niet of nauwelijks van het Latijn gebruik. De regentendochters zullen die taal niet hebben beheerst; de Latijnse school was immers voorbehouden aan jongens. Wel spreekt hij een keer een verwensing uit in het Duits. Die taal zal voor zijn lezeressen geen probleem zijn geweest. Verstopt Van Overbeke in de brief aan zijn mannelijke lezers verwijzingen naar klassieke auteurs, in de brief aan de vrouwen verwijst hij naar de arcadische literatuur en naar een landstreek of naar figuren die zijn lezeressen kenden uit de in die tijd populaire prozaromans. Het zal te maken hebben met het feit dat dat genre bij vrouwen populair was en dat volksboeken gewilde lectuur voor vrouwen vormden.

Uit bovenstaande voorbeelden wordt duidelijk dat de strekking van beide brieven, het op burleske wijze beschrijven van een reis van Holland naar Batavia, weliswaar dezelfde is, maar dat de inhoud op diverse punten verschilt. Van Overbeke heeft stilistisch en inhoudelijk met zijn lezers en lezeressen rekening gehouden. De sekse van de geadresseerden heeft daarbij een evidente rol gespeeld.

Humoristische, burleske procédés

Beide reisbrieven behoren tot de burleske literatuur, ook al kunnen ze misschien niet tot het burleske genre in engere zin worden gerekend. Het woord burlesk is afkomstig van het Italiaanse *burla* (schets, grap, spot) en *burlesco* (grappig). Het burleske kent zijn oorsprong dan ook in het Italië van de vijftiende en zestiende eeuw en heeft als doel de lezer aan het lachen te maken. In ons land is de bekendste vertegenwoordiger van deze stroming Willem Godschalck van Focquenbroch (1640-1670).[46]

Er is wel gesteld dat het wezen van het burleske genre gezocht moet worden in een aantal stilistische kenmerken. Een rijk gevarieerd vocabulaire, familiaire, platte en grove woorden behoren daartoe, net als het zich bedienen van spreekwoorden, spreekwoordelijke uitdrukkingen en technische woorden, vreemde woorden, archaïsmen, neologismen, verschil-

46 Veel Informatie over het wezen van het burleske is ontleend aan de inleiding van C.J. Kuik bij zijn bloemlezing van de gedichten van Focquenbroch; Focquenbroch z.j., p. 17-21.

lende taalregisters en het gebruik van verschillende talen in één tekst. Van Overbekes brieven voldoen ruimschoots aan deze criteria. Ook thematisch zou het burleske te kenmerken zijn, bijvoorbeeld door het zich keren tegen het klassieke, het algemeen aanvaarde en het bewonderde. De oppositie hoog-laag speelt eveneens een rol; verheven genres of onderwerpen worden platvloers uitgebeeld en andersom.

Spotten is belangrijk in het burleske literaire spel. C.J. Kuik noemt ‘spotten met wat de meesten heilig’ is zelfs het hoofdkenmerk van het burleske.[47] Spotten met schoonheid, geleerdheid, rijkdom, huwelijk en dood. Spotten ook met de antieke godenwereld of met hooggewaardeerde literaire genres als de arcadia, het epos of het sonnet. Van Overbeke drijft mild de spot met zijn vriendinnen en met het genre van de arcadia wanneer hij vertelt dat hij soms, aan dek zittend en de talloze masten en touwen overziend, aan ze denkt en zich inbeeldt dat ‘ick in 't midden van 't *Arcadische* bosch ben verandert in een *Damon* of *Mopsus* en dat heele reijen van *Najades* en *Drijades, Amarillissen* en *Silviaes* in mijn hoofd omspringen op de cadance van de gedagten die ick 's nagts te voren, van Uedele mijne Engelen (wat Engelen) mijn schelvisjes met knollen, ja mijn Mater stucken veerthien daegen in het sout, gehad hebbe’ (r. 90-95).

De auteur past een groot aantal burleske kunstgrepen toe. Zo brengt hij met behulp van ironie en betekenisspel op veel plaatsen in de teksten een dubbele bodem aan. Triviale zaken en voorvallen aan boord krijgen een komisch karakter door onconventionele metaforen en vergelijkingen. Soms grijpt de schrijver opeens terug op anekdotes uit zijn tijd in Den Haag, of verrijkt hij zijn tekst met citaten. Met behulp van deze (en nog veel meer) instrumenten creëert Van Overbeke voor zijn lezers een uiterst originele variatie op de bij hen bekende thema's van een scheepsreis naar Indië.

De humor van Aernout van Overbeke heeft op veel plaatsen een geleerd karakter door een sterk literaire inslag en een hoog abstractieniveau. Daarbij komt dat de verschillende grappen elkaar soms in hoog tempo opvolgen. De moderne lezer die nog niet bekend is met deze grappenmakerij, loopt hierdoor dikwijls het gevaar bepaalde passages niet geheel te begrijpen. Het is daarom zinvol een aantal burleske procédés van Van Overbeke nader te analyseren.

1. *Homonymie*. Door listig gebruik te maken van homonymie, zorgt Van Overbeke ervoor dat bepaalde passages, die op het eerste gezicht vrij onschuldig lijken, bij nauwkeuriger lezing een onverwachte extra betekenislaag krijgen. Niet zelden is die tweede betekenis van erotische aard. In andere

47 Focquenbroch z.j., p. 20.

gevallen ontstaat een tweede betekenis die totaal niet in de context past. Dat levert een verrassend effect van incongruentie op, dat op de lachspieren werkt. In de hier volgende passage, waarin gesproken wordt over een collectebus, maakt Van Overbeke bijvoorbeeld dankbaar gebruik van de dubbele betekenis van het woord ‘inkomen’ (opbrengst/penetratie): ‘hadt men dat roestig dingh konnen verruylen tegens een fraey meysken, ick weet wel welck van twee meer inkomen soude gehadt hebben’ (*Reys-beschryving* r. 55-57). Nog fraaier zijn de momenten waarop de schrijver de dubbelzinnigheid langer in stand weet te houden door de homonymie van verscheidene woorden uit te buiten. Een voorbeeld hiervan vormt het gedeelte waarin Van Overbeke de stuurman om twee ankers (ankers/wijnvaatjes) vraagt. De stuurman begrijpt hem verkeerd en weigert, met het antwoord dat de zee op die plaats te diep is. Maar Van Overbeke stoort zich daar niet aan: ‘ick [...] visiteerde met den botteliers twee schoone anckers, daer wy (och lacy!) tegen onsen danck gront (zeebodem/bodem van het vat) vonden, en deselve een half uur daer na buyten boort smeten’ (*Reys-beschryving* r. 443-446). Meteen wordt duidelijk hoe snel de moderne lezer over dit soort subtiele grappen heen leest. Want ook in de enkelvoudige lezing, waarin men slechts één van beide betekenissen invult, ontstaat geen onlogisch resultaat. Zowel een anker als een wijnvat kunnen met een bodem in verband worden gebracht, en beide kan men overboord gooien.

2. *Ironie*. De lezer moet ook rekening houden met Van Overbekes voortdurende ironie, een belangrijk kenmerk van het burleske. Die is bijvoorbeeld aanwezig wanneer hij zijn reis naar Oost-Indië als uiterst comfortabel afschildert. Dikwijls weet de schrijver de nadruk op alle ongemakken aan boord te leggen, zoals de hitte, het slechte eten, het gebrek aan vrouwen, door diezelfde ongemakken op ironische wijze als een voordeel af te schilderen. Daardoor krijgt de lezer des te beter in de gaten hoe groot de ongemakken in werkelijkheid zijn. Zie bijvoorbeeld de passage in de *Reys-beschryving* waarin Van Overbeke zijn vrienden schetst hoe ‘geweldig’ het eten aan boord is: ‘Op den 19 vonden wy een vliegent vischje in de rust van 't Schip gevlogen, dat was een heeren eten; het lichaem wierdt gestooft als een Carper, ende de vleugeltjes daer maeckten wy 's avonts een carbonade van, met niet weynigh sout en peper’ (r. 122-125). In de volgende regels is de blijdschap van de schrijver nog duidelijker geveinsd: ‘Wat strondt, 't is hier niet of men na den *Haegh* of *Leyden* vaert, daer men sijn handen moet binnen houden, wy [...] deden wat wy wilden, [...] wy heulden (zoenden) onder elk bruggetje’ (r. 792-796).
3. *Parallellie*. Opvallend is dat Van Overbeke in zijn reisbrieven telkens parallellen zoekt tussen zijn actuele situatie aan boord en het achtergelaten

Den Haag. Hieruit blijkt heel duidelijk dat de teksten oorspronkelijk voor een vriendengroep werden geschreven. Vaak verwijst de auteur naar personen en gebeurtenissen die voor zijn vertrek een rol hebben gespeeld en waarvan alleen intimi het fijne weten. Zulke passages zijn voor de moderne lezer natuurlijk zeer lastig te interpreteren.
Ook in zijn vergelijkingen gebruikt Van Overbeke beelden die voor bekenden herkenbaar en dus lachwekkend zullen zijn geweest. Als men begrijpt dat de Dedels en de Tenteniers twee bekakte families uit de Haagse regio waren, wordt het volgende citaat bijzonder illustratief. In de regels 64-65 van de *Reys-beschryving* legt Van Overbeke uit hoe hoog het schip tijdens een storm zijn neus op kan steken. Soms zo hoog 'dat hy met fatsoen tegens de *Dedels* en *Tenteniers* Cousijn (goede vriend) hadde mogen seggen'. Voor wie deze families kende, waren zulke vergelijkingen treffend en geestig.
Eenzelfde procédé wordt op grotere schaal toegepast wanneer Van Overbeke in de mannenbrief een aantal gebeurtenissen aan boord vergelijkt met een complete Haagse kermisweek. In dit verband wordt de zon vergeleken met een koorddanser, terwijl de vliegende visjes als acrobaten fungeren. Hoenderen die hun eigen eieren opeten, doen dienst als goochelaars. En zelfs een echte vechtpartij ontbreekt niet: 'En gelijck alle kermissen meest op een *lamy* (vechtpartij) uytloopen, soo gebeurden'er een notabel duël tusschen twee van onse Varckens, (ick geloof om een simpel segswoort by den dronk)' (r. 203-206).
Over de beeldspraak van Van Overbeke kan tenslotte nog worden opgemerkt dat deze soms op wonderlijke overeenkomsten lijkt te berusten. De associaties van de auteur zijn vaak ingewikkeld en vergezocht. Dit kan men bijvoorbeeld illustreren aan de hand van de passage waarin de hoofdpersoon een aantal luizen doodt: 'ick strafte op eenen dagh eens meer als 30. Over-loopers met de doodt, en ses daer van pardonneerde ick om aen andere over te setten' (*Reys-beschryving* r. 800-802). De vergelijking tussen de luizen en de overlopers kan hier slechts tot stand komen bij gratie van de dubbele betekenis van 'overloopen' (over een lichaam lopen/naar een andere partij overlopen). En daarmee ontstaat de mogelijkheid om het doden van luizen in de sfeer van een officiële executie te beschrijven. Uit dit soort passages wordt tevens duidelijk dat Van Overbeke de verschillende procédés soms tegelijkertijd toepast, een geliefde bezigheid van een burlesk auteur.

4. *Ironische zelfrepresentatie*. Niet altijd is het meteen duidelijk dat Van Overbeke zelf in de tekst aanwezig is. Toch blijkt hij vrij vaak gebruik te maken van ironische zelfrepresentaties, ook al een kenmerk van het burleske. Wanneer hij bijvoorbeeld in de vrouwenbrief vertelt dat hij aan de Kaap een zilverstuk ter waarde van 28 stuivers vindt, vervolgt hij dat hij

het aan de armen schenkt ‘als mijn eerste geluk’. Inderdaad geloofde men in die tijd dat als je iets aan de armen schonk, je dat geluk zou brengen. Toch zal er geen tevreden glimlach om de mond van zijn lezeressen verschenen zijn, verheugd als ze waren over het vrijgevige gedrag van hun vriend de weldoener. Zij zullen al te goed geweten hebben dat Van Overbeke vanwege geldschulden zoals zovelen in die tijd op zoek naar fortuin het ruime sop gekozen had en met de armen dus zichzelf bedoelde.
Het slot van de brief aan zijn vriendinnen lijkt wel een proeve van meesterschap in het burleske. Was het in de renaissancistische poëzie usance om als dichter je kunde te tonen door ter demonstratie van de woordvoorraad een begrip of zaak liefst drie keer te omschrijven, Van Overbeke besluit zijn tekst tweemaal met een compleet alfabet. Daarbij slaat hij weer diverse burleske vliegen in één klap. Hij bespot bovengenoemd procedé, drijft in het eerste ABC mild de spot met zijn vriendinnen, demonstreert zijn beheersing van de taal door veel vreemde woorden en woorden uit verschillende taalregisters te gebruiken en als klap op de vuurpijl geeft hij in zijn tweede alfabet een laatste ironische zelfrepresentatie. Hij dicht zichzelf afwisselend goede en slechte eigenschappen toe en benadrukt tot slot met creatieve neologismen die Rabelais-achtig aandoen, zijn eigen drank- en vraatzucht nog maar eens, zichzelf omschrijvend als een ‘(...) Ossifrage, Panivore, Quartelvreta, Roemers-drincka, Saucijs-volga, Trommelbata, Varckensbijta, Worstenswelga, Xenodochale, Ysselijcke, Zedige Dienaer’ (r. 457-459).

5. *Burleske personificaties*. Tot slot moet erop worden gewezen dat de teksten rijk zijn aan burleske personificaties. Ten eerste drijft Van Overbeke in de *Reys-beschryving* de spot met een aantal klassieke goden, door hun een overdreven menselijke gestalte te geven. Wanneer de bemanning op een zeker moment met een langere periode van windstilte heeft te kampen, vraagt Van Overbeke aan Boreas, de noordenwind, wat de oorzaak van die windstilte wezen kan. Deze antwoordt hem dat alle winden vrijaf hebben gekregen, omdat een van Aeolus' dochters gaat trouwen. Ook met Boreas zelf wordt de spot gedreven. Volgens Van Overbeke blaast hij soms op volle kracht. Maar ‘dan hieldt hy weer heel zijn backhuys toe, dat wy bly waren, als wy maer drie vier porcussen (boertjes) in een etmael mochten hebben, daer hy niet te gierigh mee was, als hy 's daegs te vooren gedroncken hadt’ (r. 566-569). Het effect wordt nog absurder als aan levenloze objecten of aan voedingsmiddelen menselijke eigenschappen worden toegeschreven. Vooral het bedorven eten wordt vaak op een dergelijke wijze gepresenteerd: ‘de Kaes quam mede te voorschijn, waer van d'eene de water-sucht, de andere de koorts, de derde 't eeuwige leven hadde’ (*Reys-beschryving* r. 399-401).

Als men bovenstaande voorbeelden nog eens beschouwt, lijkt het niet moeilijk en ook niet onredelijk om te beweren dat de humor in de *Geestige en vermaeckelijcke reys-beschryving* en de brief aan zijn vriendinnen met al zijn verwijzingen en spitsvondige dubbelzinnigheden goed aansluit bij een publiek van hoger geschoolde vrienden en kennissen uit de omgeving van Den Haag en Amsterdam. Daarnaast is de humor van Van Overbeke in verband te brengen met de burleske grappen van een auteur als Focquenbroch. De bespotting van antieke goden geldt als een burlesk procédé, net als het spotten met de liefde en met het genre van de arcadia. Maar ook de woordspelletjes, de zelfspot en de ironie van Aernout van Overbeke passen goed in deze sfeer. De manier waarop hij de slechte situatie aan boord weet om te keren, doet denken aan de humor van Francesco Berni, de belangrijkste vertegenwoordiger van de Italiaanse burleske dichtkunst, die de pest bezingt als een zegen des hemels, die de kerken leeg maakt, zodat men er op zijn gemak in kan rondwandelen.[48]

Functie van de humor in de brieven

Er is wel gewezen op overeenkomsten in leven en werk van Jan Steen en Arnout van Overbeke. Ook hun burleske zelfrepresentatie en de reputatie die ze daarmee verworven hebben is daarbij onder de loupe genomen. Deze vormen van zelfrepresentatie kunnen niet slechts bedoeld zijn als sleutels voor een biografische interpretatie. H. Perry Chapman stelt in de tentoonstellingscatalogus *Jan Steen, schilder en verteller* dat Steen door zichzelf in zijn schilderijen af te beelden bewust een komische rol heeft gecreëerd en H. Roodenburg wijst op de komische *persona* van Aernout van Overbeke, waarbij de auteur zichzelf van de bijbehorende naam Nout voorzag.[49] Wanneer het burleske gezien kan worden als een reactie op en een zich afzetten tegen de renaissancistische kunst en de heiligheid van de kunstvormen en genres die daarmee samenhangt, dan zou Van Overbekes zelfrepresentatie als auteur beschouwd kunnen worden als een zich afzetten tegen de positie van de schrijver. Een schrijver gold als een moreel hoogstaand mens, die uitspraken deed over ethische zaken en daarbij zelfs werd geïnspireerd door een goddelijke inblazing. Door stilistisch en inhoudelijk met renaissancistische kunst en met zichzelf en hun werk te spotten, verzetten burleske auteurs zich wellicht tegen de al te verheven idealen van de Renaissance.

48 Focquenbroch, z.j., p. 9.
49 Dekker 1996, p. 28-29; Chapman 1996, p. 13-22; Roodenburg 1997, p. 122.

In *Nederlandse literatuur. Een geschiedenis* wordt aandacht geschonken aan drie ‘anti-idealistische dichters’, waaronder Focquenbroch. Deze auteurs lieten, volgens M.A. Schenkeveld-van der Dussen, bewust een tegenstem horen tegen de bovenomschreven idealistische poetica. Zo zou Jan Six van Chandelier zijn lezers waarschuwen voor de didactische pretenties van dichters, die meenden een taak te moeten vervullen als volksopvoeders.[50]

Het voorwoord bij de verzamelde gedichten van Van Overbeke, die in 1678 postuum als de *Geestige werken* verschenen, kan ook in dat anti-idealistische licht worden bezien. Het wordt aangeduid als een ‘Vermaeckelijcke Voor-reden Aen den Leser’ en geeft, in burleske trant, een aantal anekdotes over Van Overbeke ten beste. De anonieme auteur stelt dat hij dat doet om de verdachtmaking recht te zetten dat Aernout van Overbeke één van de grootste veelvraten en zwelgers is geweest die ooit leefden. Het was toch bekend dat het voor sommige schrijvers nu eenmaal niet toereikend was om hun ‘hemelsche invloeying’ door het drinken van water uit de Helicon op de Parnassus te verkrijgen, maar dat ze om pittiger verzen te maken zich van die goddelijke inspiratie verzekerden via een slok wijn. En zo was het natuurlijk ook met het eten. Van Overbeke at om te dichten. In dat kader althans moeten, volgens de schrijver van het voorwoord, de verhalen worden gezien van een op de kermis vierentachtig wafels verslindende dichter of van een auteur die met gemak een maaltijd voor zes tot acht personen soldaat maakt.[51]

Dit is echter niet de enige functie van de ironische humor in het werk van burleske auteurs. Kuik vraagt zich in de inleiding tot zijn bloemlezing van de gedichten van Focquenbroch af of de mededeling van de dichtende arts dat zijn *Thalia ofte geurige zang-godin* (1665) ‘is saemengevoegt van een partij geuren, die mijn leedigheyt, en voornamelijck de voorleden Pest-tijd, my om tijtverdrijf heeft op het Papier doen stellen’ op cynisme berust of als een typische burleske topos kan worden gezien.[52] Focquenbrochs uiting moet waarschijnlijk in hetzelfde kader gelezen worden als de dichtregels van Aernout van Overbeke in een lofdicht voorin de *Gedichten* van de Haagse dichter Jacob Westerbaen uit 1657. Na een lofzang op diens werk vervolgt Van Overbeke

> Waer toe voor my niet in den Haegh gebleven?
> 'K heb geen vermaeck om so alleen te leven.[53]

50 Schenkeveld-van der Dussen 1993, p. 256.
51 Van Overbeke 1678 A, *7 r en v.
52 Focquenbroch z.j., p. 9.
53 Westerbaen 1657, Voorwerk ‘Aen den Heere van Brandwiick op de Kusies’.

Volgens de toenmalige opvattingen betekenden eenzaamheid en verveling een gevaar voor de gezondheid, er kon zwaarmoedigheid van komen. En juist bij de studerende en regerende elite, bij denkers en schrijvers, was melancholie een gevaar dat altijd op de loer lag. R. van Stipriaan heeft in zijn studie *Leugens en vermaak* over de kluchtcultuur van de Nederlandse renaissance uiteengezet hoe vermaak als medicijn kon dienen voor de geestelijke aandoening van de melancholie of zwartgalligheid.[54] Dat had te maken met de toenmalige Galenische opvattingen in de geneeskunde en de leer der humores. Wanneer één van de vier lichaamsvochten bloed, slijm, gele en zwarte gal, die correspondeerden met de elementen lucht, water, vuur en aarde, in het lichaam de overhand kreeg raakte iemand uit balans en werd ziek. Een teveel aan zwarte gal veroorzaakte melancholie. Van Overbeke was daar maar al te goed van op te hoogte; zijn vader was immers aan melancholie gestorven toen Aernout nog geen zes jaar oud was.

Ter bestrijding van aanvallen van de ziekte werd men aangeraden goed gezelschap te kiezen en vermakelijke, vreemdsoortige werken te lezen. Temidden van tafelend gezelschap was het zaak muziek ten gehore te brengen en werkten toneel, raadsels en het debiteren van geestigheden stemmingverhogend. We kunnen ons Van Overbeke goed voorstellen, zijn grappen, raadsels en andere geestigheden te berde brengend te midden van een hem vertrouwd gezelschap van vrienden en vriendinnen. Daarmee zal hij ruimschoots hebben voldaan aan de toenmalige normen van de conversatiekunst waarbij het vooral zaak was de juiste geestigheden op het goede moment ten gehore te brengen.[55]

Daarbij bezaten scabreuze teksten te midden van de vriendenkring een eigen gesanctioneerde vermaakswaarde. Het feit dat die teksten vaak met tegenzin aan de drukpers werden toevertrouwd moet, volgens Van Stipriaan, niet als een teken van schaamte worden opgevat maar als een vasthouden aan het gezelschappelijk en vriendschappelijk kader waarin het komische functioneerde. Dat moeten we ons realiseren wanneer we de soms vrij grove grappen in de beide reisbrieven lezen. Dat de brieven binnen het kader van de vriendenkring dienst moesten doen, blijkt niet alleen uit de aanhef aan zijn broeders, vrienden en bekenden en de vier met name genoemde vriendinnen. We signaleerden reeds dat de auteur in de teksten voortdurend een intieme band met zijn lezers creëert.

In beide brieven geeft Van Overbeke aan door aanvallen van melancholie bedreigd te worden, net zoals Focquenbroch dat deed in zijn brieven uit het

54 Veel informatie ook wat betreft de volgende alinea's is ontleend aan Van Stipriaan 1995, p. 13-37.

55 Roodenburg 1997, p. 122-127.

West-Afrikaanse Elmina.[56] Ook schrijvers als Caspar Barlaeus en Constantijn Huygens werden veelvuldig door melancholie geplaagd; als remedie schreven ze elkaar opbeurende brieven en lazen geestige gedichten. Iacob van den Burgh las met Barlaeus de epigrammen van Huygens en bestreed zijn eenzaamheid met het lezen van kluchten. Juist met deze auteurs heeft Van Overbeke contact gehad. Hoogstwaarschijnlijk heeft hij de eerste druk van Huygens' *Korenbloemen* mee op reis genomen en na zijn terugkeer in het vaderland ontving hij van Huygens de bijgewerkte tweede druk.[57]

Eenzaamheid en verveling konden niet alleen verdreven worden door humoristische teksten te lezen. Ook het produceren van dergelijke teksten werd als een heilzaam genoegen gezien. Misschien hadden Van Overbeke en Van den Burgh dat voor ogen toen ze samen hun komisch gedicht 'Honds-zang' produceerden; de een de geneugten van een hondenleven op het refrein 'Watte dagen heeft een Hondt' in een 'pro' bezingend, de andere die genoeglijkheden in een 'contra' verwerpend.[58]

Voor Aernout van Overbeke die in zijn beide brieven het ontbreken van gezelschappelijk vermaak aan boord zo benadrukte, die een celibatair bestaan had moeten leiden - wat volgens de medische opvattingen in die tijd ook al niet zonder gevaren was - en zich zelfs het genoegen van een goede maaltijd met een gepaste dronk niet kon laten smaken, moet er niet veel anders op hebben gezeten. Mondeling kon hij zijn grappen niet debiteren, daarvoor was hij te ver van zijn vrienden verwijderd. Maar om de eenzaamheid aan boord te bestrijden en het gemis van zijn vrienden en vriendinnen in het verre Batavia te compenseren was er een remedie: hij schreef komische brieven. Daarmee sneed het mes aan twee kanten; zijn publiek kon om zijn teksten lachen en hijzelf voorkwam dat zijn eenzaamheid en verveling in erger om zouden slaan.

56 Focquenbroch 1986, p. 162-165.

57 Ter Meer 1993, p. 359; Van Overbeke 1991, Inleiding p. XIV.

58 Als de persoon van Iacob van den Burgh (1600-1659) althans schuilgaat achter de initialen IvB; in de *Anecdota* komt hij herhaaldelijk voor (313, 827, 1783, 1793); Komrij 1987, p. 1343 noemt Jan van Bergen (?); ook de mogelijkheid van Joost van Breen, onder meer auteur van vier kluchtspelen, kan niet worden uitgesloten.

Verantwoording van de uitgave

Als basis voor de uitgave van de *Geestige en vermaeckelijcke reys-beschryving naer Oost-Indien*, de mannenbrief, diende een exemplaar van Van Overbekes *Rym-wercken* van 1678, uitgegeven door Jan Claesz. ten Hoorn in Amsterdam (Van Overbeke 1678 B). De *Reys-beschryving* begint er na katern R op een nieuw katern a en is apart gepagineerd. De brief beslaat de katernen a en b, bladzijden 1-32.

Weliswaar hadden er al afzonderlijke gedrukte uitgaven van de mannenbrief het licht gezien, bij uitgever Jan Joosten te Amsterdam in 1671 en 1672[1], maar die zijn als basis voor een tekstuitgave ongeschikt door de vele 'ingesloopene druckfauten'. Ten Hoorn kon die uitgaafjes links laten liggen, want hij had de hand kunnen leggen op een 'seer accuraet geschreven exemplaer' van een groot liefhebber en dat had hij gebruikt als kopij.[2]

Er verschenen in 1678 bij Ten Hoorn drie verzameledities van Van Overbekes werk. Eerst *De geestige werken* (Van Overbeke 1678 A) en dan twee edities van de *Rym-wercken*. Ten opzichte van *De geestige werken* zijn in de *Rym-wercken* hier en daar aanvullingen en verbeteringen aangebracht. Ten Hoorn heeft kennelijk naar completering van Van Overbekes verzameld werk gestreefd. De beide edities *Rym-wercken* lijken erg op elkaar, maar hun chronologische volgorde is toch vast te stellen.[3] Bij vergelijking blijkt namelijk dat de tweede editie (Van Overbeke 1678 C) herkenbaar is doordat de drukker daarin de *Reys-beschryving* niet meer afzonderlijk pagineert. In de *Reys-beschryving* heeft deze tweede editie een enkele tekstvariant - bijvoorbeeld *Philia* in r. 559 - die geen verbetering is.

Op grond van deze overwegingen is Van Overbeke 1678 B gekozen als uitgangspunt voor de editie van de mannenbrief. Interpunctie en gebruik van hoofdletters zijn niet veranderd; een paar evidente zetfouten zijn stilzwijgend verbeterd.

De vrouwenbrief is een autograaf van Aernout van Overbeke die als *Reisbeschrijving van Aernout van Overbeke, 1669* in de Koninklijke Bibliotheek te Den Haag wordt bewaard.[4] De tekst, geschreven in een

1 Gieles en Plak 1988, p. 121-122*.
2 Van Overbeke 1678 A, *2 v° en r^{o}.
3 Gieles en Plak 1988, p. 122 en 123, menen over deze volgorde geen uitspraak te kunnen doen.
4 Den Haag, Koninklijke Bibliotheek, 131 F 22.

schriftje met gemarmerde kaft, werd door Van Overbeke voorzien van het opschrift ‘Aen de Juffrouwen Clara Vlooswijck, Eva Hasselaer, -- Tromp of Brasser in Amsterdam of den Hage’. Waarom de auteur bij de laatste namen geen voornamen of -letters en voor de naam Tromp twee liggende streepjes heeft gezet, is niet duidelijk.

Bij de transcriptie is zoveel mogelijk geprobeerd de intentie van de auteur ten opzichte van zijn publiek te volgen.[5] In het gebruik van hoofdletters en interpunctie is niet ingegrepen.[6] Afkortingen zijn stilzwijgend opgelost en het gebruik van de lange en korte i en de korte en lange s is genormaliseerd. De schaarse doorhalingen in het manuscript zijn niet weergegeven. Ze doen vermoeden dat Van Overbeke zijn tekst in het net heeft overgeschreven.[7] Eén verbetering is aangebracht: in regel 294 staat in de translitteratie uij*r* in plaats van uij; de *r* lijkt in het handschrift op het eind van de pagina bij de overgang van folium 12 recto naar 12 verso te zijn weggevallen. Twee keer lijkt het dat Van Overbeke bewust geen punt gezet heeft aan het slot van een zin. In beide gevallen viel dat zinseinde eveneens samen met het einde van een pagina. Daarom is thans in regel 181 (de overgang van folium 8 verso naar 9 recto) en regel 231 (de overgang van folium 10 recto naar 10 verso) een punt gezet. Sommige woorden, vooral plaats- en persoonsnamen, werden door Van Overbeke in zijn manuscript met hoofdletters en/of cursief geschreven. Die woorden zijn hier cursief afgedrukt, net zoals de drukker dat in de uitgave van de mannenbrief heeft gedaan.

De foliëring wordt niet weergegeven, omdat deze niet door de auteur zelf maar later, foutief, door een ander is aangebracht. De veertien bladen van de brief zijn niet met dezelfde inkt als die van het handschrift, maar met potlood genummerd. Lezing van de tekst in de volgorde van de foliumnummering blijkt geen logisch geheel op te leveren. De juiste volgorde van de bladen is: 1 (niet genummerd), 2, 3, 4, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 5, 6, 13, 14. De bladen 7 tot en met 12 zijn in de loop van de tijd losgeraakt en op de verkeerde plaats teruggelegd en genummerd.

5 Over het vervaardigen van een studie-editie zie Mathijsen 1995, p. 65-67.
6 Een uitzondering is de komma die werd geplaatst in regel 101 tussen *Rosa* en *Bornius*.
7 In regel 241 is bijvoorbeeld tussen ‘er’ en ‘so’ de naam ‘Laurens Baeck’ doorgehaald; deze komt in het handschrift twee regels later voor.

Geestige en vermaeckelijcke Reys-Beschryving *Van* Mr. Aernout van Overbeke, Naer Oost-Indien uytgevaren voor Raet van Iustitie, in den Iare 1668.*

[1] *Broeders, Vrienden, en Bekenden*,

[2] **O**P Donderdagh, den 12. April, zijn wy des avonts buyten gaets[2]
[3] geraeckt, met een goede Loots, hoe swaer schijnt het te zijn,[3]
[4] om te gelooven, voor verstandige luyden, die soo wijs zijn, dat
[5] sy selfs om binnen-gaets te komen, geen Lootsman van nooden heb-[5]
[6] ben; echter het is waer, ende wacht maer wat, ghy sult noch andere din-
[7] gen hooren. Nu dan, daer meê sie ick noch boom, noch bladt meer, noch[7]
[8] dorp, noch huys, noch mailje-noch-Kaets-baen, *en fin* daer mee bruy-[8]
[9] en wy heen. Den 13. lagh ick meest te speculeren over alle wereltlijcke[9]
[10] saecken, en bekeeck de gantsche Kajuyt wel naeuw, even eens als die[10]
[11] vrienden, die eerst in 't Rasphuys komen, de plaets wel te degen be-[11]
[12] trachten daer sy langh huys sullen moeten houden.

[13] Den 14. met het lumieren van den dagh, saten wy, soo nae by *Calis*,[13]
[14] namentlijck op 8. vadem water, dat wy sonder twijffel daer voor sou-[14]
[15] den geseten hebben, soo wy een half quartier voort geseylt hadden,
[16] wy wierpen dan het ancker, en den dagh dede onse vreese vertrecken.[16]

* Titel: **geestige** - spitsvondige
voor Raet van Iustitie - in de hoedanigheid van lid van de Raad van Justitie

2 **buyten gaets** - op volle zee; de *Zuidpolsbroek* vertrok van de rede van Texel

3 **hoe swaer... zijn** - hoewel het moeilijk schijnt te zijn

5 **binnen-gaets te komen** - 1. de haven in te varen; 2. geslachtsgemeenschap te hebben

7 **daer meê** - vanaf dat moment

8 **noch mailje-noch-Kaets-baen** - Maliebaan noch Kaatsbaan, lange rechte lanen waar het malie- en kaatsspel (een soort balspelen) werden gespeeld
bruyen wy heen - gaan we er van door

9 **meest te speculeren** - het grootste deel van de dag te speculeren, bespiegelingen te houden

10 **wel naeuw** - heel nauwkeurig

11 **eerst** - voor het eerst
Rasphuys - tucht- of verbeterhuis voor mannen, waar dwangarbeid moest worden verricht: het op grote raspen fijnmaken van blokken hout voor verffabricage
wel te degen betrachten - grondig en aandachtig bekijken

13 **met het lumieren van den dagh** - bij het aanbreken van de dag
Calis - de Franse havenplaats Calais

14 **vadem** - dieptemaat van zes voet; een vadem is 1,698 m
souden geseten hebben - aan de grond zouden hebben gezeten

16 **den dagh dede onse vreese vertrecken** - het daglicht verdreef onze angst

[17] Hier sagh ick het eerst van mijn leven Fransche veugels, mooy bont,[17]
[18] ick geloove dat het Edelluy waren, om dat sy soo vol veeren waren, als
[19] een Fransche Marquis, die in den *Hage* vryen wil. In der daet, ick was[19]
[20] niet seer bangh, om twee redenen, d'eerste was, om dat ick wel wist
[21] dat een houte man niet sincken kost, en ten tweeden, het slimste souw[21]
[22] geweest zijn aen 't strant van *Calis* gedreven te werden; 't is een kust[22]
[23] die ick soo dickwils bevaren hebbe, dat ick des Opper-stiermans
[24] plaets op het Schip, daer nae toe gaende, soude derven pretenderen.[24]

[25] Op den 15. dito hingh onse Onder-koopman een speel-lijntje uyt de[25]
[26] klucht uyt, buyten hoop van wat te vangen, alleen om het uyt de war te[26]
[27] doen, en in der waerheyt hy wierdt *St. Pieter*, en vingh menschen, want[27]
[28] *Jantje van Schoonhoven* (die langh by *Tromp* voor Kajuyt-wachter[28]
[29] hadt gevaren) raeckte buyten Boort, en na alle vergeefsche devoiren[29]
[30] raeckte in 't sogh van 't Schip, daer hy dit onverhoopte lijntje greep, dat[30]
[31] hy soo langh hielt, tot hem de sloep salveren quam, dat was oock het[31]
[32] eerste, dat ick yemandt door een touw hebbe sien het leven behouden,
[33] daer ick'er ter contrarie wel hondert hebbe door sien sterven.[33]

17 **veugels** - vogels
19 **Fransche Marquis** - Franse markies; de vogels worden vergeleken met een opgedofte Franse edelman
den *Hage* - Den Haag; tevens woordspel met haag, heg
21 **houte man** - van hout gemaakt schip
slimste - ergste
22 **aen... *Calis*** - 1. op het strand van Calais; 2. aan lager wal; woordspel met ‘kalis’: berooide losbol. Van Overbeke zinspeelt op zijn persoonlijke situatie
24 **pretenderen** - opeisen
25 **dito** - van dezelfde maand (d.w.z. april 1668)
Onder-koopman - koopman, geplaatst onder de opperkoopman. Op de *Zuidpolsbroek* was Daniël Parvé uit Rotterdam onderkoopman, onder opperkoopman Van Overbeke
uyt de klucht - voor de lol
26 **buyten hoop** - zonder hoop
27 ***St. Pieter*** - de apostel Petrus; hij was visser en werd door Christus tot visser van mensen bestemd (Matth. 4:18-19)
28 ***Jantje van Schoonhoven*** - Jan Bartolomeese van Schoonhoven, een van de kwartiermeesters
Tromp - Cornelis Tromp (1629-1691), broer van een der adressaten van de vrouwenbrief, Alida Tromp
Kajuyt-wachter - scheepsjongen, bediende van de schipper
29 **devoiren** - pogingen
30 **'t sogh van 't Schip** - het kielzog
daer - waar
onverhoopte - onverwachte
31 **salveren** - redden
het eerste - de eerste keer
33 **daer** - terwijl
ter contrarie - daarentegen sterven
sterven - nl. door ophanging

[34] Op den 16. sagen wy des avonts *W.N.W* 4 à 5 mijl van ons, ontrent[34]
[35] 25. schepen, die wy meenden *St. Hubes-vaerders* te zijn: hier quam[35]
[36] den dans eerst aen den dagh, om een *hanneken* te meten, die onse[36]
[37] Schippers boter-vaetjen plomp genoegh gestoolen hadde.[37]

[38] Op den 17. sagen wy, nae dat wy de hoeck van *Poort-landt* hadden,[38]
[39] *N.W.* van ons gepeylt, nae onse gissingh, den Admirael *Allen* met 5. à 6.[39]
[40] kloecke schepen. Den 18. peylden wy de hoeck van *Goutstart*, en 's[40]
[41] avondts sagen wy *vier Engelschen* en een *Vlamingh*. Wat droes schortje[41]
[42] daer je neus op te trecken, en grimmassen te maecken als een oude sim-[42]
[43] me? ick geloof datje meent, dat ick dagh voor dagh soo sal continueren
[44] tot Oost-Indien toe, *Zest*! leest het Journael verder uyt Schipper *Swart*,[44]
[45] of Stierman *Klaes* sijn Boeck, die weer nae huys toe komen, en verwacht[45]
[46] van my een generael *Recit*, want ick hebbe noch niet meer, als noch vier[46]
[47] dagen tijdts omme met de leste Schepen te schrijven.

[48] Op den 20. kregen wy *Engelandts-endt*, consequentelijck het ruyme[48]

34 ***W.N.W*** - ten westnoordwesten
mijl - afstand van ca. 7,4 km
35 ***St. Hubes-vaerders*** - schepen uit de Portugese havenstad Setubal
hier... dagh - toen werd voor het eerst het ritueel uitgevoerd
36 ***hanneken*** - minachtende naam voor Duitse matroos
te meten - een pak slaag te geven
onse Schippers boter-vaetjen - het botervaatje van onze schipper
37 **plomp** - onbehouwen
38 ***Poort-landt*** - het Engelse schiereiland Bill of Portland
39 **Admirael *Allen*** - Sir Thomas Allin (1612-1685) wiens vloot in de Tweede Engelse Oorlog (1665-1667) tal van malen met Nederlandse schepen had gevochten
40 **kloecke** - grote
Goutstart - Startpoint, kaap in het zuiden van Engeland
41 ***vier Engelschen* en een *Vlamingh*** - nl. schepen
Wat droes... op te trecken - Drommels, hoe kom je erbij om je neus op te halen
42 **simme** - aap
44 ***Zest*!** - Ga je gang maar!
Journael - exact verslag
Schipper *Swart* - Jan Swart uit Amsterdam, schipper van de *Zuidpolsbroek* waarop Van Overbeke voer [*Anecdota* 886]
45 **Stierman *Klaes*** - Claes de Roode uit Heide in Ditmarschen
Boeck - journaal, waarin voornamelijk nautische gegevens opgetekend werden
46 **een generael *Recit*** - een globaal verslag
want ick... schrijven - Van Overbeke wilde zijn brief meesturen met de laatste schepen van de retourvloot, die op 1 februari 1669 van Java vertrok. Deze regel suggereert dat de brief pas na afloop van de reis in Batavia tot stand kwam, eind januari 1669
48 **kregen** - bereikten
Engelandts-endt - Land's End, de zuidwestpunt van Engeland
consequentelijck - en daarmee

[49] sop van de Spaensche Zee, en met eenen ruymer gedachten, om op alles[49]
[50] acht te slaen; ons huysraet was sober, en de Kajuyts-gasten meest nuch-[50]
[51] teren; de Koopman, Schipper, Onder-koopman, en Stierman, al den bruy[51]
[52] Geus, schoon de eerste en de leste Luyters waren. By gebreck van een[52]
[53] Domine, behielpen wy ons met een Siecke-trooster, maer voor ons Ka-[53]
[54] juyts-volck was die selfs niet noodiger als een armbos (die wy oock had-[54]
[55] den) op een Oost-Indisch Schip; hadt men dat roestig dingh konnen ver-[55]
[56] ruylen tegens een fraey meysken, ick weet wel welck van twee meer in-[56]
[57] komen soude gehadt hebben. Ick segge dan, wy hadden self den Siecke-[57]
[58] trooster wel konnen missen, want ick hebbe nu soo menigh Predicant
[59] hooren preecken, maer 't zijn praetvaers, en ootjes in 't cijffer by *Nep*-[59]
[60] *tunus*, dats een heerlick Predikant, en wat kan die man machtigh bewe-[60]
[61] gen, dat een het hert wippersteert als een Koe, die een doorn onder de[61]
[62] steert is gebonden, voornamentlijck als men sijn fraeye gesten begon te[62]
[63] sien, dat de heele Preeckstoel dreunde, die somtijts sijn neus soo trots[63]
[64] opstack, dat hy met fatsoen tegens de *Dedels* en *Tenteniers* Cousijn had-[64]

49 **de Spaensche Zee** - de Atlantische Oceaan
50 **huysraet** - inboedel
Kajuyts-gasten - die hooggeplaatste opvarenden, die het privilege hebben in de kajuit te eten
meest nuchteren - voor het merendeel rustig van aard
51 **de Koopman** - Van Overbeke zelf
al den bruy Geus - allemaal protestants
52 **schoon** - hoewel
Luyters - Luthers, nl. Van Overbeke en De Roode
53 **Siecke-trooster** - degene die aan boord de predikatie en het morgen- en avondgebed verzorgt; op de *Zuidpolsbroek* was dat Jacobus Sickema uit Dokkum
54 **armbos** - bus waarin giften voor de armen in ontvangst worden genomen
55 **dat roestig dingh** - slaat terug op 'armbos'
56 **inkomen** - 1. opbrengst (van de 'armbos'); 2. geslachtsverkeer (met het 'fraey meysken')
57 **Ick segge dan** - Maar, zoals ik zei
self - zelfs
59 **praetvaers** - praatgrage oude mannen, babbelaars
ootjes... by - van nul en generlei waarde vergeleken bij
Neptunus - god van de zee
60 **bewegen** - 1. op het gemoed werken (door een predikant); 2. op en neer gaan (van de zee)
61 **dat een het hert wippersteert** - zodanig, dat je hart op en neer springt
62 **voornamentlijck ... te sien** - vooral toen men zijn fraaie gebaren begon te zien (sluit aan bij 'en wat... bewegen')
63 **dat** - waardoor
Preeckstoel - ook: de voorsteven van het schip
die - slaat terug op 'Preeckstoel'. De voorsteven van het schip gaat omhoog en omlaag op de woeste golven
64 ***Dedels*** - vermoedelijk bedoelt Van Overbeke hier de hooggeplaatste familie van mr. Johan Dedel, president van het Hof van Holland in Den Haag
Tenteniers - vermoedelijk een familie uit dezelfde kringen als de Dedels
dat hij... mogen seggen - dat hij zonder enig probleem had kunnen doorgaan voor een vriend of familielid van de Dedels en de Tenteniers

[65] de mogen seggen, en in een oogenblick soo neuseloos vertoonde, dat men[65]
[66] hem met reden mocht gevraeght hebben, of hy drie maenden tot den stil-[66]
[67] swijgende *d'Assigny* te meesteren hadde gelegen? Doch soo yverigh als[67]
[68] men leert bidden, soo hartigh kan men op sijn tijdt oock lacchen, alles[68]
[69] wat sich noch hart gehouden hadt, moster hier aen; waer men quam, het
[70] was openbaren Oorlogh tegen *Theodorus*, die louter op sijn muyl kreegh,[70]
[71] d'eene steende, d'ander lachte, de derde ley te kooy, &c. Maer het was[71]
[72] een lust te sien, doe ick buyten quam (want ick heb aldeur vry geweest)[72]
[73] die *varie figure van Giacomo Callotti stampate in Venetia*, ick meende[73]
[74] in der daedt (soo veel kromme sincken maeckten sy) dat sy door een ver-[74]
[75] tooningh een Chinees of Arabisch A.B.C. voor my representeerden. O[75]
[76] liefhebbers van de visscherye! denck nu om geen Nieuw-diep, Braesse-[76]
[77] mermeertje, of Hooge-Veense-Vaert, of Noorda, benje wijs, komt hier[77]
[78] vissen, al den bruy blanck goetje, en met exellente kaeuwtjes gemest, den[78]

65 **in een oogenblick** - op het andere moment
neuseloos - zonder neus, nl. als het schip de boeg in de golven steekt
66 **of hij... hadde gelegen?** - of hij drie maanden geneeskundig was behandeld door de zwijgzame d'Assigny; misschien een verwijzing naar de behandeling van patiënten met lupus, een aandoening waarbij de neus wordt weggevreten
67 ***d'Assigny*** - waarschijnlijk Gideon d'Assigny (ca. 1600-1676), apotheker in Den Haag en bekende van Van Overbeke
68 **hartigh** - hartelijk
alles wat... hier aen - iedereen die zich aanvankelijk nog flink had gehouden, moest er nu aan geloven, nl. aan de zeeziekte
70 ***Theodorus*** - waarschijnlijk J. Theodorus, de auteur van een handboek over de zegeningen van het water, *Neuw Wasserschatz [...]*, uit 1584
die louter... kreegh - die hevig op zijn donder kreeg; d.w.z. het schip schommelde hevig
71 **steende** - kreunde, kermde
d'ander lachte - de tweede vertrok zijn gezicht in een grijns
72 **ick heb aldeur vry geweest** - ik ben steeds vrij geweest (van zeeziekte)
73 ***varie figure van Giacomo Callotti*** - *Varie figure gobbi*, titel van een verzameling van twintig gravures van dwergen door Jacques Callot (1592-1635), voor het eerst uitgegeven in 1616 in Florence. Van Overbeke vergelijkt de houdingen van de zeezieken met de verwrongen lichamen op deze gravures
stampate in Venetia - gedrukt in Venetië
74 **kromme sincken** - verwrongen lichaamshoudingen
vertooningh - tableau vivant
75 **Chinees of Arabisch A.B.C.** - ongebruikelijke schrifttekens, dus vreemde houdingen
representeerden - uitbeeldden, voorstelden
76 **Nieuw-diep** - meertje bij Diemen
Braessemermeertje - Brasemermeer in Zuid-Holland ten oosten van Leiden
77 **Hooge-Veense-Vaert [...] Noorda** - waterlopen ten oosten van Leiden
78 **al den bruy blanck goetje** - allemaal blank spul; de vis is hier van goede kwaliteit
kaeuwtjes - hapjes (voor de vissen), nl. de maaginhoud van de zeezieken

[79] dagelijckschen afval daer noch niet eens by gereeckent; hier liet ick voor[79]
[80] de eeste reys mijn *membrum virile* afsnijden, en nevens my wiert ons[80]
[81] roggen broot geraseert, als oock den eenighsten venisoen, die *ma foy* een[81]
[82] baert hadde, trots den besten Moscovischen Ambassadeur. O vermaeck![82]
[83] O playsier! schijt in Hollant gedient te worden, hier gae ick noyt onge-[83]
[84] wieght slapen, en soo ick groey nae proportie van mijn wiegh, soo staet[84]
[85] het vast, dat ick een groot man sal worden; wat is het een vreught, als
[86] ghy de Son hoort sissen, alsse in de zee duyckt! wat is het een genoegen,
[87] de Maen achter de Son te sien marcheeren, als *Berganje* met sijn knecht![87]
[88] Stinckaerts, luyaerts, ghy zijt niet waerdigh dat ick aen U.E. schrijf, maer
[89] sacht, sacht, ick vergeef het U. en sal voortgaen, want ghy volght my niet,
[90] by foute van beter kennis: maer laet ons soo t'eenemael van 't Journael[90]
[91] niet afloopen, of het een fameus libel was, en laet ons niet vergeten, de[91]
[92] vrienden bekent te maecken, dat wy den 7. May sagen honderden van
[93] *Thonijen* rontom ons Schip, die wy met harpoenen, doch sonder vrucht,[93]
[94] achter heer waren, alsoo onse harpoenen alle braken van deught, *Scili-*[94]
[95] *cet*; en op den 8. *de Pico van Teneriffa*, die extraordinaris ver kan gesien[95]

79 **dagelijckschen afval** - de eindproducten van de menselijke stofwisseling
80 **reys** - keer, maal
membrum virile - 1. mannelijk lid (letterlijk); 2. baard; Van Overbeke zinspeelt hier op Cicero, *De finibus* III, 5, 18 door zijn baard een *membrum virile* te noemen, en mogelijk op Petronius' *Satyricon* CVIII, 10 waar Giton, aan boord van een schip, dreigt zijn *virilia* af te snijden met een scheermes
81 **geraseert** - geschoren; het roggebrood was zó oud, dat er een baard van schimmelharen op stond
venisoen - stuk wildbraad
ma foy - op mijn woord van eer
82 **trots** - niet onderdoend voor
Moscovischen - de bewoners van Moskou en omstreken stonden bekend als baarddragers
83 **schijt** - (ik heb er) schijt, lak (aan)
gedient te worden - door een bediende verzorgd te worden
84 **wiegh** - 1. wieg; 2. het schommelende schip
87 **achter de Son**: achter de zon aan (te zien marcheren)
***Berganje* met sijn knecht** - niet getraceerd
90 **by foute van** - bij gebrek aan
t'eenemael - helemaal
91 **afloopen** - afdwalen
of - alsof
fameus libel - schandelijk schotschrift
93 **sonder vrucht** - zonder resultaat
94 **achter heer waren** - bestookten
alsoo - doordat
van deught - omdat ze zo deugdelijk waren (ironisch)
Scilicet - namelijk
95 ***Pico van Teneriffa*** - Pico de Teide op Tenerife (hoogte 3718 m)
extraordinaris ver - van buitengewoon veraf

[96] worden, als oock 't Eylandt *Gomera*. Veel descriptien van gesichten en[96]
[97] landen te maecken buyten tijdts, is onnodigh.[97]

[98] Op den 9, sagen wy de eerste Zee-schildt-padt. Maer vroome Bur-[98]
[99] gers, 't is *Haeghsche* Kermis, soo mijn Almanach niet en lieght; al mijn[99]
[100] leven ben ick immers een eerlijck man geweest; maer nu soude ick[100]
[101] waerachtigh wel willen in den *Haegh* op het schavot staen, ick meen,[101]
[102] dat ick geen podegra sou hebben, om in drie stappen op des *Apo*-[102]
[103] *theeckers* playsierige secretary te komen; in waerheyt, het scheepva-
[104] ren verliest een beetje van sijn plaisier, alsmer soo een kermis tegen-[104]
[105] stelt, maer al quam onse kermis wat later, wy kregen evenwel ons deel
[106] daer van, die ick te sijner tijdt verhalen sal.

[107] Den 16. May kregen wy *Boavista* in 't gesicht, als oock eenige vlie-[107]
[108] gende viskens, het geluck gaf ons hier, achter aen onse sleeplijn, een
[109] *halve Coor*: maer het ongeluck, dat mee wat te seggen wilde hebben,[109]
[110] gaf onsen Schipper sulcken drift, dat hy de vis tegen onser aller raet,[110]
[111] drijvende soo in de galderye wilde halen; dat beest, pas boven water[111]
[112] zijnde, toonde sulcke kracht, en geholpen werdende door zijn natuer-

96 ***Gomera*** - een van de Canarische Eilanden, westelijk van Tenerife
descriptien - beschrijvingen
97 **buyten tijdts** - buiten het bestek van dit relaas
98 **vroome** - brave
99 ***Haeghsche* Kermis** - in mei gehouden jaarmarkt in Den Haag, die nationale bekendheid genoot
Almanach - almanak, een kalender die onder meer de vermelding van feest- en marktdagen bevat
100 **immers... man** - een volstrekt eerlijk man
101 **schavot** - het Buitenhof in Den Haag, waar het schavot stond, was tijdens de kermis met kramen bezet; Van Overbeke zou graag op de kermis willen zijn
102 **dat** - mits
podegra - soort jicht, die zich vooral in de voeten openbaart
des *Apotheeckers* playsierige secretary - het genoegelijke kantoor van de apotheker; vermoedelijk gaat het hier om Apero van der Houven, een Haagse apotheker en kennis van Van Overbeke. Apothekers verkochten in die tijd ook wijn [*Anecdota* 129, 153, 183, 261, 291, 755, 759, 1986, 2165, 2357]
al mijn... komen - Van Overbeke zegt dat hij wel in Den Haag op (de plaats van) het schavot zou willen staan, om met een goede sprong in drie stappen bij een bevriende apotheker van de wijn te kunnen genieten
104 **tegenstelt** - tegenover stelt
107 ***Boavista*** - het meest oostelijke van de Kaapverdische eilanden
109 ***halve Coor*** - tonijn, verbastering van het Portugese woord albacora
mee - ook
110 **drift**-begeerte
111 **drijvende** - in één keer
galderye - buitenbetimmering langs de zijkanten van het achterste deel van het schip

[113] lijcke swaerte, dat den haeck door de beek raeckte; die droefheyt die
[114] daer gemaeckt wiert over dit verlies, is met geen penne te beschrijven,
[115] daer wy soo nae versche kost verlangende waren, onse magen dropen[115]
[116] wegh van treurigheydt, en onse monden versleten dien dagh met kla-
[117] gen. Des anderen daeghs was ons geluck vroeg op de been, want onse
[118] Hoog-bootsman draeyde een *Benijt* een *Elger* in de huyt, dat hy ver-[118]
[119] geefs met de doodt worstelde, die wiert 's middaeghs in de Cajuyt ge-[119]
[120] schaft, soo datmen doen evidentelijck sagh, dat het oude spreeck-
[121] woort waer is, 't welck seyt *beter benijt als beklaeght*.

[122] Op den 19 vonden wy een vliegent vischje in de rust van 't Schip ge-[122]
[123] vlogen, dat was een heeren eten; het lichaem wierdt gestooft als een
[124] Carper, ende de vleugeltjes daer maeckten wy 's avonts een carbonade
[125] van, met niet weynigh sout en peper; hier begosten wy soo veel Hayen[125]
[126] te sien ende te vangen, dat ick in mijn resolutie-boeck Fol.18. dede[126]
[127] setten, *Van geen Hayen meer aen te teyckenen om haere plompheydt*,[127]
[128] *en meenighte, ende onsmaecklijckheyt, 't waer daer yets notabels*
[129] *voorviel*. Wy vongender dan een op desen dagh, die 3. à 4. *Lootsman*-[129]
[130] *netjes* by sich hadt, die haer meester niet langer konnende helpen, hem
[131] verlieten; maer de suygertjes hangen hem ordinaris tot der doodt aen:[131]
[132] wy kregen daer oock een, dat aen sijn buyck soogh, het is een aerdige
[133] soort van vis, daer het mede suyght is het bovenste van 't hooft, dat
[134] my onnatuerlijck scheen; wy hebben oock sulcken gehadt, om sijn[134]
[135] bovenste of onderste te ondersoecken, dat ick geloove, dat het niet

115 **onse... klagen** - burlesk woordspel met Psalm 119:28 en Job 21:13
118 **Hoog-bootsman** - Cornelis Gerrebrantse van Amsterdam; de hoogbootsman was belast met toezicht op de tuigage van de grote mast
Benijt - ook boniter genoemd, soort makreel, verbastering van het Portugese woord bonito
Elger- drietand om vis mee te vangen
dat - zodat
119 **geschaft** - opgedist
122 **rust** - balk die aan weerszijden van het schip uitsteekt en waaraan het want is bevestigd
125 **begosten** - begonnen
126 **resolutie-boeck** - boek met officiële besluiten, in het bijzonder van de scheepsoverheden
Fol.18. - op blad 18
127 ***Van geen Hayen... voorviel*** - 'Geen haaien meer op te tekenen vanwege hun logheid, hoeveelheid en onsmakelijkheid, of het moet zijn dat er iets opmerkenswaardigs voorviel'; Van Overbeke formuleert hier een voornemen uit zijn resolutieboek
129 ***Lootsmannetjes*** - vissen uit de familie der makreelachtigen die, naar men meende, de haaien tot wegwijzers dienden
131 **suygertjes** -zuigvissen, die zich onder meer hechten aan haaien en schepen
ordinaris - in de regel
134 **sulcken** - lees: zulke moeite
om... ondersoecken - om zijn boven- of onderkant te bepalen

[136] swaerder soude geweest zijn, *Oost* en *West* te vinden: wy sneden de[136]
[137] *Hay* op, daer wy een tamelijcke Visch in vonden, die weder opgesne-[137]
[138] den, een vliegent vischje uytleverde, soo dat my dit gebruy voor[138]
[139] quam, als de Neurenbergse doosjes, daer'er somtijts hondert in een[139]
[140] sluyten: my quam doen in den sin, des menschen ongeluckig leven,
[141] daer ick wel mijn deel van heb gehadt, en nu best voel; de vliegende
[142] vischjes is een aerdigh goetje, en schijnen geluckigh, om dat sy sich in
[143] en uyt het water begeven; maer *Messieurs tes* een *grand erreur*, 't zijn[143]
[144] de ongeluckighste creaturen naest my van de werelt, komen sy in 't
[145] water, daer sit haer een *Hay, Thonijn, Benijt, halve Koor, &c. Id genus*[145]
[146] *alia* achter 't gat, komen sy boven daer *Jan van Genten, Scheervogels*,
[147] &c. die gantsch niet vies van haer vallen, in summa, sy zijn onder en[147]
[148] boven gebruyt, en altoos aen leger wal, even eens als ick in den *Haegh*
[149] en *t' Amsterdam*, daer bruyden my *N.N.* hier *O.O.* op een ander *P.P.*[149]
[150] altoos was ick *Icarus*, hadde ick de wijsheyt van *Daedalus* eens ge-[150]
[151] hadt, de Son souw my hier niet op mijn kruyn gescheeten hebben. Nu[151]
[152] is het soo niet, men moet den bal speelen soo alsse leyt. Als ick dese[152]
[153] dingen bedenck,

[154] Soo mijmer ick, dat my 't hooft eenige dagen te mal sit,[154]
[155] Wat sal ick seggen.

136 **sneden [...] op** - sneden [...] open
137 **tamelijcke** - flinke, forse
138 **uytleverde** - opleverde
gebruy - gedoe
139 **Neurenbergse doosjes** - doosjes in doosjes
143 ***Messieurs tes* een *grand erreur*** - Heren, het is een grote vergissing
145 ***&c. Id genus alia*** - etcetera en de rest van dat slag
147 **die gantsch niet vies van haer vallen** - die helemaal niet vies van hen zijn
in summa - kortom
sy zijn... gebruyt - zij zijn zowel onder als boven water de lul
149 ***bruyden***: kwelden
N.N.; O.O.; P.P. - niet nader aangeduide individuen
150 **wijsheyt van *Daedelus*** - Daedalus en Icarus ontsnapten uit het labyrint op Kreta, gedragen op zelfgemaakte vleugels van was. Icarus probeert de zon te bereiken en stort in zee als zijn vleugels smelten, terwijl zijn vader Daedalus veilig aan land komt (Ovidius, *Metamorphosen* VIII, 183-235)
151 **Nu is het soo niet** - de wijsheid van Daedalus bezit hij echter niet
152 **men moet den bal speelen soo alsse leyt** - men moet proberen er bet beste van te maken
154 **Soo**: Dan
dat... sit - dat ik een paar dagen niet goed bij mijn hoofd ben

[156] *Multa tulit fecitque Puer sudavit & alsit*.[156]
[157] Ick gaê weer leggen.

[158] In 't eerst, als ick geseyt heb, was ick wat heet op de Hay-vanghst,[158]
[159] maer meest op die kleyne Lootsmannetjes, die hen ordinaris versellen;[159]
[160] de Hayen byten wonderlijck scherp; ja eens op een Sondagh in *Episco*-[160]
[161] *py* Predicatien lesende, wiert ick schielijck geroepen, alsoo de Groot-[161]
[162] vaêr van al de Hayen gesien was, soo dat dat onbeschofte beest my een[162]
[163] suyvere helft van een brave Predicatie afbeet, *Basta* van *Hayen*.[163]

[164] Op den 13. sagen wy wel 40. à 50. *Thonijnen*, soo als wy in stilte la-
[165] gen, al rondsom ons schip swemmen, die sich heel dickwils by 20. ge-
[166] lijck uyt het water opwierpen. Omtrent dese tijdt trocken wy een[166]
[167] rockje uyt, en hadden ons bekomst van stilte, ick geloof dat *Aeolus* het[167]
[168] voorspel van sijn dochter gaf, die ick in een behoorlijck besteecksel[168]
[169] meen te beschrijven, en op mijn retour, in plaets van rouwe Diaman-[169]
[170] ten, mede te brengen, dat sal ick noch doen ter eeren van *Aeool*,
[171] schoon wy t'eenemael contrary van humeur zijn, want als hy stil was,[171]
[172] hadt ick een geduerige krevelinge in mijn gemoet, en als hy weer blies,[172]

156 ***Multa tulit fecitque Puer sudavit & alsit*** - 'Hij heeft veel geleden en gedaan, als jongen, hij heeft gezweet en heeft het koud gehad' (Horatius, *Ars poetica* 413). In de tekst van Horatius volgt daarop 'abstinuit venere et vino': 'hij heeft zich onthouden van liefde en wijn'. Horatius spreekt hier over iemand die zich oefent voor hardloopwedstrijden
158 **heet** - gebrand
159 **ordinaris** - in de regel
160 ***Episcopy* Predicatien** -preken van Simon Episcopius (1583-1643), remonstrants theoloog [*Anecdota* 2077]
161 **schielijck** - plotseling
alsoo - omdat
162 **my een suyvere... afbeet** - mij belette de tweede helft van een gedegen preek te lezen
163 ***Basta* van *Hayen*** - genoeg over haaien
166 **trocken... uyt** - 1. trokken wij kleding uit (vanwege de warmte); 2. (fig.) ging het slechter met ons
167 ***AEolus*** - de god van de winden
het voorspel van sijn dochter - het voorspel voor de bruiloft van zijn dochter, d.w.z. stilte voor de storm. Aeolus' dochter Alcyone verloor haar echtgenoot Ceyx in een verschrikkelijke storm op zee (Ovidius, *Metamorphosen* XI, 410-748)
168 **die** - nl. de dochter van Aeolus
besteecksel - bestek (waarin een schrijver iets behandelt); Van Overbeke wil de storm naar behoren beschrijven om daarmee de god der winden gunstig te stemmen
169 **meen** - van plan ben
op mijn retour - op mijn terugreis
rouwe - onbewerkte
171 **t'eenemael** - geheel en al
contrary van humeur - tegengesteld van aard
172 **krevelinge** - prikkeling

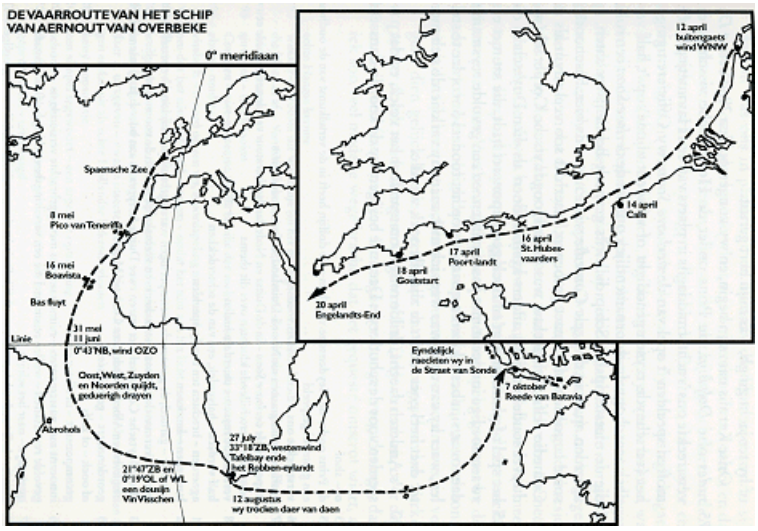

Afb. 6 De route van de Zuidpolsbroek. *Kaartje getekend door Marjo van Diepen*.

[173] of hy ter jacht gingh, was mijn hert gerust.[173]

[174] Onse Kermis nam sijn begin, en wy vongen op den 29, d'eerste *Do-*
[175] *rades* ofte *Dolphijn*, de Prins onder de Heydensche visschen, die[175]
[176] verstreckte ons 's achtermiddaghs in plaets van een Hammetje, 7. of 8.[176]
[177] moffen speelden 't spel van de *verloore Soon*, wy Officieren gingen[177]
[178] het (verscheyde reysen genodight of versocht zijnde) op 't half ver-[178]
[179] deck aenschouwen, voornamentlijck om dat de *verlore Soon* een rol is
[180] die de meeste op het Schip dickwils gespeelt hebben; wy saten, sy
[181] ageerden, maer in de heele *Comedie* wiert niet eens bier, hasenooten,[181]
[182] soete lamoenen of garnaet geroepen; maer dat soo veel ruym als de[182]
[183] Comedie selfs vermaeckte, was onse Hoogduytsche Corperael (wie[183]
[184] duyvel soude het oock anders konnen doen als dien Duytscher) die
[185] het spel of geordonneert of oock gecomponeert hadt, die sat met een[185]
[186] swaermoedige innocent met passementen, en een gevolde reysmantel[186]
[187] daer over, sijn beste kleeren quansuys op het tooneel om ordre te stel-[187]
[188] len, waer hy van daen was weet ick niet, maer hy verklaerde sich met-
[189] ter daet heel goet *sweets* te zijn, als oock wy alle.[189]

[190] 's Anderen daeghs, drilde onse Commandeur het volck, en dat pas-[190]
[191] seerden voor de schutterye: Daer nae besagen wy de koorde-danssers;[191]

173 **of** - alsof
175 **de Prins onder de Heydensche visschen** - de dolfijn heeft in de vertelkunst van de oudheid een grote rol gespeeld
176 **verstreckte ons** - diende ons als voedsel
177 **moffen** - immigranten uit Noord-Duitsland, ook: armoedzaaiers
't spel van de *verloore Soon* - in de Duitse en Nederlandse literatuur van de zeventiende eeuw bestonden verschillende kluchten over dit thema
178 **verscheyde reysen** - meerdere malen
half verdeck - halverdek, een van de achterdekken
181 **ageerden** - brachten ten tonele, speelden
182 **lamoenen** - limoenen
garnaet - garnaal; de genoemde versnaperingen waren gebruikelijk bij toneelvoorstellingen
maer... vermaeckte - maar wat zeker even vermakelijk was als de voorstelling zelf
183 **Hoogduytsche Corperael** - er waren twee Duitse korporaals aan boord: Jan Janse uit Delmenhorst en Albert Hendrickse Cock uit Meppen
185 **geordonneert** - geregisseerd
of oock - of zelfs
gecomponeert - in elkaar gezet
186 **innocent met passementen** - ruime kamerjas met opgebrachte versieringen
gevolde reysmantel - wollen reismantel die een verviltingsbewerking heeft ondergaan
187 **quansuys** - naar het schijnt
189 ***sweets*** - 1. Zweeds (delen van noordelijk Duitsland waren in die tijd Zweeds grondgebied); 2. bezig te zweten
190 **passeerden voor** - ging door voor
191 **schutterye** - op kermissen hielden schutterijen een feestelijke optocht
koorde-danssers - acrobaten, koorddansers en springers vormden een vaste attractie op de echte Haagse kermis

[192] de Son was ons in plaets van de *Walach*, die klom soo suyver sijn[192]
[193] koorde op en af, dat het meer lust was om te sien als te voelen, en dat
[194] recht over ons schip henen, alles sonder stock, de goochelaers ende de
[195] buytelaers waren de *springers* als oock de *Coretten*, daer wy'er een[195]
[196] van vongen en terstont veroordeelden, alsoo hy een visslagh begaen[196]
[197] hadt, want het doode lichaem, om dat het niet uyt soude komen, was[197]
[198] in sijn darmen begraven; voor de Venten die langs 't touw vliegen,[198]
[199] hadden wy de *vliegende vischjes* by menichte, alderhande raer gedier-
[200] te hadden wy binnen Scheepsboort, weeg, plat, ront, ja oock vliegen-[200]
[201] de luysen, en dat de duyvel was, daer waren zwarte vliegende beesjes,[201]
[202] die als sy door de kaers gemarcheert waren, sich noch voor formeele
[203] Vaderlantse vloyen konden uytgeven. En gelijck alle kermissen meest
[204] op een *lamy* uytloopen, soo gebeurden'er een notabel duël tusschen[204]
[205] twee van onse Varckens, (ick geloof om een simpel segswoort by den[205]
[206] dronk) de beschuldighde wierdt voor ons gebracht, maer schoon 't[206]
[207] eene dat sijn been aen stucken was gebeeten geprovoceert was, en vol-[207]
[208] gens dien gelijck hadde, vreesde ick dat het ongeschonden Varken
[209] metter doodt soude sijn gestraft geworden: Dede derhalven, over dese
[210] materie, een fine *porcelijne* Harangue ter hooger vergaderinge, daer[210]
[211] ick soo veel mede te wege bracht, dat het gequeste ontstrot wiert, al-[211]

192 ***Walach*** - acrobaat uit Walachije (in het huidige Roemenië)
die klom... af - Van Overbeke neemt de zon waar als een koorddanser die recht boven het schip balanceert
195 ***springers*** - (zee)vlooien
Coretten - niet-inheemse, tot de familie der makrelen behorende zeevissen
196 **alsoo** - omdat
visslagh - moord op een vis, woordspeling met manslag
197 **om dat het niet uyt soude komen** - opdat het niet aan het licht zou komen
198 **Venten** - kereltjes
200 **weeg... luysen** - aanduiding van verschillende luissoorten; **rontluis** bestaat niet
201 **en dat de duyvel was** - en erger nog
daer... uytgeven - zwarte insecten vlogen door de kaarsvlam, verloren hun vleugels en zagen er dan uit als echte Hollandse bekende vlooien
204 ***lamy*** - opstootje
205 **een simpel segswoort** - een argeloze opmerking
206 **schoon** - ofschoon
207 **dat sijn been** - wiens been
geprovoceert - uitgedaagd
volgens dien - op grond hiervan
210 **een fine *porcelijne* Harangue** - een als porselein zo subtiele pleitrede
211 **het gequeste** - het reeds verwonde, onschuldige dier
ontstrot - de keel afgesneden, onthalsd
alsoo - aangezien

[212] soo my niet onbekent was datmen sommige saeken somtijts nae Poli-[212]
[213] tie, somtijts naer Rechten afdee. Wat drommel *interat Reip*: want het[213]
[214] soude doch gestorven hebben, en op 't ander soude men lijfrenten ge-[214]
[215] kocht hebben tegen 8 per Cento.

[216] Op Woensdagh, in de Kermis weecke, doodden wy twee hoende-
[217] ren, die ons 's daeghs te vooren voor hokus bokus hadden gedient, al-[217]
[218] soo sy haer eygen eyeren aten; lacht ghy daerom lezer, ick set het u een[218]
[219] van alle om een dubbelde Ducaet. Wy verschoonden evenwel de[219]
[220] hoender stuyten wat, om dat zy soo wel leggen konden, sy kosten[220]
[221] heele dagen van 's ochtens tot des avonts leggen; om kort te sijn, sy
[222] kosten daeghs meer leggen als twaelf eyeren. Yder dagh bracht sijn ey-[222]
[223] gen vermaeck mede; Ick liet my donderdaegs scheeren, daer vondt ick
[224] mijn oppasser *Willem* soo trouw als bot, en soo bot als hy groot is,[224]
[225] met een scheermes, aen de spaenze-zeep-steenen, die nar hadde die[225]
[226] ronde scheer-balletjes gesien, soo was hy besigh om al dien bruy tot[226]
[227] scheer-balletjes te snijden, ick dacht in mijn tooren aen Hendrick van[227]

212 **nae Politie** - naar bevind van zaken, in overeenstemming met de omstandigheden (juridische term)
213 **naer Rechten** - volgens de regels van het recht
interat Reip - zetfout; lees *intereat Rip*: hij moet sterven, hij ruste in vrede; de editie Van Overbeke 1678 C heeft *intererat*
maer schoon... afdee - twee meegenomen scheepsvarkens hebben met elkaar gevochten. Het zwakkere exemplaar is gewond, het sterke is ongedeerd gebleven. Van Overbeke maakt een pastiche: doorredenerend over de kermis, over vechtpartijen en daarop volgende veroordelingen, doet hij alsof de varkens voor het gerecht worden gedaagd. In tegenstelling tot normaal recht wordt hier het slachtoffer ter dood gebracht. De aanvaller was nog veel te gezond en kon dus beter in leven blijven om later alsnog te worden opgegeten
214 **lijfrenten** - een levensverzekering in de vorm van een jaarlijkse rente, uit te betalen gedurende het in leven zijn van de desbetreffende persoon
217 **voor hokus bokus hadden gedient** - als goochelaars waren opgetreden
alsoo - in die zin dat
218 **ick set het u... Ducaet** - ik durf er met ieder van u een dubbele dukaat om te verwedden
219 **verschoonden** - 1. spaarden (door ze niet te straffen); 2. reinigden (alvorens ze te bereiden)
220 **hoender stuyten** - kippenkontjes
soo wel - zo voortreffelijk
222 **kosten** - konden
leggen - 1. leggen; 2. poepen
eyeren - 1. eieren; 2. keutels
224 **mijn oppasser *Willem*** - matroos Willem Wouterse uit Amsterdam
bot - dom; in de context van het scheren klinkt hier ook ‘onscherp’ mee
225 **aen de spaenze-zeep-steenen** - snijdende in de Spaanse zeepsteen; Willem denkt dat hij zeep in handen heeft, maar zeepsteen is een zacht soort steen
226 **al dien bruy** - de hele zooi
227 **tooren** - boosheid, woede
Hendrick van Ditmarschen - niet getraceerd

[228] Ditmarschen, die mijn patroon, doe ick vertrock, diende, en kropte[228]
[229] het op: maer dat hy noch ongeschonden hadden gelaten, liet ick weer
[230] fijntjes in mijn kist sluyten. Hier met sult ghy een heerlijck bancket[230]
[231] hebben, hier gebruyckte ick voor de eerste mael het tinne lampet, dat[231]
[232] soo langh te pronck hadt gestaen, en door het vice-Lampet, alias de
[233] pudse, verschoont was, wy kregen schoone Servetten; maer hoe mag-[233]
[234] nificq datter opgeschaft wiert, het eeten hadt soo geen val, daer anders[234]
[235] meest alle dingen een val hadde, soo raeckte ons Schip aen 't slingeren,
[236] niet anders als of 't een vaendel van de rederijckers op een boere ker-[236]
[237] mis hadde geweest, ick geloove dat de Horologes door dit slingeren[237]
[238] admirabel correct souden gegaen hebben, evenwel daer most gegeten[238]
[239] sijn. Schaf op knapen, Domine doe het gebed, aller oogen, &c. bar-[239]
[240] does op sijn wijf, die naest hem sat, so dat onse Domine in 't bidden
[241] seer onstantvastigh was. Hier bevondt ick de groote voorsichtigheydt[241]
[242] van Iuffer van Heemert, die mijn silvere Lepel ende Commetjen alle[242]
[243] beyde scheef heeft gemaeckt, dat nu om dat besuckte wiewauwen wel[243]

228 **patroon** - baas, werkgever
kropte het op - hield me in
230 **Hier met** - Nu
231 **lampet** - waskom
233 **pudse** - emmertje waarmee zeewater wordt geschept
verschoont - 1. gereinigd; 2. gespaard (doordat het als waskom niet gebruikt hoefde te worden)
hoe - hoe... ook
234 **opgeschaft** - opgediend
hadt soo geen val - viel evenwel niet goed
daer anders... hadde - 1. terwijl gewoonlijk vrijwel alles wel wil vallen (terugwijzend); 2. maar omdat gewoonlijk vrijwel alles wel wil vallen (vooruitwijzend naar de volgende zin)
236 **als of... geweest** - in de loop van de zeventiende eeuw raakt de rederijkerij steeds meer geassocieerd met plattelandsvermaak
237 **Horologes** - staande of hangende uurwerken
slingeren - Christiaan Huygens had in 1656 het slingeruurwerk uitgevonden
238 **admirabel** - verbazingwekkend
239 **Schaf op** - Dien op
&c. - etcetera
bardoes - pardoes
241 **onstantvastigh** - 1. ongeconcentreerd; 2. niet vast op zijn benen staand, door het slingeren van het schip
bevondt - ondervond
voorsichtigheydt - vooruitziende blik
242 **Iuffer van Heemert** - waarschijnlijk de echtgenote van juwelier Pieter van Heemert [*Anecdota* 296]
Lepel ende Commetjen - tafelgerei; ook toespeling op het mannelijk geslachtsorgaan, zie r. 244-245
243 **besuckte** - verduivelde
wiewauwen - 1. het slingeren (van het schip); 2. het wauwelen (van de dominee)

[244] te pas quam; want toen kost ick'er mijn gereetschap na setten dat'et[244]
[245] niet en storte; komt nu hier die geerne korsjes eet, want ons heele[245]
[246] Broodt is niet als korst, en beschuyt was canaille by ons, want al den[246]
[247] bruy was beschuyt gheworden, en dat soo vreeslick hart, datmen 't by
[248] de spijs moest eten, alsmen in Hollandt de huspot met wortelen[248]
[249] koockt, 't vleesch een uur in de pot voor de wortelen, soo hadt ick hier
[250] yder brok een half quartier eer in mijn wammen, eer daer andere suy-[250]
[251] vel by quam. De boter diemen, in 't Oost-Indisch Portugijsch, noemt
[252] *Mantege*, was so sterck, dat ick'er wel een man wilde tegen geset heb-[252]
[253] ben, ick geloof, by mijn soolen dat sy wel een Mars-zeyl alleen soude[253]
[254] ingehaelt hebben; Wy tappense met een swickje hey de babey! kout[254]
[255] broodt en warme boter couragie hier hadden al de messen haer kracht[255]
[256] verloren (uytgenomen die van de bootsgesellen) want niemandt van[256]
[257] ons hadt 'er een dat booter kost snijden: Soo dat 'er groote protesta-[257]
[258] tien vielen, eer wy aen tafel geraeckten, ten minsten, eer de kost daer[258]
[259] op quam; teghen het beschuyt ginck defalut, om sijn noncomparitie:[259]
[260] de boter beriep sich op sijn sterkte, de stockvis op sijn reuck, de ham

244 **er mijn gereetschap... storte** - 1. mijn tafelgerei zo neerzetten dat het niet omviel; 2. mijn mannelijk lid zodanig richten dat het bleef staan
245 **geerne** - graag
korsjes - soort gebak
246 **niet als** - niets anders dan
canaille by ons - waar we aan gewend waren
al den bruy - de hele zooi
248 **alsmen** - zoals men
250 **wammen** - buik
suyvel - 1. voedsel; 2. zuivel
252 **sterck** - 1. scherp van smaak; 2. krachtig (met betrekking tot spierkracht)
253 **ick geloof, by mijn soolen** - ik zweer bij mijn zolen
sy - verwijst naar de boter
Mars-zeyl - vierkant zeil dat bij harde wind langs de mast wordt opgehesen en boven de onderzeilen bijgezet
254 **Wy tappense** - nl. de zachtgeworden boter
swickje - spon, stop waarmee het vulgat van een vat wordt gesloten
hey de babey - uitroep (waarschijnlijk afkomstig uit een drinklied)
255 **couragie** - uitroep: ‘houd er de moed maar in’
messen - 1. messen; 2. penissen, vgl. *Anecdota* 586
256 **uytgenomen** - behalve
niemandt... kost snijden - de boter is zo zacht dat snijden onmogelijk is
257 **Soo dat... vielen** - zodat er veel aanklachten werden ingediend. Vanaf hier beschrijft Van Overbeke de maaltijd als een rechtszaak tegen het inferieure voedsel
258 **eer wy... geraeckten** - voordat wij daadwerkelijk gingen eten
259 **teghen... noncomparitie** - de beschuit werd in gebreke gesteld omdat hij niet tevoorschijn kwam

[261] op sijn gortigheydt, de Kaes protesteerde het hartste van allen, verkla-[261]
[262] rende dat sy geen drie dagen in de kraem out was, en dat sy (schijt de[262]
[263] Gravinne van Hennenberg) meer als 100000 zielen ter werelt hadt ge-[263]
[264] bracht; maer al te vergeefs, het was kermis en alles most vol staen, de
[265] Donckersteegh tot Leyden, gheleeck by onse tafel een winckel vol[265]
[266] Ambergrijs, France pan, en savonnettes. Hier schoot my in den sin de[266]
[267] historie van seecker Duyts Baronnetje, voor desen tot *Leyden*, of te-[267]
[268] genwoordigh Joncker N.N. op de kneuterdijck, hoe dat die luyden[268]
[269] haer linten soo lang dragen, als het koleur houden mach, daer na om-[269]
[270] keeren, ende dat niet eens, maer tot twaelf verscheyden reysen toe, en[270]
[271] dan weer de laest omgekeerde zijde soo lang boven setten, tot d'ande-[271]
[272] re weer voor schoonder gekeurt zijnde, boven raeckt, en soo dickwils,
[273] segh ick, als het steeck wil houden. Jae wel vrienden *mutato nomine*[273]
[274] *de me fabule narratur*, al dien bruy te voren verhaelt, souden wy, een[274]

261 **gortigheydt** - bedorven toestand
262 **dat sy... out was** - dat zij pas drie dagen herstellende was van een bevalling
schijt - met lak aan
263 **Gravinne van Hennenberg** - in Holland bestond de overlevering dat de gravin van Hennenberg op Goede Vrijdag in het jaar 1276 te Loosduinen beviel van 366 welgeschapen kinderen, die zo klein waren als muizen. Deze wonderlijke bevalling was een straf omdat zij zich smalend had uitgelaten over de huwelijkstrouw van een bedelares die een tweeling op de arm droeg. Haar bewering dat twee gelijktijdig geboren kinderen nooit van één en dezelfde man ontvangen konden zijn, beantwoordde de gesmade vrouw met de bede, dat God aan de gravin evenveel kinderen mocht geven, als er dagen in het jaar zijn
100000 zielen - nl. maden en ander ongedierte
265 **de Donckersteegh tot Leyden** - een steegje in Leiden, waar het waarschijnlijk stonk
266 **Ambergrijs** - kostbare en welriekende vettige stof afkomstig uit het darmkanaal van de potvis. Grijze amber werd als parfum, als medicijn en ook wel als afrodisiacum gebruikt
France pan - een soort parfum
savonnettes - zeepjes
267 **voor desen** - vroeger
tot - te
268 **kneuterdijck** - nog steeds bestaande straat in Den Haag
269 **linten** - nl. ter versiering van kleding, als statussymbool
270 **eens** - eenmaal
reysen - keren
271 **tot d'andere... raeckt** - totdat de andere kant, die dan mooier gevonden wordt, de bovenste wordt
273 **steeck wil houden** - stand wil houden
mutato... narratur - het complete citaat luidt: 'Quid rides? Mutato nomine de te fabula narratur' (Horatius *Satiren* I, 1, 69/70). Dit betekent: 'Waarom lacht gij? Indien de naam veranderd wordt, is het verhaal op u zelf van toepassing'. Van Overbeke heeft 'te' in 'me' veranderd, waarmee hij wil zeggen dat het verhaal van de lieden die hun linten steeds omkeren, op hemzelf van toepassing is
274 **al dien... verhaelt** - al die hierboven genoemde troep, nl. het minderwaardige voedsel

[275] maent jonger, niet hebben willen aensien, en nu, souden wy'er wel om[275]
[276] gevochten hebben, ten ware het ons niet beledt hadt geworden door[276]
[277] een stort-regen van Hammen, Schotels, Kasen, Kandelaers, oudt-yser,
[278] oudt koper, oudt loodt, soo confuys onder een, als desen brief self is,[278]
[279] elck was Rentemeester *d'Espargnes*, en viste op sijn getey: Ick ben van[279]
[280] meeninge dat'er in die confusie, oock wel goet gegrabbelt is, dat ick[280]
[281] liever tusschen mijn laeckens als tusschen mijn dubbelde boteram
[282] soude geleght hebben, soo vreesselijck alsser toegetast wiert: maer,

Dat men nu eens van drincken spraeck'[283]
Was dat een soo vreemden saeck.

[285] Schoon dat onse glasen niet stil en stonden, het mocht oock niet[285]
[286] zijn, want al onse Scheeps-affairen wierden met glasen verricht. O gy[286]
[287] Heeren en Vrienden! die nu de vruchten van *Ments*, en de dochters[287]
[288] van *Bacheragh* voor haren mont en naers kust, hoe kunt ghy vrolijck[288]
[289] zijn, daer *Noutius* op dat dorstige soute water van dorst verstickt.[289]

275 **een maent jonger** - toen we een maand jonger waren, nl. toen we een maand geleden nog thuis waren
276 **ten ware... geworden** - als het ons niet belet was
278 **confuys onder een** - verward door elkaar
279 ***d'Espargnes*** - afgeleid van épargner: sparen; iedereen was rentmeester van zijn eigen spaarkas, zorgde voor zijn persoonlijk belang; mogelijk een toespeling op Gerard Pauw, rentmeester-generaal van de Espargnes [*Anecdota* 264]; zie ook de vrouwenbrief, r. 99
en viste op sijn getey - en nam de gelegenheid te baat om toe te tasten
280 **goet** - iets
283 ***Dat men... saeck*** - laten we het nu eens over drinken hebben, dat zou toch niet zo gek zijn; eerste twee regels uit een 'Drinck-liedeken' voorkomend in de *Friesche lust-hof* van Jan Jansz. Starter
285 **glasen** - 1. drinkglazen; 2. zandlopers
het mocht... zijn - dat had niet eens gekund
286 **glasen** - meervoud van glas: de op schepen geldende tijdseenheid, die werd aangegeven met de scheepsbel
287 ***Ments*** - Mainz
de dochters van *Bacheragh:* Rijnwijnen uit de omgeving van Bacharach, een plaats die in de zeventiende eeuw om zijn wijn bekend stond
288 **naers** - kont
289 **daer** - terwijl
Noutius - potjeslatijn voor de naam 'Aernout'. Tevens woordspel met het Latijnse 'nauticus' dat 'van de zee' betekent
dorstige - dorstverwekkende

Och die nu tot Turnhout of Germain sit'[290]
Tot Burgje of Romeyn kit.[291]

Foelices quibus ista licent! ne stortite quaeso;[292]
Bibere me miserum quod non mihi jam licet illic
Fortunaque loci laedor![294]

[295] Want mijn hert is immers soo goet als het uwe, (anders soudt ghy geen[295]
[296] kennis met my gehouden hebben) en mijn dorst grooter, waerom
[297] mach ick'er dan niet by zijn:

Och noch eens, houd uw' glas en muyl recht, en vrien-
den stort niet,[299]
Want ick sweer u, die met een scheven beck drinckt,[300]
dat die te kort schiet.[301]
Dat loopt dan by de kraegh neer'[302]
En doet de keel en maegh seer.[303]

[304] Het eerste en eenighste glas wierdt my eerst gepresenteert, daer was
[305] sterck water in, want om de kracht van soo een glas vol water te[305]
[306] breecken, hadden wy wel een kan vol wijn van nooden; ick schreeuw-[306]
[307] de nergens meer om, als om een grooter glas, maer 't scheen, dat dien

290 ***tot*** - bij
Och... kit - deze twee regels lijken afkomstig uit een drinkliedje. Van Overbeke speelt met persoonsnamen. Philips Germain (?-1696) was waard van een Haagse herberg [*Anecdota* 447], Jacques Turenhout (?-1677) was van beroep wijnkoper [*Anecdota* 148, 274, 349 en p. XIII]. Burgje is traceerbaar als de waardin van herberg De Zwaan in Voorburg [*Anecdota* 847]. Romeyn is misschien Jan Gerritsen Kuylenburg, scheepstimmerman en later schipper [*Anecdota* 543]
291 ***kit*** - drinkt, slempt
292 ***Foelices... laedor!*** - het Latijn sluit aan bij de voorafgaande regels en betekent: 'Gelukkig zijn zij, voor wie dit (nl. het drinken) mogelijk is! Ik verzoek u, morst niet. Want voor mij, ongelukkige, is het niet meer mogelijk om te drinken en ik word gekweld door het lot van deze plek!'
294 ***Fortunaque loci laedor!*** - vgl. Horatius, *Ars poetica* 103: 'me infortunia laedent'
295 **geen kennis... hebben** - niet met mij bevriend zijn gebleven
299 ***stort*** - morst
300 ***die*** - degene die
301 ***te kort schiet*** - tekort komt
302 ***Dat*** - nl. de drank
303 ***doet [...] seer*** - kwelt
305 **sterck** - i. stinkend; 2. krachtig werkzaam
306 **van nooden** - nodig

[308] ouden haet tusschen my, en de pints roemers, noch continueerde, al-[308]
[309] soo'er geen my op mijn reyse heeft durven volgen; mijn blasen heeft[309]
[310] immers altoos de halve pinten en drielingen verschoont, evenwel wa-[310]
[311] ren'er geen op 't Schip te vinden. De Mom verstreckte ons voor *Vin*[311]
[312] *del monte Alcino*, die *Pompeus* geschoncken wierdt in een tinne bo-[312]
[313] cael, soo gebocht en gebult als die beeckers ordinaris zijn, daer de kin-[313]
[314] deren de Pinxter-bloem mede gaen singen. Des namiddaeghs om den
[315] tijdt te verdrijven, ende de Kermis ten vollen te vieren, speelden wy
[316] een lanterluetjen, vijf duytjes in, terwijl dede een glaesje Brandewijn[316]
[317] de ronde, om die harde spijs in de maegh wat te weecken: soo liep de
[318] tijdt al deur. De Son haelden sijn hoofdjen onder, en de keerssen[318]
[319] quamen op, wy begosten weer te vlammen op nieuwe Klock-spijs[319]
[320] (alsoo wy noyt en aten sonder het geluy der klocken) hier kregen wy[320]
[321] tot pottagie een schotel grutten met varckens reusel en Corenten ge-[321]
[322] koockt; twee Metworsten half gedistileert, wierden op een houte Tel-[322]

308 **pints roemers** - wijnbekers met inhoud van een pint
alsoo - aangezien
309 **blasen** - stevig drinken
310 **drielingen** - bekers van een derde pint
verschoont - ontzien, gespaard
311 **geen** - nl. roemers van een pint
Mom - Duitse biersoort uit de omgeving van Brunswijk, die dikwijls op schepen werd meegenomen
verstreckte - diende
Vin del Monte Alcino - het Italiaanse plaatsje Montalcino ligt vlak bij Siena. De omstreken van Siena stonden bekend om hun voortreffelijke wijn
312 ***Pompeus*** - met een groots gebaar, met veel vertoon
313 **gebocht en gebult** - ingedeukt en gebutst
ordinaris - gewoonlijk
daer... singen - het was tijdens Pinksteren gebruikelijk dat kinderen onder het zingen van liedjes geld ophaalden, met een beker in de hand en getooid met de ‘pinksterbloem’
316 **lanterluetjen** - kaartspelletje
vijf duytjes in - met vijf duitjes als inzet
318 **keerssen** - 1. kaarsen; 2. sterren
319 **begosten** - begonnen
vlammen op - verlangen naar
Klock-spijs - gemakkelijk verteerbaar voedsel
320 **alsoo** - aangezien
het geluy der klocken - het slaan op de scheepsbel waarmee het verstrijken der glazen werd aangegeven. Vergelijk regel 286
321 **tot pottagie** - als stamppot
grutten - verbrijzelde graankorrels
varckens reusel - varkensvet
Corenten - krenten
322 **half gedistileert** - half bedorven
Teljoor - bord

[323] joor binnen gebracht, als zijnde een present van onse Schipper; ick die
[324] de minste niet wilde wesen, liet mijn Oxhoofden met Ansjovis op-[324]
[325] slaen, die soo vreeslick stoncken, dat ick wel wenschte om dat lieflicke
[326] ruykballetje dat *Adriaen Rosa* te *Rijswijck* vondt: wy sochten dan de[326]
[327] beste uyt, en resolveerden met gemeene stemmen omse na desen voor[327]
[328] sulcken eysselijcken lucht te bevrijden, en al den bruy tot stront te[328]
[329] malen; de Cajuyt-wachters kregen last om eenige schoon te maken,[329]
[330] dat sy oock deden, maer 't waren de tonnetjes selfs, die de hoere kin-[330]
[331] deren schoon maeckten, alsoo dat mijn ses Oxhoofen geen drie goede
[332] schotels vol kosten uytleveren. 'k Heb voor desen menigmael met den[332]
[333] Heer *Liebergen* en andere sich des verstaende, van verscheyde spijsen[333]
[334] gesproken, als van Oesters, Haenekammen, Eyeren, gele Kalfs-voe-
[335] ten, Ramssperen, Zweserick, en diergelijcke *quae faciunt ad coitum*[335]
[336] (*Zum trunck*) hoe dat de natuur die soo voetsamen kracht heeft gege-
[337] ven. Maer komt nu botmuylen van Doctoren, weetnieten van Apo-[337]
[338] teeckers en brodders van Chirurgijns, en leert, datter voor een Oost-[338]
[339] Indisch-vaerder niet heerlijcker is mede te nemen, als dien exellenten
[340] voetsamen Ansjovis, want daer wy in Hollandt met geen ses schotelen[340]

324 **ick die de minste niet wilde wesen** - ik die me niet wilde laten kennen
Oxhoofden - vaten met een inhoud van ongeveer 220 liter
opslaen - aanbreken
326 **ruykballetje** - reukballetje
Adriaen Rosa - vriend van Van Overbeke en schepen en baljuw te Den Haag; ook in de vrouwenbrief wordt hij genoemd, r. 101 [*Anecdota* 72, 340, 345 (met een grap over uitwerpselen), 494, 1519]. Van Overbeke leende geld van hem [*Anecdota* p. XIII]
vondt - uitvond
327 **resolveerden** - besloten
na desen - meteen hierna
328 **voor** - uit
eysselijcken lucht - walgelijke lucht
al den bruy - de hele zooi, nl. de uitgezochte ansjovis
tot stront te malen - op te eten
329 **Cajuyt-wachters** - scheepsjongens die in de kajuit bedienden
last - opdracht; de kajuitwachters krijgen opdracht om een paar ansjovisjes schoon te maken voor het eten. In plaats daarvan gooien ze de stinkende vis weg en maken de vaten schoon
330 **selfs** - zelf
332 **uytleveren** - opleveren
333 **den Heer *Liebergen*** - Diederik Liebergen (overleden 1705), arts en dichter in Den Haag, onder meer schrijver van *De lof des uyls*
andere sich des verstaende - anderen die daar verstand van hebben
335 **Ramssperen** - ramspenissen
***quae faciunt ad coitum* (*Zum trunck*)** - die opwekken tot de coïtus (met een goed glas erbij)
337 **botmuylen** - domkoppen
338 **brodders** - knoeiers
340 **daer** - waar

souden toegekomen hebben, daer hebben wy nu aen een halve (niet
schotel) maer Ansjovis genoegh. Achter dese kost quam een trou pa-[342]
ter-stuck, dat men voor magneet-steen of liever voor een Engelsche[343]
messe-koocker zoude aengesien hebben, want het soo ras zijn beenen
niet op Tafel geset hadde, of men sag'er een quantiteyt van messen en[345]
forketten tot het silvere bantje toe, in steken; en schoon wy onsen[346]
moet daer braef aen koelden, soo raeckte de geroockte tong niet vry,[347]
daer elck een het zijne van maeckte te krijgen, uytgenomen onsen Op-[348]
per-Chirurgijn, die een Hoogduytscher was, die daer van weygerde te
proeven, om dat de schelmen hem gezworen hadden, dat die selfde
tongh meer als hondert mael de Koe haer naers hadde gelickt. Tot[351]
bancquet maeckten wy een Boere pols van bruyne beschuyt, Brande-[352]
wijn en Mom, een drommels kosje! ende daer mede wierdt dese mael-[353]
tijdt beslooten. Terwijl dat de Heeren sich verlustigden binnen de Ca-
juyt, soo wiert'er onder *Nereus* kinderen niet mis gedobbelt, eenig[355]
Scheeps-bier staende op 't poinct van te verzuyren, wiert aen matroos[356]
ten besten gegeven, doch met ordre: Ick gingh voor eens sien, en[357]
vondt een sware flapkan met een yzeren kettingh aen de mast vast[358]
gekloncken, en vroeg aen de Bottelier wiens hont dat'et was die daer[359]

342 **genoegh** - een halve ansjovis stimuleert op zee de liefde evenzeer als zes borden ansjovis dat aan land zouden doen
een trou pater-stuck - een goed stuk vlees
343 **magneet-steen** - magneet
345 **quantiteyt** - hoeveelheid
346 **forketten** - vorken
Achter dese... steken - het stuk vlees wordt met een magneet of een messenkoker vergeleken omdat, zodra het op tafel gezet is, iedereen er direkt een stuk van wil en zijn vork of mes er in steekt
onsen moet... koelden - er flink ons best op deden
347 **soo... vry** - toch was ook de gerookte tong steeds bezet
348 **maeckte** - probeerde
351 **Tot bancquet** - Als toetje
352 **Boere pols** - boerenbrij
353 **Mom** - scheepsbier
355 ***Nereus* kinderen** - de bemanning; Nereus was in de Griekse mythologie een zeegod met vijftig dochters, die zich in allerlei gedaanten kon veranderen en die zeelieden in nood bijstond
356 **poinct** - punt
wiert... gegeven - werd aan de matrozen voor hun plezier uitgedeeld
357 **met ordre** - op ordelijke wijze
voor - voor op het schip
358 **flapkan** - drinkkan met deksel
359 **Bottelier** - scheepsonderofficier, die belast was met het toezicht op de levensmiddelen en de uitdeling daarvan aan de kok en de bemanning; op de *Zuidpolsbroek* werd deze functie vervuld door Jan Janse Kleyn uit Amsterdam
hont - de vastgelegde flapkan wordt hier vergeleken met een geketende hond

[360] vast lagh, en of hy zo boos van aert was dat zy hem niet dorsten los la-
[361] ten? Hy gaf my tot antwoort, dat hy daer soo vast lagh om deselve re-
[362] denen, als de Juffers in het Spin-huys sitten, dat sy hem niet los ver-[362]
[363] trouwden, niet om zijne quaetaerdigheydt, maer om dat hy allemans
[364] vrient was, en hy geslooten wiert gehouden, om dat hem geen ma-[364]
[365] troos zoude apprivoiseren. Jan hagel gingh dan stuck voor stuck, en[365]
[366] vatte het beesje elck eens by 't oor, dat dan datelyk zyn Backhuys op[366]
[367] dee, en haer begromde baert quam licken, dat haer groote vreugt dede[367]
[368] bedrijven, en op haer manier kermis houden, soo dat sy (als ick flus[368]
[369] met recht zeyde) niet mis en dobbelden, want doe het spel hooger[369]
[370] quam, was de minste treck een tandestoocker of een mes; wy dan, om[370]
[371] datse by avondt niet soude geplondert werden van hare getrockene[371]
[372] prijsen, bewaerden haer die nacht, en lieten den buyt (als men op lote-[372]
[373] ryen gewent is) des anderen daegs omtrommelen, de Trommelstock[373]
[374] was een dagg', en matroosjes billen de Trommel, dit was het slot van[374]
[375] den eersten dagh van de Kermis.

[376] Op Woensdagh den 30. was ick gedwongen een leermeester te ne-
[377] men om my te leeren ontbijten, daer ick groot spel mede hadde: Ick[377]
[378] besocht het voor de eerste mael met mijn vingers, die ick in't zout wa-[378]
[379] ter gewasschen hadde, en casueel in den azijn, daer ick mijn mondt[379]
[380] mede spoelde gedoopt, bloedt dat smaeckte! trots de beste zult, het[380]

362 **Spin-huys** - tuchthuis voor vrouwen
364 **geslooten** - vastgeketend
om dat... apprivoiseren - opdat geen enkele matroos al te vertrouwd met hem zou worden
365 **Jan hagel** - het scheepsvolk
366 **zyn Bakhuys op dee** - zijn mond open deed
367 **en haer... licken** - en het bier in de bevuilde baarden van de bemanning liet lopen
haer - nl. de bemanning
368 **kermis houden** - kermis vieren
flus - zoëven
369 **want doe... quam** - want toen er hoger spel gespeeld werd
370 **treck** - 1. vangst; 2. dat wat getrokken wordt
wy - de hogere officieren
wy dan... die nacht - de messen worden afgepakt tot de matrozen weer nuchter zijn
371 **geplondert** - beroofd
372 **haer** - de messen
373 **omtrommelen** - met tromgeroffel bekendmaken
374 **dagg'** - ineengevlochten kort stuk touw
377 **daer ick... hadde** - waar ik veel plezier aan beleefde
378 **besocht** - probeerde
379 **casueel** - ook nog even
380 **bloedt** - krachtterm
trots - beter dan

[381] was trouwens oock het eenighste vers vleesch dat in 't Schip te vinden[381]
[382] was; van alderhande zoute kost hadden wy anders ruymte genoegh,[382]
[383] uytgenomen van die gepeeckelde Varckens oortjens (*trara, trarara*)[383]
[384] daer *Joncker Jan* somtijds sijn vingers in steeckt; en wat de vocht be-[384]
[385] langht, ick moet bekennen, dat wy alle dagen versch zee-water had-
[386] den; terwijl wy aen den ontbijt saten, quam ons de Opper-stuerman
[387] aen-dienen, dat hy een groote fluyt in 't gesicht kreegh, de meeste part[387]
[388] kreegh dorst van dit woort; maer ick dacht, dat het Musikanten wa-
[389] ren, die ons een deuntje wilden vereeren; doch van speelen en[389]
[390] drincken viel niet, alsoo de fluyt voorby marcheerde, het soude oock[390]
[391] een onmenschelick suypen, of afgrijselijck speelen gegeven hebben,
[392] alsoo het een Basfluyt was, van wel 500. Lasten groot, die *Mr. Jordaen*[392]
[393] met al sijn Discipelen niet soude hebben konnen stoppen. UE. moe-[393]
[394] ten weten dat sy hier maer 5. graden van de linie waren, daer het dap-[394]
[395] per warm begon te worden, en om de groote stilte schrickelijck te
[396] slingeren, ick gingh mijn goetje eens opslaen, om wat lucht te geven,[396]
[397] mijn Hammen en tongen wierden op 't half verdeck opgehangen, over[397]
[398] de helft most een strijckade hebben van peper en zout, om van sijn[398]

381 **het eenighste vers vleesch** - zijn vingers
382 **ruymte** - voorraad
383 **gepeeckelde Varckens oortjens** - 1. in pekel ingelegde varkensoren; 2. vrouwelijke genitaliën
384 ***Joncker Jan*** - misschien Jonker Jan Blois van Treslong (1637-1687), kapitein en majoor van de garde van de Staten van Holland [*Anecdota* 262, 274]
belanght - betreft
387 **aen-dienen** - melden
fluyt - Van Overbeke speelt hier met drie betekenissen van fluit: 1. een drinkglas; 2. een muziekinstrument en 3. een lang driemasterschip. Uiteindelijk blijkt de opperstuurman een groot schip te bedoelen. Daarmee vervallen de betekenissen 1 en 2
in't gesicht kreegh - in het oog kreeg
de meeste part - het merendeel van ons
389 **vereeren** - aanbieden
390 **viel niet** - kwam niets terecht
392 **Basfluyt** - een zwaar schip met geschut aan boord
500. Lasten - ongeveer 1000 ton. Een gewoon fluitschip mat circa 120 ton
Mr. Jordaen - Jordanus van Saksen (ca. 1190-1237), dominicaan, wiens leerboeken over de mathematica en mechanica eeuwenlang in gebruik bleven
393 **stoppen** - vullen
394 **linie** - evenaar
396 **mijn goetje eens opslaen** - mijn proviand eens te voorschijn halen
397 **over de helft** - meer dan de helft
398 **most een strijckade hebben van** - moest bestreken worden met

[399] quale genesen te worden: de Kaes quam mede te voorschijn, waer van[399]
[400] d'eene de water-sucht, de andere de koorts, de derde 't eeuwige leven
[401] hadde, die my aldus in mijn onderkleeren hadde sien sitten met een[401]
[402] witte gesteeckte muts op, soude gemeent hebben dat hy niet ver van[402]
[403] het *achter om* hadde geweest, het was een kraem die my wonder wel[403]
[404] aenstont, uytgenomen datse wat periculeus, niet van vyer en waters[404]
[405] noodt, maer van die baetsoeckende kapers, die ons tot *Oost-Indien*[405]
[406] toe, by bleven: want maer eens nae achteren gaende, om mijn ochtent[406]
[407] gebedt te doen, hadt ick schier (als die van *Praegh*, de Stadt met bid-[407]
[408] den verlooren) een goede *portion* Hammen quyt geweest, maer onse
[409] Stuyrman (dat sijn rechter-handt soo langh hy leeft, eens ter weeck
[410] een warme Ham mach ontginnen) nam sijn Scheeps-pistool vol[410]
[411] knoopen gevlochten, en leyde het *Jan hagel* over die diefachtige[411]
[412] kneuckels, dat sy mijn Verckens-vleesch lieten hangen om het hare te[412]
[413] bergen: ick quam op dit gerucht self de kraem waer nemen, en ver-[413]
[414] bondt de gequetste, sneet de ingekanckerde, opende de watersuchtige,[414]
[415] reynighde de gortige, cauteriseerende die 't vyer hadden. O 't is soo[415]

399 **quale** - kwaal
over de helft... leven hadde - de hammen, tongen en kazen worden als patiënten met kwalen voorgesteld. Een deel van de kazen is opgezwollen van het vocht, een ander deel is uitgedroogd, een derde deel krioelt van beestjes
401 **onderkleeren** - ondergoed
402 **gesteeckte muts** - geborduurde slaapmuts
403 **het *achter om*** - 1. dat gedeelte aan de achterkant van een boerderij, waar 's zomers de kaas-makerij is; 2. het toilet, dat zich voor de officieren aan de achterzijde bevond
kraem - bezigheid
404 **periculeus** - gevaarlijk
niet van vyer en waters noodt - niet vanwege vuur- of watergebrek; dit slaat terug op de genoemde ziektes van de kazen. De waterzuchtige kaas heeft tekort aan het element vuur, de koortsige aan water
405 **baetsoeckende kapers** - op het schip aanwezige dieven
406 **om mijn... te doen** - om mijn behoefte te doen
407 **schier** - bijna
als die... verlooren - zoals de inwoners van Praag de stad met bidden verloren. Bidden had de stad Praag niet kunnen redden bij de belegering en inname van 1620, toen de katholieke troepen na de slag bij de Witte Berg de protestantse koning verjoegen
410 **ontginnen** - aanbreken, aansnijden
Scheeps-pistool - knallende zweep
411 ***Jan hagel*** - geboefte; scheldwoord voor de dieven onder het gewone scheepsvolk
412 **kneuckels** - knokkels
413 **de kraem waer nemen** - op de winkel passen
414 **sneet** - opereerde
de ingekanckerde - de door gezwellen mismaakte
415 **de gortige** - de met wormen bevuilde
cauteriseerende - van cauteriseren: het uitbranden van wonden met een brandijzer
't vyer - ontstekingsverschijnselen
ick quam... 't vyer hadden - Van Overbeke beschrijft zichzelf als een arts die de zieke voedingswaren behandelt

[416] playsierigh! alsmen sijn goetje soo gestelt vint, en datmen op sulck fat-[416]
[417] soen dagh-werck krijght; ick sagh'er oock soo vriendelijck uyt, of ick[417]
[418] den heelen dagh *Luytersche Psalmen* hadt te koop gehadt, maer of ick
[419] bangh sagh of niet, het Schip vergat daerom sijn slingeren niet, soo dat[419]
[420] ick tweemael beneden quam, eer ick eens beneden was, echter men
[421] moest het lijf daer na setten. Dan marcheerde ick eens (om 't staende[421]
[422] te houden) als *sijn dickheyt Ravesteyn*, of ick met een marsch om liep,[422]
[423] dan met de naers achter uyt, of ick een korf met glasen te koop bracht,[423]
[424] als *Paret;* in somma, het diende wel alles vast gebonden wat'er was, ick[424]
[425] dorst des avondts geen Kaersen op tafel setten, maer wy maeckten een
[426] Lamp of twee boven aen de balcken vast, soo dat het seer wel geleeck
[427] naer die schildery, waer in die maeltijdt van *Beltzazar* uytgebeelt[427]
[428] wert. De eerste storm, vongh ick aen het hooge Endt sittende, op mijn[428]
[429] kraegh, dat was so een golp van twee backen pruymen met lang sop,[429]
[430] ses Tailloren, vier Lepels, en drie Messen, dat altemael t'evens op mijn[430]
[431] ribben sacken quam, een swaer stuck ghesprenght Vleesch, dat by on-[431]

416 **op sulck fatsoen** - op zo'n manier
417 **of ick... te koop gehadt** - Van Overbeke was zelf de maker van een Luthers psalmboek. Omdat zijn berijming niet officieel werd ingevoerd, was hij met een onverkoopbare oplage blijven zitten (zie ook r. 804-805)
419 **bangh sagh:** er beroerd uitzag
soo dat ick... beneden was - zodat ik tweemaal neerviel voordat ik beneden was
421 **om 't staende te houden** - om het lichaam overeind te houden
422 ***sijn dickheyt Ravesteyn*** - waarschijnlijk een verwijzing naar een dik persoon die bij Van Overbeke en zijn vrienden bekend was, bijvoorbeeld Cornelis van Ravesteyn die advocaat was voor het Hof van Holland
met een marsch om liep - alsof ik een mars op mijn buik droeg; hij leunt dus achterover
423 **naers** - achterste
te koop bracht - te koop had, wilde verkopen; wie een korf glazen op zijn rug draagt, leunt voorover
424 ***Paret*** - mogelijk Mr. Franciscus Parret, advocaat voor het Hof van Holland sinds 1648
in somma - kortom
427 ***Beltzazar*** - de laatste koning van Babylon, zoon van Nebukadnezar. Hij zag tijdens een feestmaal de woorden ‘mene mene tekel ufarsin’ (‘geteld, geteld, gewogen en te licht bevonden’) aan de wand van de paleiszaal verschijnen. Dit kondigde het einde van het Babylonische rijk aan (Daniël 5:5-30). Rembrandt maakte rond 1630 van dit tafereel een schilderij: ‘Belsazar ziet de tekenen aan de wand’, dat nu in de National Gallery in Londen hangt. Het is een schilderij met de van Rembrandt bekende grote licht-donkercontrasten
428 **De eerste storm... kraegh** - het schip slingerde zo heftig, dat alle etenswaren door de kajuit heen vlogen
429 **golp** - golf
pruymen met lang sop - pruimen op sap dat weinig smaak heeft
430 **Tailloren** - borden
t'evens - tegelijk
op mijn ribben sacken quam - me op het lijf kwam vallen
431 **gesprenght** - besprenkeld

[432] geluck ter zyden afschoot, stiet onse Schipper soo vreeselijck op het
[433] wambais, dat'er de beenen in bleven steecken: Ja hier liepen twee[433]
[434] hoender poten van tafel sonder lichaem of hooft, 't zijn wonderlijcke
[435] dingen! Ick heb meenighmael gelijckenissen hooren maecken tus-
[436] schen het Rasp-huys en een Oost-Indische Reys, maer hier dacht my[436]
[437] wasser geen onderscheyt in, alsoo *Plautus* in sijn *Asinaria*, om het[437]
[438] Tuchthuys te beschrijven, kortelijck seyt, *Vbi vivos homines mortui*[438]
[439] *incursant Boves*, en dat geschiede hier oock, *Sed valeat S. Raspinus*, is[439]
[440] het Schip een Rasphuys, ick ben daer ten minsten Vaer af, en eyschte[440]
[441] op die authoriteyt een ancker of twee, onse Stuerman swoer my dat[441]
[442] het daer te diep, en de zee soo ongrondelick was, als het hart van dien[442]
[443] geaffecteerden Complimenteur N.N. was; maer ick steurde my wey-[443]
[444] nigh daer aen, en visiteerde met den botteliers twee schoone anckers,[444]
[445] daer wy (och lacy!) tegen onsen danck gront vonden, en deselve een[445]
[446] half uur daer na buyten boort smeten, doch sy hielden niet, het slin-
[447] gerde daer op aen, ja oock soo, dat ick somtijdts met mijn glas in mijn[447]
[448] handt sat als een *Tantalus* die'er noyt een droppel van te bedt hadt,[448]
[449] somtijts was 't weer of ick een heele Zee van wijn t'evens in mijn lijf
[450] kreegh. Hier dacht ick hoe het met de wereltse dingen gaet, dat den
[451] eenen van het eene broodt tot het ander niet kan raecken, al lagh het

433 **wambais** - wambuis, jas
436 **Rasp-huys** - strafinrichting waar delinquenten zwaar werk verrichtten (zie ook r. 11)
437 ***Asinaria*** - komedie van Plautus (254-184 v.C.): *De ezelverkoop*
438 ***Vbi vivos homines mortui incursant Boves*** - 'waar dode koeien levende mensen aanvallen' (*Asinaria*, r. 35). Met de 'dode koeien' bedoelt Plautus zwepen, die gebruikt werden om slaven te straffen. De spreker van deze regel, de slaaf Libanus, is zelf eens op die manier afgetuigd
439 ***Sed valeat S. Raspinus*** - maar leve de heilige Raspinus, de 'beschermheilige' van het rasphuis
440 **Vaer** - baas
441 **ancker** - 1. anker; 2. (wijn)vaatje
442 **ongrondelick** - grondeloos, onpeilbaar diep
443 **geaffecteerden Complimenteur** - onoprechte vleier
444 **visiteerde** - onderzocht
445 **tegen onsen danck** - tot ons verdriet
gront vonden - de bodem aantroffen; de twee vaatjes zijn leeg
en deselve... hielden niet - de lege wijnvaten (ankers) worden overboord gezet, maar ze blijken niet in staat het schip te ver'anker'en en het slingeren te doen verminderen
447 **ja oock soo** - ja, zelfs zó...
448 ***Tantalus*** - omdat koning Tantalus aan de goden zijn zoon Pelops als maaltijd durfde voor te zetten, werd hij voor eeuwig naar de Hades verbannen. Daar moest hij in een vijver staan, bestraft met een onlesbare dorst. Telkens als hij zich wilde bukken om te drinken, week echter de waterspiegel. Ook de vruchten die aan een tak boven zijn hoofd groeiden, kon hij steeds net niet pakken om zijn eeuwige honger te stillen: een Tantaluskwelling
te bedt - te zijnen gunste

[452] maer een duym breet verder, als hy rijcken kon, en den anderen[452]
[453] schoon hy maer stil sit, werdt het van de fortuyn gekaut, en in de[453]
[454] mont gegooyt, en ick geloof, dat in gevalle hy niet gapen en wilde, dat[454]
[455] zy zyn mont zoude opbreecken, en duwen het 'er met gewelt in.

[456] Op den 31 Mey quamen wy soo nae aen de Son, dat hy boven ons
[457] Schip in de ronde begon te loopen als Benschops tuymelaertjen, jae[457]
[458] wy waren hem dickwils soo nae, dat ick de braem-stenghen liet in-[458]
[459] haelen, uyt vrees dat wy hem een oogh zouden uytgesteecken hebben,[459]
[460] als oock dat die hooghe toetaeckelingh op onse Schepen my niet aen[460]
[461] en staet, geloofje my niet? ick sal 't met de oude schryvers bewijsen,[461]
[462] dat onse Voorouders (dat oock geen gecken waren) noyt met sulcke
[463] schepen, en half soo hoog toegetaeckelt in Zee zyn geweest? doch hier
[464] van onderrechte my de Stierman, seggende dat over drie à vier hon-[464]
[465] dert jaren de windt noyt hooger woey als drie of vier mans hoogte, en
[466] dat daerom de hoger seylen onnoodigh waren. Laet ons die dispuiten[466]
[467] laten varen, en middelen beramen om de linie gevoeghlijck te snijden:[467]
[468] Den eenen sloegh voor, datmen wachten moest tot de windt scherpte,[468]
[469] een ander quam met de Globen voor den dagh, en wilde bewijsen, dat
[470] men de linie ter syden kost omvaren, een derde meende, dat de linie
[471] by nacht onder ons was, en dat wy daer best in 't duyster souden over
[472] heen seylen, in summa elck seyde 't syne daer af; maer ick, in die die-[472]
[473] pe disputen niet willende treden, gaf ordre datmen soo ver recht uyt
[474] sou seylen als 't mogelijck was, en dat ‘er booven in elcke mast een sol-

452 **rijcken** - reiken
453 **van de fortuyn** - door het lot
gekaut - voorgekauwd
454 **gapen** - zijn mond open doen
457 **Benschops** - niet getraceerd
tuymelaertjen - koorddansertje. Het schip bevindt zich op de evenaar recht onder de zon, die zijn baan van oost naar west in een halve cirkel aan de hemel doorloopt; vanaf het schommelende schip gezien, lijkt de zon op de touwen te balanceren (zie ook r. 191-195)
458 **braem-stenghen** - bovenste verlengstukken van de mast
459 **hem** - de zon
460 **toetaeckelingh** - tuigage
461 **oude schryvers** - klassieke en bijbelse bronnen. De zeventiende-eeuwse nautische literatuur verwijst herhaaldelijk naar wat deze bronnen over de scheepvaart vermelden
464 **onderrechte** - stelde... op de hoogte
over drie à vier hondert jaren - drie- à vierhonderd jaar geleden
466 **dispuiten** - discussies
467 **linie** - evenaar, hier voorgesteld als een materiële barrière
gevoeghlijck - op handige wijze
468 **scherpte** - zou aantrekken
472 **in summa** - om kort te gaan

[475] daet soude sitten met een scherp sweert, om als 't haperde een graet[475]
[476] drie of vier uyt de linie weg te kappen, om door die bres nae de Zuyt-
[477] pool te raecken, die daer na dat gat in de linie wilde gestopt hebben,[477]
[478] mochten 'er selver voor sorgen; desen raet wiert geapprobeert, maer[478]
[479] het leet wat langh, eer wy tot 't effect quamen om die ongewoone[479]
[480] groote stilte. Ick geloof niet, dat wy daeghs een pekelharinghs graet[480]
[481] vertierden, daer by de Canarische Eylanden niet dan Walvisch graden[481]
[482] rekende. Ick beken 't dat het hier heet wiert? een sack Rasijnen, die ick
[483] hadt mede genomen, droop tappelinghs wech, mijn schoenen ver-[483]
[484] smolten, soo dat ick 'er sulcken fatsoen van kon maken als ick wouw,[484]
[485] hadt ick maer formen gehad; ja ick geloof, dat mijn gelt, by aldien ick[485]
[486] het gehadt hadt, mijn beurs tot een smelt-kroes soude gemaeckt heb-
[487] ben, daerom is 't een geluckigh ongeluck van meest al de Oost-In-
[488] disch-vaerders datse meest onbeladen daer nae toe gaen, van geldt wel
[489] te weten, maer niet van luysen, want die bloet-vrienden hebbe ick hier[489]
[490] in alles getrouwe mackers bevonden, en terwijl het soo stil was, dans-
[491] ten die boeren met ses beenen op mijn hooft en lijf dat 'et my niet lan-[491]
[492] ger stont te verdragen.

In Luysitanos jam pectine dextra saevit[493]
Et seris annis ulciscor fata Philippi

475 **haperde** - mis zou gaan
graet - breedtegraad; op de evenaar heeft een graad een lengte van 111 kilometer
477 **die** - degene die
478 **geapprobeert** - goedgekeurd
479 **leet** - duurde
tot 't effect - tot de uitvoering
om - vanwege
480 **een pekelharinghs graet** - 1. een kleine afstand; 2. een graat van een haring
481 **vertierden** - van plaats veranderden
daer - terwijl
Walvisch graden - 1. flinke afstanden; 2. geografische graden. Walvis (Cetus) is een uitgebreid equatoriaal sterrenbeeld, aan de hand waarvan genavigeerd wordt
dat wy... rekende - woordspel met de geografische graad en de visgraat van respectievelijk haring en walvis
483 **droop tappelinghs wech** - liep druppelsgewijs leeg
484 **fatsoen** - model
485 **formen** - leesten
by aldien - indien
489 **bloet-vrienden** - de luizen; eigenlijk: hartsvrienden die hun vriendschap met bloed bezegelen
491 **dat 'et my niet langer stont te verdragen** - zodat ik het niet langer kon uithouden
493 ***In Luysitanos*** - Tegen de Lusitaniërs, Portugezen; woordspel met luizen
In Luysitanos... fata Philippi**:** 'Tegen de Lusitaniërs/luizen gaat mijn rechterhand tekeer met een kam, en ik wreek, hoewel laat, het lot van Philips'. Waarschijnlijk heeft Van Overbeke deze regels zelf gedicht, met een late verwijzing naar de geslaagde opstand van de (in de Republiek en vooral in Indië impopulaire) Portugezen tegen koning Philips IV van Spanje in 1640

[495] Soo dat de vermaecklijckheyt van de jacht, de stilte wat deê verset-
[496] ten, maer niet vergeeten. Op een tijdt een wint gevat hebbende, trock[496]
[497] datelijck nae 't mars zeyl toe, en zetten al by wat ick hadde, ick
[498] wenschte wel duysentmal om de belofte (schoonse my in Hollant[498]
[499] Godt beter niet zijn te pas gekomen) van *N.N.* alsoo ickse voor wint
[500] in de zeylen sou gebruyckt hebben. Och kinderen dit wil een be-
[501] naeuwde nacht worden: *Willem* legh datelijck vier deekens onder[501]
[502] mijn, want soo vier deeckens in acht uuren boven verwarmen in den[502]
[503] derden graet, soo moeten nootsaeckelijck vier deeckens in acht uuren
[504] onder verkoelen in den selven graet; 't is hier geen warm, geen heet,
[505] maer gloeyent weer; ja selfs te benaut om by *Mary* of *Margriet* te bedt[505]
[506] te gaen, met verlof het ingewant verdroogt inje darmen, en dan kack-
[507] je *Mummies* van stront, daeghs kost het noch gaen, dan socht ick de[507]
[508] schaduwe achter op onse galdery, en wiert een *St. Franciscus* die de[508]
[509] visschen voor stont en preeckte, van herten bedroeft, dat ick niet ee-
[510] nige Cabbeljauw, Schelvis of Scholzaet hadt mee genomen om daer te[510]
[511] planten voor de Haeghsche kinderen, die my staen te volgen; wel is 't[511]
[512] waer dat het hier een gesont klimaet is, en dat ick hier bevrijt sit van[512]
[513] Och! Och! den Koninck tot *Bazan*, en van *Lamy*, den broeder van[513]

496 **Op een tijdt... hebbende** - Toen ik eens een hoeveelheid lucht in mijn buik had
trock - snelde ik

498 **de belofte [...] van *N.N.*** - loze beloften, te vergelijken met lucht of wind

501 ***Willem*** - Van Overbekes oppasser

502 **soo [...] soo** - als [...] dan

505 ***Mary* of *Margriet*** - de combinatie van Sint Margriet (Margaretha van Antiochië) en Maria Magdalena is niet ongewoon; zij zijn beiden regenheiligen

507 ***Mummies* van stront** - droge stront
daeghs - overdag

508 **galdery** - buitenbetimmering langs de zijkant van het achterste deel van het schip. Hier waren de toiletten voor de kajuitgasten
St. Franciscus - St. Franciscus van Assisi (1181-1226); volgens de overlevering preekte hij voor de dieren
die de visschen voor stont en preeckte - die voor de vissen stond te preken

510 **Cabbeljauw... Scholzaet** - zaad van kabeljauw, schelvis of schol

511 **te planten** - uit te zetten, te zaaien

512 **gesont** - 1. gezond; 2. zonnig

513 **Och! Och!** - 1. uitroep van meewarigheid; 2. Og was de koning van de Amorieten te Basan, die door Mozes en de Israëlieten werd verslagen (Num. 21:33-35) [*Anecdota* 429, 655]
Lamy - uitroep van zelfbeklag. Lachmi was de broer van de oudtestamentische reus Goliath (I Kron. 20:5)

[514] *Goliath* en van *Eylacy*, de dochter van *Commertje*, maer evenwel is 't[514]
[515] geen volmaeckte vreught, want het eeten is hier nergens na soo goet[515]
[516] als in Hollandt; doe de Erreten hier op tafel quamen, verklaer ick dat-[516]
[517] se soo heet waren, dat ick mijn baert daer aen senghde, en mijn tongh[517]
[518] aen brande, de keersen quamen noyt op tafel sonder eerbiedige reve-[518]
[519] rentie, sommige negen als welgemanierde Dochters, andere lieten 't[519]
[520] hooft hangen als *Capucyners*, ja sommige droopen wegh als dieven[520]
[521] van de galgh; mijn schoone tronie daer ick meest voor bekommert[521]
[522] was, hoe ick hem mocht preserveren, begonder uyt te sien als vleys,[522]
[523] dat in den oven geset was, en mijn kootneusje als een Karbonckel; in[523]
[524] dese hitte wiert veel Zee-water gebruyckt, om handen en aengesicht
[525] door die koelte te ververschen, maer wy waren soo rechtveerdigh, dat[525]
[526] wy *Neptunus* wel ruym eens soo veel aen sweet wederom gaven; be-[526]
[527] halven dat wy 's nachts niet wel kosten slapen, maeckte *Fidelletje*,
[528] onse Schippers hondt, in de honde-wacht sulcken vreeselijcken ge-[528]
[529] bruy, dat man en maeght in de wapenen quam, 't schijnt dat het beest[529]
[530] met 'et ondergaan van de Son zich te rusten hadde begeven, en met
[531] sijn gat aen 't peck vast gebacken was, dat hem vreeselijck dede
[532] jancken, tot dat hy met warm water weer afgespoelt was. Eyndelijck,
[533] om uyt dit jammerlijck verhael eens te scheyden, soo quamen op den
[534] 11. Juny, zijnde Maendagh, de windt O.Z.O. de Stierluyden binnen,[534]

514 ***Goliath*** - reusachtige Filistijn, die door David werd verslagen (I Sam. 17:19-21)
Eylacy - uitroep van droefheid
Commertje - 1. verkleinwoord van kommer, smart; 2. meisjesnaam
en dat ick... ***Commertje*** - Van Overbeke is blij dat hij op het schip bevrijd is van gezeur
515 **nergens na** - bij lange na niet
516 **Erreten** - erwten
517 **senghde** - schroeide
518 **keersen** - kaarsen
reverentie - buiging
519 **negen** - bogen
520 ***Capucyners*** - monniken der Capucijnerorde, genoemd naar hun habijt met capuchon
521 **tronie** - gelaat
522 **preserveren** - beschermen
523 **kootneusje** - stomp neusje
Karbonckel - 1. edelsteen met vurig rode schittering; 2. rode puist of buil
525 **ververschen** - verfrissen
526 ***Neptunus*** - god van de zee
528 **honde-wacht** - de tweede wacht, durend van middernacht tot 's morgens vier uur. Zo genoemd omdat men aan land gedurende die tijd het bewaken van huis en erf aan zijn hond overliet
gebruy - herrie
529 **man en maeght** - iedereen
534 **Stierluyden** - stuurlieden

[535] en seyden dat onse bekomen breete was 0 graden 43 minuten Noorde-[535]
[536] lijck, en dat'er kans was dien nacht de linie te passeeren om de[536]
[537] schoone koelte die wy hadden, jae dat meer was, onse Opperstierman
[538] verseeckerde ons, dat hy de linie niet alleen verscheyde reysen in[538]
[539] kalmte, maer oock selfs tegen de windt was gepasseert; wy gaven dan[539]
[540] yder last om op te passen, maer onse twee Corporaels, ('t schynt dat[540]
[541] getrouwde luy wat ernstiger syn om een stuyvertje te winnen, en dat[541]
[542] haer gierige wyven haer geanimeert hebben om voor andere op te pas-[542]
[543] sen) brachten ons de eerste tydinge dat wy besuyden waren, ja swoe-[543]
[544] ren dat zy de linie gesien hadden, als men haer nae de kleur vraegden
[545] kregen wy tot antwoort, datse was groen, swart, root, blaeuw, soo dat
[546] ick op sulcke losse verklaringe geen verder examen en dee, oordeelen-[546]
[547] de dat die luyden *snee blint* moesten geweest zijn, en my vernoegende[547]
[548] de Son (voor de eerstemael van mijn leven) aen de Zuyt-zijde te be-
[549] groeten; 't is wonder *Mr. Butler* hadt my gepropheteert dat mijn Viool[549]
[550] onder de linie bersten soude, het geschiede oock soo, want hy hingh
[551] altoos voor mijn bedt, daer ick 's avondts met een slinger, dryvende[551]
[552] uytgeworpen wierdt, ick uyt mijn slaep schietende, vatte wat ick krij-
[553] gen kost om niet te vallen, ende het ongeluck wilde dat ick de Viool
[554] juyst greep, die met spijcker met al gewilligh volghde, en lelijck in de[554]
[555] pleyster raeckte door dese onverwachte val. Hier begosten wy weer
[556] dapper wech te spoeyen, en *Boreas* hadt zijn koonen gespannen als[556]

535 **bekomen** - bereikte
536 **linie** - evenaar
om de schoone koelte - vanwege de gunstige wind
538 **reysen** - malen
539 **kalmte** - windstilte
540 **last** - opdracht
541 **ernstiger** - happiger
542 **haer** - hen, nl. de getrouwde schepelingen
geanimeert - aangespoord
voor andere op te passen - 1. beter op te letten dan anderen 2. voor andere (vrouwen) op te passen
543 **besuyden** - ten zuiden van (de evenaar)
546 **examen** - (gerechtelijke) ondervraging
547 ***snee blint*** - 1. sneeuwblind 2. niet in staat de doorsnijding van de evenaar waar te nemen
549 ***Mr. Butler*** - mogelijk Charles Butler, auteur van *The principles of musik* (1636)
gepropheteert - voorspeld
551 **dryvende** - in één keer
554 **in de pleyster** - gewond; kan zowel op Van Overbeke als op de viool slaan
556 **dapper** - op volle kracht
Boreas - god van de noordenwind
koonen - wangen

[557] een lulle-sack, ick was curieus hem eens te vragen na de oorsaeck van[557]
[558] soo lange stilte, daer hy my reden van gaf, onder conditie, dat ick hem
[559] een liedt soude dichten ter eeren van zijn □□, seggende, dat *Aeolus*[559]
[560] de Bruyloft hadt gegeven van een sijner dochters, en dat de winden
[561] soo langh oorlof gehadt hadden, dat nu 't versuym verbetert zou wor-[561]
[562] den, als oock geschiede, want dan blies hy eensjes *stilo recitativo*, soo[562]
[563] veertien dagen achter malkanderen, dan was hy weer wat meer gema-
[564] tigt, en neurde of hy Psalmen songh; dan was hy weer heel aen 't wil-[564]
[565] den, en sprongh van 't een op 't ander, of hy een *Engelsche jigge* ge-[565]
[566] quinckeleert hadt, dan hieldt hy weer heel zijn backhuys toe, dat wy[566]
[567] bly waren, als wy maer drie vier porcussen in een etmael mochten[567]
[568] hebben, daer hy niet te gierigh mee was, als hy 's daegs te vooren ge-
[569] droncken hadt, maer het haperde, als wy op de hooghte van *Abrohols*[569]
[570] quamen, doe vernam ick dat *Aeolus* een oprecht *Catholijck* was, alsoo[570]
[571] hy in de tijdt van veertien dagen, wel tien Vier-dagen hadt, dat de *Bock*[571]
[572] sich niet eens repte, en ick vreesde, datse hem met een spel een gat in[572]
[573] zijn blaes gesteecken hadden, en datter van zijn leven geen windt weer[573]
[574] soude komen, dat in 't kort contrarie bleeck, want hy quam met sul-[574]
[575] ken verwoetheyt tegen ons aen, dat wy om de seeckerheydt tegen dat[575]

557 **lulle-sack** - doedelzak
curieus - erop gespitst
559 -lees: Orithya, de bruid van Boreas (Ovidius, *Metamorphosen* VI, 682-721)
Aeolus - de oppergod der winden (vergelijk r. 167)
561 **oorlof** - vrijaf
562 ***stilo recitativo*** - in reciterende stijl (die destijds nogal luid en aangeblazen klonk); de wind woei met constante sterkte
564 **neurde** - neuriede
565 ***Engelsche jigge*** - horlepiep, een beweeglijke dans voor één persoon
gequinckeleert - gezongen
566 **backhuys** - mond
567 **porcussen** - windstoten
569 ***Abrohols*** - Abrolhols, klippen voor de kust van Brazillië
570 **alsoo** - aangezien
571 **Vier-dagen** - feestdagen; Van Overbeke steekt de draak met de vele feestdagen van de katholieken
dat - waarop
Bock - scheldwoord voor Aeolus
572 **hem** - Aeolus
spel -speld
573 **blaes** - windzak, attribuut van Aeolus
574 **dat in... bleeck** - waarvan weldra het tegendeel bleek
575 **verwoetheyt** - heftigheid
om de seeckerheydt - voor de zekerheid

[576] geswollen back-huys onse hinderste keerden, en hem in 't oude gat[576]
[577] lieten blasen, doen hy dat sagh, wierdt hy soo ontsteecken, dat hy ons[577]
[578] weer vlack voor de neus quam, daer wy niet rouwigh om waren, 't was
[579] maer om 't wenden te doen, dat in dese tijden soo dickmaels beurden,
[580] dat ick mijn *Oost, West, Zuyden* en *Noorden* quijdt was, soo my 't
[581] compas niet anders hadt onderwesen, dan was de Son voor, dan ach-
[582] ter, somtijts bescheense heele dagen onse Cajuyt, door dat geduerigh
[583] drayen, dat men niet anders soude gemeent hebben, of wy beleefden
[584] de tijden van *Hiskias*, en dat de Son stil stondt; eyndelijck begosten[584]
[585] wy weer wat cours te setten, en gingen door dat het roockte, dickwils
[586] soo snel, dat sommige maets eenigh goet in 't Galjoen in zee lieten val-[586]
[587] len, dat al achter uyt was, eer 't beneden quam, jae ick heb dickwils uyt[587]
[588] curieusheydt een stuck van een Toebacx-pijp genomen; en die buyten[588]
[589] de Cajuyt gesmackt, men zoude geen thien getelt hebben, of zy was al
[590] buyten 't gesicht, en dickwils ter contrarie gingen wy in een uur geen[590]
[591] musquetschoot voort, schoon wy de windt van achteren hadden, om[591]
[592] dese streeck hadden wy geduerigh variable winden, dan reeden wy op
[593] schaetsen, dan kroopen wy als Schildtpadden, en ick kan onsen voort-
[594] ganck nergens beter by vergelijcken, als by een kous die ymandt sal
[595] aenpassen, dan klemt hy wat aen de hiel, dan schiet het weer wat aen,[595]
[596] dan trecktmen dat men sweet, *en fin* men rust nietvoor m'er in is, met[596]
[597] ons gingh het oock alsoo, ick keeck ontrent 299 mael 's daegs nae 't
[598] Compas, bloet vol gansen, het scheelt soo veel welck schreefje dat[598]
[599] voor staet? soo ghy lieden, mijn Heeren, aen Landt soo dickwils nae[599]

576 **onse hinderste** - ons achterste
in 't oude gat - 1. op de achterkant van het schip; 2. op onze kont
577 **wierdt [...] ontsteecken** - werd woedend. Het toekeren van de kont werd door Aeolus als belediging opgevat
584 ***Hiskias*** - Hizkia, oudtestamentische koning voor wie God de loop van de zon veranderde (II Kon. 20:9-11)
586 **maets** - matrozen
Galjoen - rooster onder de boegspriet van een groot schip, door de matrozen als WC gebruikt
587 **achter uyt** - voorbij de achtersteven
588 **curieusheydt** - nieuwsgierigheid
590 **ter contrarie** - daarentegen
591 **musquetschoot** - een musket is een vuurwapen met een schootsafstand van ca. 250 meter
595 **dan schiet... aen** - dan schiet hij weer wat verder aan
596 **m'er** - men er
598 **bloet vol gansen** - potverdorie
schreefje - streepje van de verdeling van de kompasroos; aanduiding van het mannelijk lid
599 **?** - lees hiervoor een uitroepteken

[600] uw' Compassen siet, daer ghy nae zeylt, als ick nae het onse, hier op[600]
[601] Zee, soo sijt ghy blindt, ten minsten brillemans tegen dat ick weer-[601]
[602] kom, maer al dat kijcken en herkijcken kost niet baten, want het is met
[603] geen gewelt te doen, soo dat ick oock liet drijven wat drijven wouw.[603]
[604] Hier kregen wy een excessive heeten en stillen dagh of twee, ick was[604]
[605] schier te luy om te leggen, jae selfs om te dencken, evenwel de tydt[605]
[606] moest doorgebracht sijn, ick gingh mijn dukaetjes (ontrent half soo
[607] sterck als de gemeente op ter *Hey* 10 à 20 mael overtellen, doch dat[607]
[608] playsier hadt ras gedaen, oock roocken al wat na Tabacq daer sy naest[608]
[609] gelogeert waren, dat my soo gram maeckte, dat ick in mijn toorn[609]
[610] swoer, dat soo mijn ducaten nu na Tabacq stoncken, ick mijn Tabacq
[611] oock nae ducaten soude doen stincken: voor de rest overdacht ick
[612] d'ongelijcke uytdeylinge van 't geluck, als by exempel, nu vaer ick na[612]
[613] Oost-Indien, en onderwegen suyp ick gul water in mijn darm, om de[613]
[614] waerheyt te seggen, ick heb'er niet veel smaecks in; waerom gaet *Lim*-[614]
[615] *burgh* niet in mijn plaets, die is het sijn beste dranck? het hert keert my[615]
[616] om als ick *tousjours, tousjours*, die graeuwe (of liever muysvale) erre-[616]
[617] ten sie op tafel compareren, en Monfrere *Johannes* souder een bruy-[617]
[618] loft om ontseggen, waerom blijft hy t'huys? wy zijn tot walgens toe[618]

600 **Compassen** - klokken, horloges
601 **brillemans** - brildragers
603 **soo dat... drijven wou** - zodat ik het maar op zijn beloop liet
604 **excessive** - overmatig
605 **schier** - bijna
607 **sterck** - talrijk
de gemeente op ter *Hey* - de bevolking van Ter Heijde, een klein dorp onder Monster in het Westland
608 **roocken** - nl. de dukaatjes
na - naar
daer sy... waren - waar ze (de dukaten) naast gelegen hadden
609 **gram** - boos
dat ick... stincken - Van Overbeke neemt zich voor veel geld te verdienen, zodat het de tabak die hij bezit in hoeveelheid zover zal overtreffen, dat de tabak wel naar geld moet gaan stinken
612 **uytdeylinge** - verdeling
als by exempel - zoals bijvoorbeeld
613 **gul water** - smakeloos, laf water
614 **smaecks** - trek
Limburgh - waarschijnlijk Rembert van Limburg (?-1685), advocaat voor het Hof van Holland [*Anecdota* 19, 34, 43, 429, 450, 1980]
615 **die is... dranck** - die drinkt niets liever dan water
616 ***tousjours*** - altijd
617 **compareren** - verschijnen
Monfrere *Johannes* - Aernouts oudste broer Johannes van Overbeke (1617-1680)
618 **ontseggen** - afzeggen

[619] versien van excellente stock-vis en rotte kaes, (trots de verrotte kous-[619]
[620] sen van *Huygh den Beer* tot *Voorburgh*) immers moet van *Leeuwen*[620]
[621] bekennen, dat hem drie uuren gaens niet soude verdrieten, om aen
[622] dien edelen *Nardus* te geraecken, en soo een man blijft achter sijn wijfs[622]
[623] billen leggen in den luyen *Haegh*; wil men hier 's namiddaeghs
[624] vreught rapen, de Viool is met een snap gestelt, de snaren klincken als[624]
[625] een ochtent scheet van de bekende Weeuwenaer, (wel te weten als hy[625]
[626] sijn kop op een houte tafel leyt.) Ick hebbe wel hondert mael den Heer[626]
[627] *Fagel* hier gewenscht, om die schoone resonantie aen sijn Viool mede
[628] te deelen; maer wat is het, als de luy niet willen geraden zijn, en met[628]
[629] gewelt kan ickser niet trecken; ick verseecker UL. vrienden niettemin,[629]
[630] dat het wat anders is hier in den *Raedt*, of in het Vaderlandt in den[630]
[631] *Raedt van Brabandt* te sitten; daer komt weer een kouwtje, hey de[631]
[632] bruy! dats 40. mijl in een etmael, soo dat wy nu hebben 21-47 breette,[632]
[633] en 0-19. lenghte, maer de minuten reeckende ick even eens, als het
[634] kleyn gelt van een gewisselde Ducaton, dat een door de vingeren[634]
[635] druypt, *Minima non curabat Praetor*. Hier sagen wy ontrent een dou-[635]

619 **trots** - nog erger dan
620 ***Huygh den Beer*** - niet getraceerd
tot - te
immers - in ieder geval
van *Leeuwen* - bekende van Van Overbeke, wellicht de advocaat Joost van Leeuwen [*Anecdota* 151, 249, 422, 1358, 1369]
622 ***Nardus*** - kostbare geurstof (ironisch), nl. de geur van de kaas en de kousen
624 **vreught rapen** - een pleziertje hebben
met een snap - in een handomdraai
625 **Weeuwenaer** - weduwnaar
de snaren... leyt - misschien een verwijzing die in de vriendenkring begrijpelijk was
626 **den Heer *Fagel*** - Hendrick Fagel (1617-1690) [*Anecdota* 25]; hij was advocaat voor het Hof van Holland en bracht het tot griffier van de Staten-Generaal, welke functie hij vervulde samen met de in de vrouwenbrief genoemde Joan Spronssen. Fagel was getrouwd met Margaretha Rosa, de zuster van de in beide brieven genoemde Adriaen Rosa
628 **niet willen geraden zijn** - geen goede raad willen ontvangen
629 **trecken** - toe aanzetten
630 **hier** - nl. op het schip
of - dan
631 ***Raedt van Brabandt*** - de zojuist genoemde Hendrick Fagel was enige tijd raadsheer in het leenhof van Brabant
kouwtje - windstootje
632 **40. mijl** - een mijl was ongeveer 7,4 kilometer, dus 40 mijl komt overeen, met 296 kilometer
soo dat... lenghte - het schip bevindt zich op 21° 47′ zuiderbreedte en 0° 19′ oosterlengte
634 **Ducaton** - zilveren munt van 63 stuivers
een - iemand
635 ***Minima non curabat Praetor*** - vaste juridische formule: ‘met kleinigheden bemoeide de rechter zich niet’. Met de opgave van de minuten is Van Overbeke naar eigen zeggen nonchalant

[636] sijn Vin-Visschen (een soort niet veel kleynder als walvisschen) rondt-
[637] om het Schip swemmen; men mat haer met geen duymen, voeten, of[637]
[638] roeden, maer met heele graden; ick liet den Raedt t'samen roepen, en[638]
[639] op mijn propositie wiert'er geresolveert, dat men een varcken sou[639]
[640] slachten, en het hayr schoon afschrappen, en dat in plaets van een
[641] hoeck aen ons groot ancker slaen. Daer na namen wy twee leege leg-[641]
[642] gers, en bonden die in plaets van 't Kurck of Drijf-hout half wegen het
[643] touw; de practijck ginck aen, wy vongender een die wy tot de *Kaep*[643]
[644] toe soo lieten achter aen sleepen, daer hy los raeckte, wy spijsden 't[644]
[645] van onsen overvloet, daer het beest soo beleeft voor was, dat hy mid-[645]
[646] dagh en avondt als wy gingen eeten, water uytspuyte, op dat ick daer
[647] by mijn handen sou wasschen. Soo heeftmen sijn vermaeckjes al mee,[647]
[648] en oock sijn hartseertjes, (niet by de kleyne maet) het moet soo al heen[648]
[649] scheeren in de werelt, de menschen souden waerachtigh wel Konin-
[650] ginnen in 't schaeckbort willen zijn, en schuyns en recht gaen na haer
[651] eygen believen, en dat soo ver, en soo kort als sy willen, *zest eben so,*[651]
[652] *man muss es nehmen wie es komt*; Neen, met waerheyt, het is altijt
[653] geen vreught, want hier hadden wy het ongeluck, dat onse schoone
[654] doffer (ick kan het qualick sonder schreyen noch schrijven) stierf, en[654]
[655] gaet nu heen en koop eens lijfrenten op sulcken beest! sulcken beest![655]
[656] al de duyven treurden, sulcken doffer als het was; men wilde my wijs
[657] maken dat sijn aenstaende natuerlijcke doodt, met het mes geprevi-[657]
[658] neert was, *aber* ick at'er niet van, my excuseerende op de familiariteyt[658]

637 **duymen** - een duim is een lengtemaat van ongeveer 2,5 centimeter
voeten - een voet is een lengtemaat van ongeveer 30 centimeter
638 **roeden** - een roede is een lengtemaat van 3,5 tot 4 meter
graden - een graad is 1/360 deel van de aardomtrek
639 **propositie** - voorstel
geresolveert - besloten
641 **hoeck** - haak; met het grootanker als haak en het varken als aas wordt getracht een vinvis te vangen
leggers - vaten
643 **de practijck ginck aen** - we begonnen ermee
644 **daer** - waar
645 **beleeft** - erkentelijk
647 **al mee** - gaandeweg
648 **niet by... maet** - in flinke hoeveelheden
heen scheeren - zijn beloop hebben
651 ***zest... komt*** - het is nu eenmaal zo, je moet iets nemen zoals het komt
654 **doffer** - mannetjesduif
655 **lijfrenten** - levensverzekering in de vorm van een jaarlijkse rente, uit te betalen gedurende het in leven zijn van een bepaalde persoon
657 **geprevineert** - voorkomen
658 ***aber*** - maar

[659] van oude kennis ende bysondere liefde, die ick hem toegedragen had-[659]
[660] de. Over tafel *oriebatur magna quaestio, proposita à Domino Willi-*[660]
[661] *chio, an scilicet color esset de essentitia cervisie? statim respondebam,*
[662] *quod sic, cum nostra nihil amplius commune haberet, cum Biero We-*
[663] *sopotamico, quam colorem adeo eximie vilis facta erat, profecto tan-*
[664] *quam ovum sine sale; mirabantur omnes promptitudinem ingenii, sed*
[665] *ego illorum admirationem modeste & risu Monachali excepi: Posteà ad*
[666] *me delata fuit questio de coitu, testes strenue jurabant se per foramen*[666]
[667] *vidisso contra parietem (in umbra scilicet) duo corpora conduplicata &*[667]
[668] *more Venereo se moventia & in adulterium concludebant (nam mulier*
[669] *erat nupta Heus dixi facessite hinc ocyus nebulones, non enim sum*
[670] *Doctor umbraticus; ex hoc omnium ora in me, & omne vitrum mihi*[670]
[671] *propinabatur, hoc demum est bene vivere & optime stare cum suis of-*
[672] *ficiriis*.

[673] Seecker matroos, die kasueel in de Kajuyt quam, vroegh ick hoe hy[673]
[674] naer Oost- Indien geraeckt was, daer hy voor desen tot Amsterdam
[675] Maeckelaer hadde geweest, hy antwoorde dat eenen *Pieter Janssen*[675]
[676] *Duyf*, voor desen Waert, dicht by de Schouburgh, en nu mede ma-
[677] troos op ons Schip, soo eens op een droncken avont dertigh gasten t'
[678] sijnen huyse drinckende, tot desen tocht debaucheerde, die het oock[678]

659 **familiariteyt van oude kennis** - vertrouwelijkheid op grond van reeds lang bestaande vriendschap

660 **Over... *officiriis*** - Over tafel ontstond een groot vraagstuk, voorgelegd door de heer Willich, namelijk of de kleur van het bier iets wezenlijks was? Ik antwoordde meteen van ja, omdat het onze niets meer met het Wesopotamische (uit Weesp afkomstige, red.) bier gemeen had dan de kleur; zo ontzettend smerig was het geworden, inderdaad zoals een ei zonder zout. Allen verwonderden zich over mijn tegenwoordigheid van geest, maar ik wees hun bewondering bescheiden en met een monniksglimlach af. Daarop werd mij een vraag over de coïtus voorgelegd, de getuigen zwoeren met klem dat zij door een opening (in schaduwbeeld namelijk) tegen een muur twee verstrengelde lichamen, zich bewegend op de manier van Venus, hadden gezien en ze concludeerden dat het overspel was (want de vrouw was getrouwd). Hé, zei ik, maak dat je wegkomt, deugnieten, want ik ben geen geleerde van duistere zaken. Op grond daarvan werden alle gezichten op mij gericht, en ieder glas werd op mij geheven; dit is pas goed leven en op goede voet verkeren met zijn officieren

666 ***testes*** - 1. getuigen; 2. testikels

667 ***vidisso*** - lees *vidisse*
corpora conduplicata - vgl. Plautus, *Pseudolus* V, 1, 16

670 ***Doctor umbraticus*** - vgl. Petronius, *Satyricon* II, 4; in cap. XXVI van het *Satyricon* komt ook het motief 'loeren door een spleet' voor

673 **kasueel** - toevallig

675 **Maeckelaer** - tussenhandelaar
Pieter Janssen Duyf - het scheepssoldijboek van de *Zuidpolsbroek* vermeldt Pieter Fransse Duijff van Amsterdam, met de rang van 'bosschieter' oftewel matroos

678 **debaucheerde** - verleidde

[679] altemael beswoeren en teeckenden, maer dat hy'er evenwel niet meer[679]
[680] als elf hadde mede gesleept, alsoo de rest afgevallen was. Met sulcke en[680]
[681] diergelijcke dingen raeckten wy op Vrijdag den 27 July op 33-18 bree-[681]
[682] te, en kreegen des ochtens met een weste wint, regen en duystere
[683] lucht, met het rijsen van de Son, het lant benoorden de *Tafelbay*, ende[683]
[684] het *Robben-eylandt* in het gesicht, 2. à 3. mijlen van ons gingh ick uyt[684]
[685] de Constapels kamer kijcken, om dat het landt soo veel hooger soude[685]
[686] leggen. Wy lieten een danckseggingе doen, als dat behoorlijck is, ick[686]
[687] hadt dat geluck, dat ick mijn leven geen koets van doen hadt om na de[687]
[688] kerck te rijden, ick woonde daer soo dichte by, dat ick pertinent kost[688]
[689] hooren als men begon te singen, ende die matroos hoorde opheffen,[689]
[690] kost met goede conscientie sweeren, dat het de schaepskoy was, maer[690]
[691] of 't de rechte was, mach de koeckoeck sweeren: Ick was de beste Sin-[691]
[692] ger van allen, soo dat UL. kunt dencken, hoe lieffelijck dat het gingh;[692]
[693] Onse groote Kerk-toren had 's ochtens, 's middags en 's avonts een[693]
[694] vaen op, en noch was hy niet droncken als somtijdts. Des achtermid-
[695] daeghs kregen wy de *Baey*, en anckerden, de Hooft-Officieren gingen[695]
[696] de Commandeur saluëren, soo dat wy hier eens gins en weer uytstap-[696]

679 **altemael** - allemaal
beswoeren - onder ede bevestigden
680 **alsoo** - omdat
681 **33-18 breete** - 33° 18′ zuiderbreedte
683 ***Tafelbay,* ende het *Robben-eylandt*** - de Tafelbaai en Robbeneiland bevinden zich even ten noorden van Kaapstad
684 **2. à 3. mijlen van ons** - toen wij op een afstand van 2 à 3 mijlen (15 à 20 km) daarvandaan waren
685 **Constapels kamer** - de kamer van de onderofficier aan wie de zorg voor het geschut en de munitie was opgedragen. Deze ruimte bevond zich laag in het achterschip; de helmstok van het roer stak er midden doorheen. Van hieruit gezien leek de Tafelberg nog hoger dan hij al was
686 **danckseggingе** - dankgebed voor de behouden aankomst aan de Kaap
als dat behoorlijck is - zoals het hoort
687 **van doen** - nodig
688 **pertinent** - precies
689 **die matroos** - de matrozen
opheffen - aanheffen
690 **goede conscientie** - zuiver geweten
schaepskoy - plaats waar de schaapjes, hier de gelovigen, bijeen komen en in geblaat (gezang) uitbarsten
691 **of 't de rechte was** - of dat de juiste, de echte (schaapskooi) was; of het de juiste gezindte was
mach de koeckoeck sweeren - mag joost weten
692 **UL.** - Ulieden, U
693 **Kerk-toren** - 1. mast; 2. ziekentrooster en voorbidder
had [...] een vaen op - 1. had een een wimpel in top; 2. had een flinke slok op. Een vaan mat ongeveer vier liter
695 **kregen wy de *Baey*** - kwamen wij de Tafelbaai ingevaren
696 **Commandeur** - de Gouverneur in het kasteel van Kaapstad
gins en weer - eventjes
uytstapten - aan wal gingen

[697] ten, en ick rekende als of wy nu aen 't huys *ter Hart* waren. Veel van[697]
[698] de Kaep te verhalen, soude ick niet wel sonder stofferen (daer ick my[698]
[699] tot noch voor hebbe gewacht) konnen doen, want daer is niet veel,
[700] voor eerst het was winter, en ten tweeden wilde ick geen nacht of twee
[701] op 't velt slapen, om een kudde vogelstruysen of eenige wilde harten[701]
[702] op te doen, want men heeft'er[702]

Tygers, en Beeren, Leeuwen wreet en stout,[703]
Souden die setten op den romp van Nout,[704]
Haer poot,
O Doodt,
Dat waer te grof,
Neen neen neen,
'k Wil niet heen,
't Nieuwtjen is by my al of.[710]

[711] Behalven dat ick oock den Commandeur niet vragen wilde, om 6. à 7.[711]
[712] paerden te leen, soo dat ick'er geen monsters hebbe gesien, als den
[713] Commandeur self, daer ick de eerste tien dagen wel mede stont; maer[713]
[714] alsoo de Heer *Cornelis van Qualbergen*, gewesene Commandeur,[714]

697 **ick rekende als of** - het kwam mij voor alsof
aen - bij, in de buurt van
't huys *ter Hart* - waarschijnlijk de naam van een herberg, in of bij Den Haag, met een afbeelding van een hert op het uithangbord
698 **stofferen** - overdrijven
701 **vogelstruysen** - struisvogels
harten - herten
702 **op te doen** - te jagen
703 ***Tygers*** - 1. luipaarden, panters; 2. woestelingen
Beeren - 1. beren; 2. schuldeisers; 3. mogelijk woordspel met de naam van Huygh den Beer (zie r. 620)
***Leeuwen*:** 1. leeuwen; 2. mogelijk woordspel met de naam van de eerder genoemde Joost van Leeuwen, die in de *Anecdota* voorkomt
704 ***Nout*** - Aernout van Overbeke
710 ***'t Nieuwtjen... of*** - de nieuwigheid is er voor mij al af; Van Overbeke is niet nieuwsgierig naar wilde dieren die op zijn schuldeisers lijken
711 **Behalven** - Terzijde gelaten
713 **wel mede stont** - op goede voet mee stond
714 ***Cornelis van Qualbergen*** - gouverneur van Kaap de Goede Hoop (1666-1668), was door de Compagnie afgezet en werd met de *Zuidpolsbroek* naar Batavia gezonden, waar hij rehabilitatie kreeg
gewesene - voormalig

[715] stont om met ons te vertrecken na *Batavia*, soo communiceerde ick
[716] eens met hem hoe men onsen *Borchorst* vast soude Scheep onthalen,[716]
[717] dat den honsvot soo qualijck nam, (alsoo hy altoos meende dat men[717]
[718] van hem sprack als men maer een mensch te woort stont) dat hy my[718]
[719] (toen ick hem quam vragen offer yets van sijn dienst was aen boort,
[720] dat onse Schipper soo henen soude varen, om tegen 's anderen daeghs[720]
[721] ordre te stellen, om de vrienden op het scheymael te ontfangen,) tot[721]
[722] antwoort gaf, *komt ghy om de geck met mijn te scheeren, of om mijn*
[723] *wat te foppen?* Ick seyde, dat ick altoos om sulcken antwoort niet in[723]
[724] sijn comptoir quam, en dat ick hem meer respect toedroegh, als ick[724]
[725] schuldigh was; daer met stapte ick heen, des anderen daeghs quamen[725]
[726] de vrienden, den Commandeur seyde, mijn Heer, ick wilde wel met
[727] permissie een glaesje kleyn bier hebben, gelieft seyde ick M.H. niet[727]
[728] een glas mom (dat hier een regael is) *geeft my water* (seyde den beest)[728]
[729] *het is my goet genoegh*; niet meer spijt my, als dat ick den *Matsfots* niet[729]
[730] vraeghde, wat voor water hem beliefde. Zee-water, of ander; wel wat[730]
[731] duyvel ick was in mijn *territorium*! al zijn onstuymigheydt quam daer[731]
[732] van daen, dat *Qualbergen* soo bemint noch wiert, dat niemandt met
[733] hem zeer geerne te doen hadt. De *Hottentots* selfs, die een vrywillige[733]
[734] gift alle jaren aen den Commandeur geven; hebben de bruy van hem,[734]

716 **hem** - Van Qualbergen
Borchorst - Jacob Borghorst, opvolger van Van Qualbergen als Gouverneur van de Kaap
vast... onthalen - op de juiste manier, met de juiste egards op het schip zou kunnen ontvangen
717 **honsvot** - naarling, nl. Borghorst
718 **van hem** - over hem
720 **henen** - met de sloep van de wal naar het voor anker liggende schip
tegen 's anderen daeghs - voor de volgende dag
721 **ordre te stellen** - orders te geven
scheymael - afscheidsmaal bij het vertrek van Van Qualbergen, die met het schip naar Batavia zal reizen
723 **altoos** - in elk geval
724 **comptoir** - kantoor
725 **daer met** - daarop
727 **gelieft... mom** - 'Wenst mijnheer niet een glas mom?', zei ik
728 **regael** - traktatie
den beest - Borghorst
729 ***Matsfots*** - ellendeling
730 **wat duyvel** - uitroep
731 **onstuymigheydt** - opvliegendheid
733 **hem** - Borghorst
Hottentots - Hottentotten, de oorspronkelijke bewoners van zuidelijk Afrika
734 **hebben de bruy van hem** - hebben de pest aan hem

[735] wat *Capiteyn* (seggen sy) is dat! altijdt *Sieckum (id est* sieck, quaet,[735]
[736] knorrig, lelijck, en al wat niet en deught, is al *sieckum*, slechte Tabacq,
[737] *sieckum Tabacq, &c.)* en dat maeckt onsen vrient dol, die wil *per force*[737]
[738] krijgen dat eygentlijk met ter minne te doen is, trouwen hy straft zijn[738]
[739] selven alle avonden met eenige mutsjes kort voêr, dat hem van een van[739]
[740] sijn getrouwe onder de rock wert gebragt. De menschen groeyen hier[740]
[741] in 't wildt, en de vrouwen hebben hier meest alle (als my ons volck
[742] selfs seyde, want die ondervindingh paste my onder sulcken Com-[742]
[743] mandement niet) soo een kamlap over haer oor-eysertje hangen; doch[743]
[744] sy sustineeren dat het aenwas is, dat sy uyt de Kraem behouden; de[744]
[745] mans gaen met haer boven-lyven en schamelheden bedeckt met een[745]
[746] beeste velletje, de vrouwen *ad idem*; maer die hebben daer en boven[746]
[747] haer beenen rontsom met darmen losjes bewoelt; mans en vrouwen[747]
[748] smeeren en salven haer met seecker soort van vet (anders souden zy'er
[749] soo geel swart niet uyt sien) om de zweet-gaten voor de koude te sluy-[749]
[750] ten; maer ick sweer u, dat hy een moortdadigh mes moet hebben die[750]
[751] sijn handen van dese gesalfden niet soude kunnen houden, doe ick'er

735 ***id est*** - dat is
737 **dat** - Borghorsts reputatie bij de Hottentotten. Van Overbeke toont psychologisch inzicht bij de beschrijving van Borghorsts onaangename karakter. Deze voelt zich aan de Kaap vergeleken met de vriendelijke Gouverneur Van Qualbergen; dat maakt hem achterdochtig en sikkeneurig
per force - met alle geweld
738 **met ter minne** - in alle vriendelijkheid
trouwen - trouwens
739 **mutsjes** - een muts is een inhoudsmaat van 1,5 dl; tevens toespeling op de vrouwelijke geslachtsorganen
kort voêr - sterke drank
740 **onder de rock** - stiekem; mede een verwijzing naar erotische diensten die Borghorst des avonds placht te ontvangen
742 **want die... niet** - want het paste mij in mijn positie van gezagsdrager niet dat zelf te onderzoeken
743 **kamlap** - benaming voor de uitgerekte schaamlippen van Hottentotse vrouwen
oor-eysertje - benaming voor de clitoris; deze beschrijving is stereotiep
744 **sy** - de Hottentotse vrouwen
sustineeren - houden vol
aenwas - aangroeisel
de Kraem - de bevalling
behouden - overhouden
745 **schamelheden** - schaamdelen
746 ***ad idem*** - op dezelfde manier
747 **bewoelt** - omwonden
749 **zweet-gaten** - poriën
750 **die sijn... houden** - ik zweer u dat hij een moorddadig mes moet hebben, die deze gezalfden te na zou willen komen. In deze formulering klinkt I Sam. 24:7 mee. Mogelijk heeft ‘mes’ hier ook de connotatie ‘mannelijk geslachtsorgaan’

[752] was, wiert'er een Zee-Koe, een daghreyse of twee van 't Fort gescho-[752]
[753] ten, dicht by een revier daer sy sich veel onthouden; sy brachten de[753]
[754] voet by den Commandeur, by de enckelen afgesneden, het was in der
[755] waerheydt niet kleynder als van een Oliphandt, soo dat het gruwe-
[756] lijcke beesten moeten zijn; maer sy wierden niet veel gesien; wy troc-
[757] ken op den 12 Augustus, na 14 dagen stil leggens, daer van daen, en
[758] liepen Sondaeghs 's morgens na een half uur boegseerens in Zee, tot[758]
[759] blijdtschap van al 't volck, die genoegh waren gebruyt geweest; Ick[759]
[760] was'er oock soo euvel wel niet aen, ick kost driemael beter op, als af-[760]
[761] gaen, eyndelijck loste ick een gevangen, die ick 8 dagen onder mijn[761]
[762] hert gedragen hadde. Wy kruyden dan heen wel verheugt, dat wy de[762]
[763] kust van *Africa* uyt het gesicht waren, de *Caepvogeltjes* wit met swar-
[764] te spickelen, volgden ons by duysenden, gelijck sy ons trouwens oock
[765] 14 dagen eer wy aen de Caep quamen, hadden gerescontreert, wy ley-[765]
[766] den hondert listen omse te vangen, maer 't wouw niet lucken, van on-[766]
[767] verduldigheydt branden wy'er in 't lest op los, en wy schotense datse[767]
[768] vlogen, maer de duyvels wilden niet vallen. Hier waren wy altoos ver-[768]
[769] sien van vers vleesch op tafel te hebben, al hadden het de honden maer
[770] geweest van de *Heer Qualbergen* (die van de Caep was op ons schip
[771] gekomen) die 's achtermiddaeghs de tafel voor haer Ledekant ge-
[772] bruyckten; wy waren wel versien van alderhande groente, en onse gla-
[773] sen, daer geen wijn meer in droop, gebruykten wy (ô droevigh ver-
[774] hael) om over de sterckors te setten, bloemer herten het smaeckte hier[774]
[775] soo wel, dat oock niet vremt was: Hier geschieden op een dach twee

752 **Zee-Koe** - nijlpaard
753 **revier** - rivier
sich veel onthouden - zich in groten getale ophouden
758 **na een... boegseerens** - na een half uur door een sloep te zijn voortgetrokken
759 **'t volck** - het scheepsvolk
die genoegh waren gebruyt geweest - dat er schoon genoeg van had
Ick was... aen - ik was er ook niet zo best aan toe
760 **ick kost... afgaen** - ik kon drie keer beter een erectie krijgen dan poepen
761 **loste** - bevrijdde
gevangen - gevangene, nl. een drol
762 **kruyden** - voeren
765 **hadden gerescontreert** - tegemoet waren gekomen
leyden - bedachten
766 **onverduldigheydt** - ongeduld
767 **branden** - vuurden
datse - terwijl ze
768 **versien van** - in het genot van
774 **sterckors** - ster- of tuinkers
bloemer herten - potverdorie

[776] wonderwercken, het Kalf van sich selfs *onredelijck*, beviel redelijck,[776]
[777] doe het geslacht was, *& quis, unquam audivit pulchra fame*, evenwel[777]
[778] hadt ick hier altoos schoone honger; desen tijdt brachten wy gedue-
[779] righ met genuchten deur, uytgenomen, dat ons Schip eens een harden[779]
[780] en vliegende storm van vier uuren langh uyt den O.N.O. op sijn wam-[780]
[781] bays kreegh, en ick eens een alteratie, die ick in geen halve dagh kost[781]
[782] versetten, dat quam daer by, dat de *Heer Qualbergen* en de Schipper[782]
[783] 't heel druck hadden, achter in de galderye met spriet-oogen en verre-[783]
[784] kijckers te besigen, alsoo sy yets van verre sagen bewegen, daer sy niet[784]
[785] van wisten te maecken, sy riepen my 3. à 4. mael, maer ick was doof,[785]
[786] op 't lest roepen de gecken kom ras, kom ras, ras, ras, ras, hier is een
[787] Meeremin te kijcken, ick trock mijn hooft daer op eens soo diep on-[787]
[788] der de deeckens, met die apprehensie, dat my *Soetje* uyt de *Meermin*[788]
[789] noch op de hielen sat, en dorst niet opstaen voor dat het middagh was,
[790] (de drommel mach een quade conscientie hebben, sy vervolght een[790]
[791] over al) voor de rest gingh het wel, wy hadden veel mooy weer binnen
[792] en buyten, dan lachten wy wat, dan gingen wy buyten wat lucht
[793] scheppen: Wat strondt, 't is hier niet of men na den *Haegh* of *Leyden*[793]

776 ***onredelijck*** - zonder rede, zonder verstand (i.t.t. de redelijke mens)
redelijck - tamelijk goed
777 ***& quis, unquam audivit pulchra fame*** - 'en wie heeft er ooit gehoord van schone honger?'
evenwel... schoone honger - toch had ik hier altijd ronduit honger
Hier geschieden... honger - Van Overbeke construeert twee wonderwerken of paradoxen. Het onredelijke kalf dat toch redelijk smaakt en de schone honger die niet bestaat, maar toch bij hem zelf aanwezig is
779 **genuchten** - geneugten
uytgenomen - behalve
780 **op sijn wambays kreegh** - op zijn huid kreeg
781 **alteratie** - misselijkheid
782 **versetten** - kwijtraken
783 **galderye** - galerij, afgeschermde ruimte aan de achterzijde van het schip
met spriet-oogen... te besigen - met het in de verte turen en het hanteren van verrekijkers
784 **niet** - niets
785 **doof** - hier: Oost-Indisch doof
787 **te kijcken** - te zien
eens soo diep - nog eens extra diep
788 **apprehensie** - vrees
Soetje* uyt de *Meermin - waarschijnlijk een waardin (uit herberg 'de Meermin') bij wie Van Overbeke nog in het krijt stond. Ze wordt ook genoemd in de brief aan de vier vrouwen
790 **de drommel... overal** - zelfs de duivel zal wel een kwaad geweten hebben, want dat (een kwaad geweten) blijft je overal achternazitten
793 **Wat strondt** - allemachtig
na - naar

[794] vaert, daer men sijn handen moet binnen houden, wy sprongen louter[794]
[795] in de bocht, en deden wat wy wilden, *imo quod plus est*, wy heulden[795]
[796] onder elck bruggetje. Matroosje speelde somtijdts wat de beest, dat[796]
[797] dede die duyvelsche Kaepsche wijn, die sy hadden (voor een byslapen[797]
[798] of goede woorden dencke ick) weten te krijgen, my dacht by mijn[798]
[799] keel, dat een stuck van des *Koninckx van Spanjens* tijtels wel op haer[799]
[800] soude passen, te weten, dat sy oock zijn *Dominateurs in Asia en Afri-*[800]
[801] *ca*. Hier kreegh ick schoon tijdtverdrijf met mijn luysen-harck, ick[801]
[802] strafte op eenen dagh eens meer als 30. Overloopers met de doodt, en[802]
[803] ses daer van pardonneerde ick om aen andere over te setten. Ick ben al[803]
[804] mijn leven een lief-hebber van de translatie geweest, als blijckt (eyla-[804]
[805] cy) aen mijn *Psalmen*. Eyndelijck vrienden (want de tijdt is om, en hoe[805]
[806] knap het by komt kunnen UE. wel aen dese brief sien) raeckten wy in[806]
[807] de *Straet van Sonde*, nae seven weken zeylens, elck begon sijn goetje[807]
[808] voor den dagh te halen, en daer was niet een *Johannes Grando* die[808]
[809] geen tabacqs-pijpen, ten minsten naelden mede hadt, daer sulcken on-
[810] gelooffelijcken menichte van was, dat wy (soo daer garen na propor-[810]
[811] tie hadde geweest) *Sumatra* en groot *Java* gemackelijck aen malkan-

794 **vaert** - nl. met een trekschuit in een gemengd gezelschap van mannen en vrouwen
moet binnenhouden - 1. binnen boord moet houden; 2. moet thuishouden
wy sprongen louter in de bocht - wij maakten alleen maar plezier
795 ***imo quod plus est*** - ja, wat zelfs meer is
heulden - het heulen was een oud Zeeuws en Zuid-Hollands gebruik, waarbij de meisjes tijdens speeltochtjes bij iedere brug (heul) door de jongens werden gekust. Een meer algemene betekenis van heulen is vrijen, zoenen
796 **Matroosje** - De matrozen
speelde [...] de beest - hingen [...] de beest uit
797 **een byslapen** - een vrijpartij
798 **by mijn keel** - ik zweer het
799 **stuck** - deel
800 ***Dominateurs... Africa*** - heersers in Azië en Afrika, zoals een van de titels van de Spaanse koningen luidde
801 **luysen-harck** - luizenkam
802 **30. Overloopers** - dertig overlopers, luizen die over zijn hoofd liepen
803 **pardonneerde ick** - liet ik in leven
804 **de translatie** - 1. het overbrengen van een voorwerp naar een andere plaats (nl. de luizen op andere mensen); 2. het vertalen (nl. van de psalmen)
805 **mijn *Psalmen*** - in 1663 maakte Van Overbeke een nieuwe Lutherse berijming van de psalmen, die hij op eigen kosten liet drukken. De gehoopte officiële invoering bleef echter uit en de hele onderneming eindigde in een financieel fiasco (zie ook r....)
806 **knap** - snel
by komt - dichterbij komt
807 ***Straet van Sonde*** - 1. Straat Sunda; 2. straat waar de zonde heerst
goetje - 1. bezittingen; 2. mannelijk geslachtsdeel
808 ***Johannes Grando*** - Jantje de Groot, algemene naam voor matrozen
810 **menichte** - hoeveelheid
na proportie - naar verhouding

[812] deren souden hebben konnen naeyen. Eyndelijcker als eyndelijck[812]
[813] quamen wy op den 7. October op de Reede van *Batavia*. Daer hebje
[814] nu mijn heele Reys, hoewel by stucken en brocken, niet te min con-[814]
[815] fuys, by foute van tijdt. Niet ister verdrietiger, als dat die verbruyde[815]
[816] Zee-maenden soo langhsaem voortkruypen als krabben, anders is de[816]
[817] reys in sich selfs niet onvermaeckelijck; het schip gaet voort of niet, de
[818] gagie gaet sijn gangh, men geeft'er niet een stuyver uyt (dat my me-[818]
[819] lancolijcq maeckte) men eet en drinckt'er het beste dat'er te krijgen is,
[820] *Wijn en Bier en geltje toe' Dirredoe, &c.* Gemackelijck valt het boven[820]
[821] maten, want ick zweer UE. dat ick dese tocht op mijn muyltjes gedaen[821]
[822] hebbe, en dat men meer te kleeden heeft om nae *Rijswijck* of *Scheve-*[822]
[823] *lingh* te varen, als nae Indien; 't perijckel is niet groot voor een gerust[823]
[824] gemoet, want men heeft meest een ruyme openbare Zee, behalven dat[824]
[825] goetaerdige luyden selden verdrincken, *nam ista mors Tyrannis est*[825]
[826] *propri qui rari pereunt nisi morte non sicca*. Men krijght onderwegen[826]
[827] verstandt, dat is seecker, (ghy sult het oock soo aen my op mijn we-
[828] derkomst bevinden) het merck van de Compagnie belooft het oock
[829] niet duyster, want soo staet'er op al de kussens daer wy *nos Officirii*)[829]
[830] op sitten A cvo dat spelt immers suyver ACVO *scilicet ingenium*, want[830]
[831] het kan den aers niet acueren, die is en blijft bot, en sal in geen hondert[831]

812 **naeyen** - 1. naaien; 2. neuken
814 **niet te min confuys** - even warrig (als verbrokkeld)
815 **by foute van** - bij gebrek aan
verbruyde - verrekte
816 **anders** - afgezien daarvan
818 **de gagie** - het loon
820 ***Wijn... Dirredoe*** - waarschijnlijk een regel uit een bekend liedje
821 **op mijn muyltjes** - op mijn sloffen
822 **meer te kleeden heeft** - meer moet aantrekken
Schevelingh - Scheveningen
823 **'t perijckel** - het risico
824 **openbare** - open
behalven dat - terwijl bovendien
825 ***nam ista... sicca*** - want een dergelijke dood is eigen aan tirannen, die zelden een droge (niet bloedige) dood sterven; vgl. Silius Italicus, *Punica 7*, 213
826 ***propri*** - lees *propria*
829 **niet duyster** - duidelijk
nos Officirii - wij officieren
830 het beeldmerk van de Amsterdamse kamer van de VOC. A = kamer van Amsterdam, C = Compagnie, V = Verenigde, O = Oostindische. Van Overbeke heeft ter wille van zijn woordspeling de O en de C van plaats doen wisselen
dat spelt immers suyver - dat betekent immers voluit
ACVO *scilicet ingenium* - 'ik scherp (acuo, Lat.), nl. mijn verstand'
831 **aers** - kont
acueren - scherpen

[832] Jaer een woordt *Maleyts* leeren; oock is voor yemandt, die sijn respect[832]
[833] wil houden, de *Pythagorische* kunst noodigh; ick heb oock leeren[833]
[834] swijgen tot berstens toe, wee den geenen! die ick de eerste van de ken-[834]
[835] nis in Hollandt tegen kom, sulcken stortregen van woorden sal ick
[836] hem in de ooren kaetsen, en op hem los breecken, als een die sijn wa-[836]
[837] ter, in een droncke-mans gelach heeft moeten ophouden, en daer na[837]
[838] eens buyten komt om schielijck te lossen. Men kan hier oock ge-adelt[838]
[839] werden, want die wijs is wert, als hy weder in *Patria* keert, voor een[839]
[840] van 't huys van *Oostenrijck* gehouden. De tocht is oock soo nut als[840]
[841] *gesont*; hoe komen dan, sult ghy vragen, meest alle *Oost-Indischvaers*[841]
[842] aen de luwe koleur? *Resp.* dat het niet en komt van de reys, maer van[842]
[843] te veel lant-vruchten (die hier op haer 11, 12, of 13. Iaren rijp zijn) te[843]
[844] snoepen, of van te veel ebbenhout te kloven, dat een duyvelschen swa-[844]
[845] ren arbeyt is. De *Fiscael Paeuw*, was de eerste van kennis die ick aen[845]
[846] ons boort sagh; hy vondt een packjen by mijn goet ongemerckt, daer[846]

832 ***Maleyts*** - Maleis, de lingua franca van de Indische Archipel
833 **de *Pythagorische* kunst** - de kunst van het zwijgen. Pythagoras, Grieks wijsgeer en hervormer, ca. 575-500 v. Chr., stichtte ca. 530 een school waar de Pythagoreeërs gemeenschappen vormden en wetenschap beoefenden. Ten aanzien van bepaalde onderdelen van de leer gold zwijgplicht. Aspirantleden van de orde maakten een lange proefperiode door en mochten nog niet alles weten
834 **kennis** - kennissen
836 **op hem... breecken** - over hen heen storten
water - urine
837 **droncke-mans gelach** - zuippartij
838 **lossen** - lozen
ge-adelt werden - in de adelstand verheven worden
839 ***Patria*** - het vaderland
voor een... gehouden - voor iemand van het Oostenrijkse vorstenhuis aangezien, nl. omdat hij van het oosten rijk is geworden
840 **soo nut** - net zo nuttig
841 ***gesont*** - 1. gezond; 2. zonnig
842 **luwe** - vale
Resp. - Respondeo (Lat.), 'Ik antwoord'; dialoogvorm zoals ook gebruikt is in de *Anecdota*
843 **lant-vruchten** - vruchten van het land; hier: Indische vrouwen
844 **ebbenhout** - zwarte houtsoort; metafoor voor Indische vrouwen. Het werkelijke kloven van ebbenhout was een taak van slaven en gestraften
kloven - splijten
845 ***Fiscael Paeuw*** - een fiscaal is een hoge ambtenaar, onder meer belast met het toezicht op het innen van belastingen en accijnzen. Van Overbeke heeft te maken met Adriaen Pieter Pauw, lid van de Raad van Justitie in Indië en sinds 17 september 1668 de waterfiscaal van Batavia
de eerste van kennis - de eerste bekende
846 **goet** - spullen
ongemerckt - niet van een officieel VOC-stempel voorzien. Dit betekent dat Van Overbeke geen officiële toestemming had voor dit pakje

[847] hy wat op stont en star-ooghde, seggende, dit is ongemerckt: wel sey-[847]
[848] de ick, laet 't dan *ongemerckt* doorgaen, dat oock geschiede. Alder-
[849] eyndelijckst quamen wy op den 7. October 's avondts te *Batavia*, de
[850] stadt is wel, soo oock de inwoonders, de meeste zijn wel wat swart,[850]
[851] maer dat slijt hoe langer hoe meer, en schijnt in mijn oogen nu al vael[851]
[852] te zijn; het slacht de lakens die men koopt tot *N.N.* die in 't eerste[852]
[853] wonderlijck bruyn schijnen, en binnen 14. dagen al ros, blaeu, of
[854] muysvael zijn; soo dat ick hier treffelijck ben, en die 5. of 10. Iaeren[854]
[855] (die ick als een *Parenthesis* in mijn leven rekene) sullen haest om zijn.[855]
[856] Van *Batavia* sal ick niet een letter schrijven, alsoo ick dat tot het toe-
[857] komende jaer spare, als ick de stadt beter sal kennen. Dit is een brief
[858] aen alle de Heeren en vrienden, wiens ootmoedige Dienaer is. Was on-[858]
[859] derteeckent *Aernout van Overbeke*. Onder stont Batavia, den 1. February, 1669.

847 **daer hy... star-ooghde** - waar hij wat naar stond te staren
wel - mooi
850 **soo oock... muysvael zijn** - Van Overbeke beschrijft hoe hij de bewoners van de stad aanvankelijk allemaal op elkaar vindt lijken, want ze zijn allemaal zwart. Hij is er evenwel al snel aan gewend en na een tijdje lijkt het zwart verschoten te zijn tot een vale tint
851 **maer dat... meer** - maar daar wen je snel aan
852 **het slacht** - het lijkt op
lakens - kledingstoffen
tot - bij
854 **soo dat... ben** - zodat ik het hier goed getroffen heb
855 ***Parenthesis*** - tussenfase
haest - spoedig
858 **Was onderteeckent... 1669** - een door de drukker/uitgever toegevoegde aanduiding hoe de brief door Van Overbeke was ondertekend.

Aen de Juffrouwen Clara Vlooswijck, Eva Hasselaer, - - Tromp of Brasser in Amsterdam of den Hage*

* **Clara Vlooswijck** - Cornelia van Vlooswijck (1635-1677), dochter van Cornelis van Vlooswijck, burgemeester van Amsterdam en bewindhebber der Oostindische Compagnie, en Anna van Hoorn; sinds 1654 getrouwd met Pieter Melis van Soichten
Eva Hasselaer - Eva Hasselaer (1629-1703), dochter van Nicolaes Hasselaer, lid van de Raad van Amsterdam, en Sara Wolphaerts; ongehuwd
Tromp - Alida Tromp (1637 - ? na 1695), dochter van admiraal Maerten Harpertsz. Tromp en Aleyd Arckenbout; getrouwd met Mr. Johan Kiewit, burgemeester van Rotterdam
Brasser - Adriana Brasser (rond 1637 - 8 juli 1683), dochter van Govert Dircksz. Brasser, Thesaurier-Generaal der Unie, en Luduwina Teding van Berkhout; in 1671 getrouwd met Joan van Vlooswijck, een broer van Cornelia van Vlooswijck
of - het feit dat Van Overbeke hier niet **en** schrijft zal te maken hebben met de verzending; zijn brief is aan vier vrouwen gericht, maar is in eerste instantie waarschijnlijk bij één van hen terechtgekomen en zal daarna hebben gecirculeerd of zijn afgeschreven

[1] Aende Juffers

[2] Clara V. - Eva H... T. of B. in Amsterdam of Hage

[3] Eerbaere, Deugtrijcke, Vrome, Beleefde Juffrouwen waere het anders
[4] het soude mij van herten leet zijn.[4]

[5] Huijlt, pruijlt; smijt, bijt; krabbelt, grabbelt; vrijd, lijd; het scheelt mij
[6] niet een mijt, Dat soete *Noutje* ben je quijt, dat cierlijck borsje, dat[6]
[7] vriendlijck, actijf courtesaentje, en gij kont hem nu niet weer krijgen[7]
[8] al wouje een ducaet voor't stuck van sulcke Nouten geven, daer valt
[9] sulck slag niet meer, oock haddense hier in Indien sijn weergae niet ge-[9]
[10] sien; jae kijck vrij bang; so ister evenwel om gelegen, hadde het mij[10]
[11] maer een van u allen gevraegt, ick soude bij mijn keel de koop toe ge-[11]
[12] slaegen hebben, mits consent hebbende versogt van mijnen goeden[12]
[13] ouden patroon. Het is wel waer dat hoge ampten en qualiteijten den[13]
[14] mensch vriendelijck kittelen, gelijck voorwaer het geen geringe condi-[14]
[15] tie is, boven aen tafel te sitten, en een harder te wesen van ontrent de[15]
[16] driehondert schapen met bockewol gekleet, en in een kajuijt kamer[16]
[17] (op sijn scheeps alias in een schips-salet) sijn tijt met musijcq en kos-[17]

4 **het soude mij van herten leet zijn** - dan zou mij dat oprecht spijten
6 **niet een mijt** - niets, geen zier
Noutje - Aernoutje (van Overbeke); vgl. **Nouten** (r. 7)
borsje - gastje
7 **courtesaentje** - 1. iemand die naar de gunst van vrouwen dingt, rokkenjager; 2. hoveling
9 **slag** - soort; Van Overbeke doelt hier op zichzelf
sijn weergae - zijn gelijke, zijn evenbeeld
10 **kijck vrij bang** - kijk maar gerust bang
so ister evenwel om gelegen - zo liggen de zaken nu eenmaal
hadde het mij maer een van u allen gevraegt - nl. te trouwen
11 **bij mijn keel** - waarachtig
de koop toe geslaegen hebben - het aanbod hebben geaccepteerd
12 **consent** - toestemming
13 **patroon** - 1. beschermheer; 2. baas, werkgever
qualiteijten - rangen
14 **vriendelijck kittelen** - aangenaam prikkelen
conditie - positie
15 **boven aen tafel** - aan het hoofd van de tafel
harder - herder
ontrent - ongeveer
16 **driehondert schapen met bockewol gekleet** - de ongeveer driehonderd (besnorde, bebaarde en stinkende) mannen op het schip
kajuijt kamer - kajuit, het verblijf van de schipper (Jan Swart uit Amsterdam)
17 **alias in een schips-salet** - anders gezegd in een scheepssalon

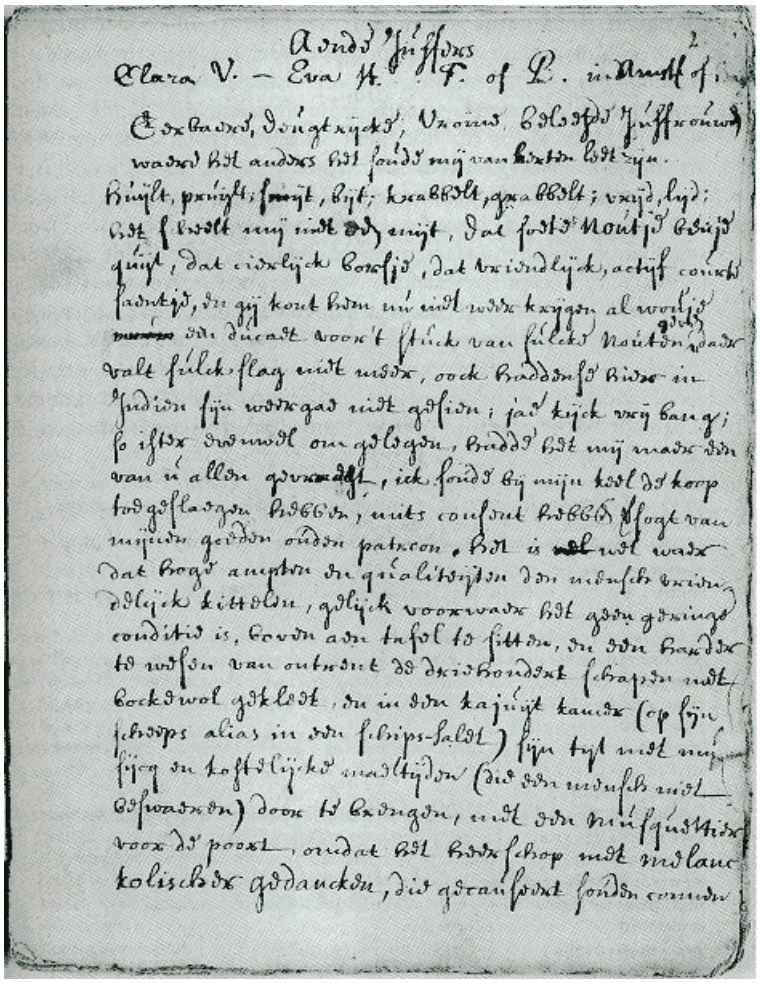

Afb. 7 De eerste pagina van de vrouwenbrief. Koninklijke Bibliotheek, Den Haag, 131 F 22.

[18] telijcke maeltijden (die een mensch niet beswaeren) door te brengen,[18]
[19] met een Musquettier voor de poort, omdat het heerschop met *me*-[19]
[20] *lanckolischer gedancken*, die gecauseert souden connen worden, door[20]
[21] impertinente rescontres en turbulente invasien, niet soude gesteurt[21]
[22] werden. Maer wat is die hoocheijt en Monarchale regeeringe! Och[22]
[23] hier bevinde ick eerst, wat dat een vrouw een nootsakelijck goet is, en
[24] haere qualiteijten sie ick nu beter, nu ickse niet en sie, als doe ick se alle[24]
[25] daege sag. Nu werde ick wijs, dat de mans sig met recht voor Uedele[25]
[26] angelijcque jae divine facien verdemoedigen, selfs wilde ick mijn[26]
[27] kroon en mijn scepter, sonder suijr-sien, wegwerpen voor uwe voeten,[27]
[28] en als een arm schiltwagt gantsche nagten voor Uedele poort staen op-[28]
[29] passen. Met een woort triumphante Uffrauwen, glorieuse princessen,[29]
[30] Uedele sectie wint het, de mans moeten haer broeck daer bij neer leg-[30]
[31] gen. Hadde ick het ander Jaer tijts genoeg gehad, mijn brief soude aen-[31]
[32] genaemer bij Uedele zijn geweest, soo omdat hij eer ontfangen, als

18 **beswaeren** - 1. zwaarder maken, doen aankomen; 2. met gemoedsbezwaren belasten
19 **Musquettier** - soldaat met musket (vuurwapen)
omdat - opdat
heerschop - heerschap
omdat... werden - ironisch, Van Overbeke bedoelt juist dat hij door gebrek aan gezelschap melancholiek wordt
melanckolischer gedancken - melancholieke gedachten; melancholieke personen leden volgens toenmalige theorieën aan zwaarmoedigheid als gevolg van een overmaat aan zwarte gal. Men ging er vanuit dat het lichaam uit vier humeuren bestond, slijm, bloed, gele gal en zwarte gal; wanneer een van deze stoffen de overhand had in het lichaam, dan was je ziek
20 **gecauseert** - veroorzaakt
21 **impertinente rescontres en turbulente invasien** - ongepaste ontmoetingen en onstuimige invallen
22 **werden** - worden
hoocheijt en Monarchale regeeringe - aanzien en eenhoofdige regering; i.t.t. het 'gepaarde' leven van man en vrouw
24 **doe** -toen
25 **nu werde ick wijs** - nu ervaar ik
26 **angelijcque jae divine facien** - engelachtige, ja goddelijk mooie gezichten
verdemoedigen - nederig onderwerpen
mijn kroon en mijn scepter - 1. symbolen van (vorstelijk) gezag; 2. dubbelzinnige toespeling op het mannelijk lid
27 **sonder suijr-sien** - zonder zuur te kijken
28 **poort** - 1. deur; 2. vrouwelijk geslachtsdeel
29 **triumphante Uffrauwen** - zegevierende juffrouwen
30 **sectie** - 1. afdeling; 2. woordspelletje met sekse?
haer broeck daer bij neer leggen - 1. zich gewonnen geven (fig.); 2. hun broek uittrekken
haer - hun
31 **het ander Jaer** - vorig jaar; deze brief is ondertekend op 15 december 1669, toen was Van Overbeke al ruim een jaar in Indië; op 7 oktober 1668 was hij in Batavia aangekomen

[33] meer met waerheijt soude vervult geweest zijn, niet dat ick nu in't sin
[34] hebbe te liegen, geensins, maer omdat ick nu eenige poincten ende[34]
[35] waeragtige geschiedenissen, door dien het soo lang geleden is, bij de[35]
[36] gis sal moeten setten, en dat het ijder genoeg bekent is, dat eens men-
[37] schen hoofd geen register is.[37]

[38] Komt Uffers scheep scheep! al zijt gij niet gekleet of gehult, gij sult
[39] daer tijts genoeg toe hebben tusschen dit en Batavia; ho ho sijt gij so
[40] vies dat ge uw neus toe houwt, omdat gy geen peck moogt ruijcken?[40]
[41] het peck sal u binnen een weeck nog voor een ruijck balletje dienen,[41]
[42] om andere swoele winden onder de linie vandaen komende, uijt de[42]
[43] snuijver van Uedele delicate herssenen te verbannen. Weest mij vrij[43]
[44] danckbaer, dat ick u so liberael nodige, want ick hebbe vrouwen over-[44]
[45] gebracht, soo dat ick het kruijt nu kenne, en ick wil u sweeren, dat ick[45]
[46] liever drie volslaegen etmaelen tusschen een deel belletjes en Klockjes[46]
[47] wil sitten als een half uyr met ongesloten ooren bij dit volck te staen,
[48] want als haer backhuijsen eens open gegaen zijn, soo soude een blind[48]
[49] mensch geen andere gissing konnen maecken, of hij was in een pitsjae-[49]
[50] ring van gansen en enden, of op een convocations-dag van kickvors-[50]
[51] schen. Dan heeft hier Claesje voor Marij haer ledekant wat neergeleijt,[51]
[52] dan heeft Truij in Hans sijn rantsoen-waterkan biss - biss - biss -[52]

34 **poincten** - punten
35 **door dien** - aangezien
bij de gis - uit het hoofd
37 **Uffers** - juffers
scheep scheep! - aan boord!
gehult - met het hoofd bedekt
40 **vies** - kieskeurig
peck - pek, gebruikt om naden van planken waterdicht te maken
geen peck moogt ruijcken - er niet van houdt pek te ruiken
41 **ruijck balletje** - reukballetje; aangenaam riekend balletje
42 **onder de linie** - 1. onder de evenaar; 2. onder de gordel
43 **snuijver van Uedele (...) herssenen** - neus
delicate - teergevoelige
44 **liberael** - royaal
overgebracht - naar Indië gebracht
45 **kruijt** - soort
46 **volslaegen** - hele
een deel - een troep
48 **backhuijsen** - monden
49 **pitsjaering** - (scheeps)vergadering
50 **convocations-dag** - vergaderdag
51 **Dan heeft... genaeijt hadde** - deze passage slaat op het geklets van vrouwen
52 **biss - biss - biss** - pss - pss - pss

[53] gezinselt, dan heeft de bottelier aen Claertje meer als aen Steijn ten[53]
[54] minsten beter worst uytgedeelt, en dat alleen slegts omdat Claer wat[54]
[55] moijer van muijl is, en geen loot inde combuijs van haer achter-onder-[55]
[56] broeck genaeijt hadde: In somma 't is hier het euwige leven, het is[56]
[57] nimmermeer nacht, of gij most dien tijt rekenen als men de lampen
[58] aensteken laet: het en is dan wel niet duyster, maer evenwel moet men
[59] dan sijn vloijen en sijn luijsen bij den tast vatten, dat onseker gelijckt,
[60] nochtans heel selden misgaet. De daegeraet komt so ras niet aen den
[61] hemel, of men krijgt die suijvre reuck vandie edle arack-bloemen in de[61]
[62] neus, met het opgaen vande son kan men sigh verlustigen inde ver-
[63] maeckelijcke prieelen van het galjoen, die dan overvloedig met koor-[63]
[64] en-bloemen bedeckt zijn, weijnig laeter dan gaeter een lugt op, dat
[65] jouw hart verdaegt en dat doet dien Occidentalen Verijnis, gij souwt[65]
[66] sweeren, dat gij tot den hals toe in een loyerij gedolven waert. Des[66]
[67] middags gaet het 'er op een schranssen met het ordinaris kosje, dat[67]
[68] somtijts beter ruyckt als het smaeckt, somtijts beter uijtsiet als het
[69] ruijckt, en somtijts beter smaeckt als het ruijckt of uytsiet, dog het
[70] mag so wel wesen als het wil, het slagt de hoeren daer schort altijt wat[70]

53 **gezinselt** - gepiest
bottelier - scheepsonderofficier belast met het toezicht op en het uitdelen van de levensmiddelen (op de *Zuidpolsbroek*: Jan Janse Kleyn uit Amsterdam)
ten minsten - in elk geval
54 **worst** - 1. vleeswaar; 2. mannelijk lid
55 **loot** - loden gewichtjes
geen loot...genaeijt hadde - geen loden gewichtjes in haar onderkleding genaaid had; lood ter verzwaring was bedoeld om kleding op zijn plaats te houden; bij deze vrouw hoefde de (onder)kleding dus niet op z'n plek te blijven zitten
56 **In somma** - kortom
euwige leven - 1. het is hier altijd plezierig (ironisch bedoeld); 2. het is hier altijd druk (vanwege het geklets, maar ook vanwege het gewemel van vlooien en luizen)
61 **reuck vandie edle arack-bloemen** - pislucht [**arack** - rijstbrandewijn; zuivere arack is doorzichting, soms geelachtig]
63 **prieelen** - overdekte zitplaatsen in een lusthof; ironisch-poëtische beschrijving van de WC
galjoen - uitbouw aan de boeg van grote zeeschepen met een roosterwerk, dienend als WC voor de bemanning
kooren-bloemen - (fig.) uitwerpselen; dit zou een plagerijtje ten opzichte van Constantijn Huygens kunnen zijn, wiens *Korenbloemen* Van Overbeke meehad op reis; waarschijnlijker is echter een verwijzing naar de gelijknamige Haagse rederijkerskamer
65 **verdaegt** - opleeft
Occidentalen Verijnis - tabakssoort uit de west (Venezuela)
66 **loyerij** - leerlooierij (de huiden werden onder meer met urine bewerkt)
67 **het ordinaris kosje** - de gebruikelijke kost
70 **slagt** - lijkt op

Afb. 8 Het gebruik van het galjoen. Detail van Slag bij La Rochelle, *1628, toegeschreven aan Abraham de Verwer van Burghstrate. Amsterdam, Nederlands Scheepvaartmuseum, inv. nr. B 1991.0204.*

[71] aen. O bloet was ick weer in vaertjes keucken! Het mag hier so lieffe-[71]
[72] lijck wesen als het wil, ick wouw also lief mijn neus hebben ter plaet-[73]
[73] se daer Uedele *Dorothe* (Juffer T...) somtijts achter een boom gaet[74]
[74] neerhuycken als in dese heerlijcke gevangenis, daer mijn kootneusje[75]
[75] (door geduijrig met boomwol gestopt te zijn) wel een Rhijnlantse[76]
[76] duijm gekrompen is. Dien amber en civet die mij wat te sterck is, doet
[77] wel duijsentmael wenschen, dat de ses maenden al mogten om zijn;[78]
[78] maer och lacij wat helpt het wenschen! daerom hebbe ick een andere

71 **o bloet** - bastaardvloek
73 ***Dorothe*** - mogelijk Diewertje (ook wel Debora), oudste dochter van Alida Tromp, geboren in 1655; of wordt Alida's dienstbode bedoeld?
74 **neerhuyc ken** - neerhurken
kootneusje - stomp neusje
75 **boomwol** - katoen
Rhijnlantse duijm - 2,61 cm
76 **amber en civet** - geurstoffen, **amber** werd gemaakt uit de darm van een potvis, **civet** was afkomstig van de civetkat en deed denken aan kattenurine; hier gebruikt als ironische aanduiding voor de eerder genoemde stank van pis en uitwerpselen
78 **och lacij** - helaas

[79] inventie, die (die de waerheijt zij so ofte anders) ten minsten beter ge-[79]
[80] lijckent, dat is gerustig te gaen slaepen en genuchelijck te dromen:
[81] Kinderen, dat gij wist, wat mij *Morpheus* voor droomen inde vijsel[81]
[82] van mijn herssenen pulveriseert, wat voor toneelen hij daer open doet;[82]
[83] vol schone lichaemen, soo naeckte als gekleede na het valt, gij haelde[83]
[84] mij de oogen uijt de kop, maer eijlieve weest so quaed niet, misgunt
[85] mij de eer niet van 's nagts met alle modestie aen Uedele te gedencken,[85]
[86] het is doch al dat ick 'er af hebben sal. Evenwel isser een vrouw, daer[86]
[87] ick meer van droome als van u allen saemen, ick hope niet, dat Uede-[87]
[88] le dat sig sullen belgen, 't is maer om een *Soetje Meer* of *min*. Ik beel-[88]
[89] de mij somtijts in als ick op de Compagne sit, en die masten met haer[89]
[90] ontallijcke touwen aen sie, dat ick in 't midden van 't *Arcadische* bosch[90]
[91] ben verandert in een *Damon* of *Mopsus* en dat heele reijen van *Naja*[91]
[92] -*des* en *Drijades, Amarillissen* en *Silviaes* in mijn hoofd omspringen op[92]
[93] de cadance van de gedagten die ick 's nagts te voren, van Uedele mijne
[94] Engelen (wat Engelen) mijn schelvisjes met knollen, ja mijn Mater[94]
[95] stucken veerthien daegen in het sout, gehad hebbe. Niet isser dat mij
[96] so moeijt, als dat ick mijn blancke tronij moet overgeven op genaede
[97] en ongenade van die onbermhertige Son die mij geduijrig stout in het[97]

79 **inventie** - inval, bedenksel
gelijckent - bevalt
81 ***Morpheus*** - god van de slaap
vijsel - vijzel, instrument waarin iets wordt fijngemalen
82 **pulveriseert** - vermaalt
83 **na het valt** - al naar het uitkomt
85 **modestie** - zedigheid; ironisch gebruikt, Van Overbeke bedoelt het omgekeerde
86 **doch** - toch
'er af hebben sal - er aan zal hebben
87 **dat sig sullen belgen** - zich daar boos over zullen maken
88 ***Soetje Meer* of *min*** - Soetje, waarschijnlijk de waardin (of bordeelhoudster) van herberg (of bordeel) de Meermin [zie mannenbrief r. 788]
89 **Compagne** - kampagnedek, het hoogste en achterste dek van het schip
90 ***Arcadische* bosch** - idyllisch herdersrijk, vaak voorkomend in de zeventiende- en achttiende-eeuwse arcadische poëzie
91 ***Damon* of *Mopsus*** - herders in de achtste en vijfde ecloga van Vergilius (70-19 v. Chr.); veel voorkomende namen in de arcadische poëzie
Najades* en *Drijades - nimfen, dochters van Zeus; meestal voorgesteld als jonge vrouwen, zij zijn een personificatie van het vrije, onbezorgde leven in de natuur
92 ***Amarillissen* en *Silviaes*** - veel voorkomende namen in arcadische en minnepoëzie; de naam *Amarillis* was onder andere bekend uit de eerste ecloga van Vergilius
94 **(wat Engelen)** - engelen zijn geslachtsloos
mijn schelvisjes met knollen - d.w.z. lekker en van de juiste vormen voorzien
knollen - koolrapen
Mater stucken - woordspel met paterstuk, een goed stuk rundvlees met been
97 **stout** - brutaal

[98] aensigt kijckt, als of hij seggen wilde, bruijer, hebbe ick U Exellentie[98]
[99] van mijn leven niet meer gesien, doe gij mij tot *Paeuw* inde kaetsbaen,[99]
[100] sonder form van proces een zeijl over mijn neus liet goeijen? Nu is het[100]
[101] mijn beurt, en ick ben mafoij nu al so swart als *Adriaen Rosa, Bornius*[101]
[102] of *Spronssen* mag zijn, en ick schreij mijn oogen schier te bersten als[102]
[103] ick bedencke dat Uedele nu minder sin in mij sult hebben als voor de-
[104] sen, schoon ick nu rijck werde als de Duijvel; Ick troost mij nu gaerne[104]
[105] in mijn langduijrige reijse, door dien ick in vijf jaeren weder hope op[105]
[106] te klaeren, en so 'er dan ijemant van Uedele is, die mij met een Sincee-[106]
[107] re jae hijperbolijcque affectie is beminnende, die heeft sig maer bekent[107]
[108] te maecken, misschien kom ick dan wel eens over om de conjugaele[108]
[109] copulatie te celebreren en Uedele te maecken een Princes vande we-
[110] relt, te weten een vrouw van een Lit van den Raed van Justitie, een
[111] magnifijcque en superbe functie, eveneens of men te Voorburgh een[111]
[112] vande welboore mannen was, als sij naementlijck gemantelt op het
[113] Stathuijs komen. Veel lieden vaeren soo een Oostindischtochtje om
[114] vermaeck, andere uijt dwang, maer al het vermaeck kan of verdubbelt[114]
[115] of die harde dwang ten minsten weggenomen werden, so de vroutjes

98 **bruijer** - vent, kerel
99 **tot** - bij
Paeuw - mr. Gerard Pauw (1615-1676), heer van Heemstede, Rietwijk en Rietwijkeroord, rentmeester-generaal van de Espargnes, daarna raad en rekenmeester der domeinen van Holland [Anecdota 264; zie mannenbrief r. 279]
100 **sonder form van proces een zeijl over mijn neus liet goeijen** - waarschijnlijk een aan de lezeressen bekende geschiedenis waarbij de heren om de felle zon te weren een zeil hebben doen spannen over de kaatsbaan; een blanke huid was een teken van welgesteldheid
101 **mafoij** - op mijn woord van eer
so swart als... *Spronssen* - genoemde heren waren bruin verbrand door hun verblijf op de kaatsbaan
Adriaen Rosa - Adriaen Rosa (na 1620-1689), vroedschap, schepen en baljuw van Den Haag, vriend van Van Overbeke [*Anecdota* 264; zie mannenbrief r. 326]
Bornius - François van den Born (?-1670), advocaat aan het Hof van Holland en lid van de hoge raad
102 ***Spronssen*** - Joan Spronssen (?-1680), commies en griffier van de Staten-Generaal, vriend van Van Overbeke [*Anecdota* p. 427]
104 **Duijvel** - de duivel werd voorgesteld als zwart van kleur
105 **op te klaeren** - licht te worden van huidkleur
106 **Sinceere** - oprechte
107 **hijperbolijcque** - overdreven
108 **de conjugaele copulatie te celebreren** - de echtelijke sexuele gemeenschap te doen plaats hebben
111 **superbe** - heerlijke, prachtige
eveneens of - net alsof
114 **uijt dwang** - vanwege geldnood, of omdat de mannen in handen waren gevallen van zgn. zielverkopers, of vanuit het rasphuis of door hun familie naar Indië waren gestuurd

[116] door haere aengeboorne goedaerdigheid de schepen met haer presen-
[117] tie geliefden te vereeren, 't welck buijten twijffel geschieden soude, so
[118] Uedele wisten wat vermaeck de schipvaerd inhadde. Voor eerst soo is[118]
[119] mer vlack meester van sijn tijt, of men 's ochtens of 's nachts of 's mid-
[120] dags slaept, of waeckt, daer is geen suijr-sien over: Onse vreugden
[121] gaen niet so gereguleert en geketent als te Amsterdam of in den Hage,
[122] daer men sigh des ogtens dan moet wasschen, dan klêen, dan ontbij-
[123] ten, solliciteeren, wandelen, kaetsen, pleyten etcetera ten elf uijren[123]
[124] wat nieuws gaen visschen opde marckt, wat te lanterfanten, of om een
[125] graeg kosje voor een onverduldige maeg uijt te vinden; o vrienden,[125]
[126] hier gaet het vrij resoluter, onse vreugden gaen hier hoe ongebonde-[126]
[127] ner, hoe lieffelijcker, en sij veranderen na de cadançe vande golven, die
[128] ons allengskens na de linie toe rollen. Daer isser weijnig die hier tegen[128]
[129] souden laeten te roepen; Neemt gij uw vermaeck int willige rasp-[129]
[130] huijs? Pup, pup pup, mannekes pup: Roept dat gij sweet, ick hebbe
[131] met ouwen impertinenten snater niet te doen, verstaet gij klappeijen,[131]
[132] als gij 'er inkomen sult, dan sal het eerst een oprecht rasp-huijs wesen,[132]
[133] Ick segge dat hier is den rechten tempel van *Venus*, daervan elegante[133]
[134] baesinnen, laet het u niet afschricken; Komt hier al wat kreupel of
[135] manck, gebroocken of gescheurt, gepockput of gebuchelt, groen,[135]
[136] blaeuw, schijtgeel, paers of root is; Sociniaens, Presbijteriaens, Puri-[136]

118 **is mer vlack** - is men er geheel en al
123 **solliciteeren** - 1. pleitbezorger zijn; 2. proberen een vrouw te verleiden
125 **graeg** - begeerlijk
onverduldige - ongeduldige
uijt te vinden - op te sporen
126 **vrij resoluter** - zonder omhaal
128 **allengskens** - gaandeweg
linie - evenaar
Daer... roepen - er zijn er weinig die niet zouden tegenwerpen
129 **willige** - vrijwillig gekozen
rasp-huijs - tucht- of verbeterhuis voor mannen waar dwangarbeid moest worden verricht: het op grote raspen fijnmaken van blokken hout voor de verffabricage; vgl. in dit geval de beweging van het raspen met het deinen van het schip en met de geslachtsdaad; zie ook de regels 132-133: Tempel van Venus
131 **ouwen impertinenten snater** - uw impertinente geklets, nl. van de 'mannekes'
klappeijen - kletskousen; de vrouwen aan wie Van Overbeke zijn brief schrijft
132 **oprecht** - echt
133 **rechten** - echte
tempel van *Venus* - bordeel; Venus is de godin van de liefde
elegante - bekoorlijke
135 **gepockput** - met littekens van de pokken
136 **Sociniaens** - behorend tot de aanhangers van Socinus; Socinianen verwerpen de predestinatie, erfzonde en de goddelijkheid van Christus en werden door de Calvinisten bestreden
Presbijteriaens, Puriteijns - Aanduidingen van stromingen binnen het Engelse protestantisme; de eerste verwerpt bisschoppelijk bestuur, de tweede staat radicale zuiveringen voor

[137] teijns, jae Christen of heijden, ofse op ses of op twaelf steeck schoe-[137]
[138] ijen, laet maer hier komen hier werd geen koorn vande meulen gewe-[138]
[139] sen, daer van seijde sekere Juffer, dien ick ried eenige reeckels van sla-[139]
[140] even te verkopen, en dat het beter was meijssens uijt hollant mede te[140]
[141] neemen, om onderweeg of oock op *Batavia* te gebruijcken, Och mijn
[142] heer ick hebbe het oock al besogt, maer het en deugt niet, de meijssens[142]
[143] schijnen wel goed terwijlmense aen neemt, maer gelooft mij, men
[144] weet niet watter insteeckt voor al eerse eenige tijt op het schip zijn ge-[144]
[145] weest, 't welck oordeel ick voor billijck keurde, door dien ick die ma-[145]
[146] trosaele complimenten dickwils hebbe gesien, jae sij souden haer er-[146]
[147] weten, grutten, Speck, en haer ordinaris fruijt en dissert confituijren,[147]
[148] en alles uijt haer buijck spaeren, en aen haer Nijmphen geven, met een[148]
[149] woord, quam dat dicke Engelsche wijf met haer bloemen en regiment-[149]
[150] stock, en haeren *Cromwel* die in haer mont besturven is, sij hoefde op[150]
[151] geen stroo te slaepen, veel minder van honger te vergaen: de schoon-
[152] ste van Scheveling was hier een *Thetis*, het is trouwens geen verwon-[152]
[153] dering weerdig voor iemand die weet, dat *Venus* uijt de Zee gesproten
[154] is. Ick die het gemoed wat stercker gewapent hebbe tegens een subij-[154]

137 **op ses of op twaelf steeck schoeijen** - op grote of op kleine voet leven, arm of rijk zijn; een steek is een maat uit de schoenmakerij
138 **hier werd geen koorn vande meulen gewesen** - hier wordt niemand weggestuurd
139 **ried** - aanraadde
reeckels - deugnieten
140 **meijssens** - vrouwelijke dienstboden
142 **besogt** - geprobeerd
144 **watter insteeckt** - 1. hoe ze werkelijk zijn; 2. of ze bij vertrek zwanger zijn of geslachtsziekten meedragen
145 **billijck** - rechtvaardig
matrosaele complimenten - begroetingen door de matrozen
146 **erweten** - erwten
147 **dissert confituijren** - gesuikerde vruchten
148 **Nijmphen** - 1. meisjes; 2. lichte vrouwen
149 **dicke Engelsche wijf** - Mary Stuart I (1631-1661); niet erg geliefde Engelse prinses die door het vroegtijdig overlijden van haar echtgenoot, stadhouder Willem II, in 1650 in een moeilijke positie kwam. Ze was medevoogdes over haar later in 1650 geboren zoon prins Willem III
regiment-stock - scepter, teken van vorstelijke heerschappij; tevens een fallisch symbool
150 ***Cromwel*** - Oliver Cromwell, Engels staatsman (1599-1658); er was een controverse tussen Cromwell en Mary Stuart I over het feit dat Cromwell garanties bedong dat geen Stuart in de Verenigde Nederlanden aan de macht zou komen
in haer mont besturven is - over wie ze voortdurend spreekt
152 **Scheveling** - Scheveningen
Thetis - de mooiste van alle zeegodinnen, zo mooi dat alle goden haar begeerden
154 **subijten** - plotselinge

[155] ten inval van *Cupido*, wierde evenwel gedwongen van hier op een[155]
[156] pantoffel, daer op een extrôo van de eene of d'andre schone voet een[156]
[157] gedichtje te maecken, en dat hielp mij so veel als of ick mijn droogste
[158] tijt om *Thurnhouts* roode neus, of *Germain* sijn droncke oogen dacht.[158]
[159] Maer eijlaes was het wenschen so kragtig als ick begeerde, ick soude[159]
[160] Uedele het plaisier vande scheepvaert al mondeling sitten vertellen,
[161] dat ick nu met de pen ben gedwongen te doen. Wie is van sijn leven so
[162] veer geweest, wij vaeren midden door de zee, en vangen niet eene vis,
[163] in wiens herssenen kost het komen, dat ick voor bot of schollen, en
[164] dat canallje van scheefmuijlen en platbecken (hondertmael van mij tot[164]
[165] de tafel van meijssens en knegts gecondemneert) nog mijn muts gaer-[165]
[166] ne soude afgenomen hebben, en soo daer eens abberdaen met geele[166]
[167] wortelen was te toveren ick wildese wel nuttigen, schoon ick gedue-
[168] rende de maeltijt soude verwesen zijn met mijn hinderste op een hekel[168]
[169] te sitten, ja al at ickse 's vrijdags, ick weet qualijk oft ickse des anderen[169]
[170] daegs niet op het nieuw door mijn darmen soude laeten kruijpen:[170]
[171] Help prol, appel-sop, potje-beuling (te weten met goede boter) help[171]
[172] braed-en-sied-haering, met uwe soute familjes. O *Geertruijdenbergh*[172]
[173] *Wesop, Breda* en alle andere *Antidotale* steden tegens een uijtgedroog-[173]
[174] de lever; o Kaetsbaenen, trucktafels, maillies en bollen, tours a la mo-[174]

155 ***Cupido*** - de liefdesgod
156 **extrôo** - eksteroog
158 ***Thurnhouts*** - waarschijnlijk van Jacques Turnhout (? - 1677), afkomstig uit een geslacht van Haagse wijnkopers bij wie Van Overbeke schulden had gemaakt [*Anecdota* 432]
Germain - Philips Germain (? - 1694) waard in Den Haag [*Anecdota* 411]
159 **eijlaes** - helaas
164 **canallje** - gespuis
scheefmuijlen en platbecken - verwijzing naar 'bot of schollen'
van - door
165 **gecondemneert** - veroordeeld
166 **abberdaen met geele wortelen** - gezouten kabeljauw met gele worteltjes
168 **verwesen** - gedoemd
hinderste - achterste
hekel - plankje bezet met rijen omhoogstekende metalen pinnen
169 **oft ickse... laeten kruijpen** - of ik het de volgende dag niet weer zou eten
170 **Help** - uitroep
171 **prol** - pap gemaakt van melk, karnemelk of room, appel en krenten, dikgemaakt met brood
appel-sop - gerecht van gefruite appel met in melk geweekt geroosterd brood
potje-beuling - gekookt gerecht met gort of rijst, krenten en boter
braed-en-sied-haering - gebraden en gekookte haring
172 ***Geertruijdenbergh Wesop, Breda*** - steden waar bier werd geproduceerd (***Wesop*** - Weesp)
173 ***Antidotale*** - tegengif producerende (tegen een uitgedroogde lever)
174 **Kaetsbaenen** - velden waar men het kaatsspel, een soort balspel, speelde
trucktafels - tafels waarop het truckspel werd gespeeld; de bal moest hierbij met een lange stok onder ijzeren poortjes door worden gestoten
maillies en bollen - maliekolven en ballen
tours a la mode - modieuze rondritjes
Scheveringse weg - Scheveningse weg in Den Haag

[175] de, Scheveringse weg, Voorburgse room, Rijswijckse Kievits-eijeren!
[176] o Comedien, vettekint, armadilles, Mr. Jacob de Springer, wafel-[176]
[177] kramen, lotereijen, Romeijnse spellen, ja selver Speck en Boonen![177]
[178] maer of ick klaeg of niet, de Compagnie wil haer dienst volbragt heb-
[179] ben of geen geld geven, soo dat ick nog vier volslaegen jaren sal moe-
[180] ten op Batavia blijven, daer geen remedie voor is, als die suijvre pa-[180]
[181] tientie. Kom laet ons dan sonder murmureeren voortvaeren. Het eer-[181]
[182] ste datter 's ochtens te doen viel, was half houtsaegers werck, te weten[182]
[183] na het schreefje dat voorstaet te kijcken, dan so eenige kleijne visites,[183]
[184] die ick eerbaerheijts halve niet noeme maer wel doen derve, die vande[184]
[185] maets dan onbijtens lust heeft kander toekomen. Mijn genot bestaet[185]
[186] meest 's ochtens met matroos wat te gaen praeten van haer oude boe-
[187] ven stucken, en hoe sij naer Oostindien geraeckt waeren, of so mij die
[188] hoogdraevende discoursen wat te diepsinnig zijn so slae ick tot mijn[188]
[189] quackjes en snaeckerijtjes, daer sij haer schier te bersten meenen mede[189]
[190] te lachen, ben ick het boerten moe, ick grijp mijn viool bij de kop, en[190]
[191] gae daer mede sitten voor de groote mast, daer dan gespeelt en geson-[191]
[192] gen als dol, taback en arack isser geen gebreck, het past oock wel bij de[192]

176 **vettekint** - een dik kind als attractie op de kermis?
armadilles - gordeldieren, vermoedelijk op de kermis te bezichtigen
Mr. Jacob de Springer - waarschijnlijk Jacob Brouwer; hij was de aanvoerder van een groep springkunstenaars op de Haagse kermis
177 **Romeijnse spellen** - ruiterspel op de kermis, onder andere bestaande uit carrouselrijden terwijl men kunstjes deed op de rug van een paard
180 **patientie** - geduld
181 **murmureeren** - morren
182 **houtsaegers werck** - werk van een drinkebroer
183 **na... kijcken** - urineren
schreefje - 1. streepje van de verdeling van een kompasroos; 2. dubbelzinnig voor mannelijk lid
visites doen - namelijk aan de wc
184 **derve** - durf
185 **maets** - maten
188 **discoursen** - gesprekken
slae ick tot - ga ik over tot
189 **quackjes en snaeckerijtjes** - grappen en grollen
190 **boerten** - grappen maken
191 **voor de groote mast** - voor de grote mast, waar de soldaten en matrozen zich bevonden
192 **dol** - dwaas

[193] musijcq, en 't is een arm dorp, daer het niet eens of twee mael ter[193]
[194] weeck kermis is. Nae de noen speelden wij veeltijts schuijlewijntje, of[194]
[195] den beer is uijt, of negen stucken, of *Hansje Pardoes*, in summa ick[195]
[196] hebbe alles gecontribueert dat ik kost practiseeren om matroos alle[196]
[197] mogelijcke vermaeck aen te doen, en sijn bedroefden oneijndelijcken[197]
[198] arbeyt wat te verligten, so dat ick niets hebbe getragt als wel bij mijn
[199] volck te staen, daer ick tegenwoordig als broers mede ben, hebbe ick
[200] wat leckers, sij vreten mee, hebben sij een soopje achter een hoeck ge-[200]
[201] houden, ick weet'er het mijne wel van te krijgen, trots een Schout of[201]
[202] Fiscael. So levende spoeien wij evenwel weg, en zijn alrede gekomen[202]
[203] tot op de hoogte van daer het geen nood meer heeft van vriesen, soo
[204] dat wij hier onse schaetsen en slickspooren wegsmeten, en na koud[204]
[205] bier begosten om te sien, doch witte Fransche wijn, door de Son warm[205]
[206] gemaeckt, of Spaense wijn, soo soet als koeck met suijcker, daer hoe-
[207] ven wij niet lang naer te soecken, onse grut wert muf, en onse hoen-[207]
[208] deren minderen, sommige duijven werden van de visschen, sommige
[209] van de menschen gegeten. Maer kourage wij krijgen hoop van goede[209]
[210] Caep die ons gedarmt weer glat en effen sal strijcken of'er iemant een
[211] ringkraeg van wilde gemaeckt hebben. Eijndelijck met mallen, vallen[211]

193 **'t is een... kermis is** - variant op het spreekwoord dat luidt: 't is een arm dorp waar het niet **eenmaal 's jaars** kermis is
194 **Nae de noen** - na 12 uur's middags
schuilewijntje - schuilewinkje spelen is verstoppertje spelen; woordspelletje met wijn
195 **den beer is uijt** - renspelletje zoals tikkertje
negen stucken - eenvoudig schaakspel (marellen) met negen pionnen
Hansje Pardoes - Haasje over?
in summa - kortom
196 **gecontribueert** - bijgedragen
practiseeren - bewerkstelligen
197 **oneijndelijcken** - oneindige
200 **soopje** - drankje
201 **trots** - ondanks
trots een Schout of Fiscael - de schout was de hoogste rechtsdienaar in een stad, een fiscaal was een ambtenaar die onder meer belast was met het toezicht op het innen van belasting; Van Overbeke was de hoogste rechtsinstantie aan boord, hij zou dus toezicht op achtergehouden drankjes moeten houden en bedoelt het ironisch: ondanks mezelf
202 **spoeien wij evenwel weg** - varen we echter in hoog tempo door
204 **slickspooren** - puntige ijzers tegen uitglijden
205 **begosten** - begonnen
207 **grut** - gort
209 **kourage** - houdt moed
hoop van goede Caep - woordspeling op Kaap de Goede Hoop
211 **ringkraag** - geplooide kraag (die zorgvuldig moest worden gestreken)
mallen - dwaas doen

[212] en kallen, met hollen en sollen, wiegen en liegen en miegen, zijn wij[212]
[213] den 28 Junij 1668 aen de Caep gearriveert. Het eerste mensch dat ick[213]
[214] sag was een oud Constapel op het hoofd staende (dit sal Uedele mis-[214]
[215] schien geweldig verkeert voorkomen, maer het is waeragtig waer) De[215]
[216] tweede was een Caffrinne, die in sulcken postuer sat (na haer ordinae-[216]
[217] ris manier) als in ons land de boerinnen gaen sitten als sij broeds zijn,
[218] en leggen willen, soo dat ick haer in waerheid voor een wilden aep
[219] aensag. Verders wij wierden binnen gebragt, daer wij den tegenwoor-
[220] digen en den gewesen Commandeur gingen salueren, de eerste heet[220]
[221] *Jacob Borchorst* de laetste *Cornelis van Qualbergen*, ick bleef dien[221]
[222] avond daer slaepen, naer den tijt was doorgebragt met discoursen van
[223] Holland ende de Oostindische Compagnie, mijn oogen bleven de
[224] gantsche nagt wacker, door dien mij de nesteling van achteren was ge-[224]
[225] knoopt, dat op een suijrsien uijtquam, en op een wringen, dat ick ge-
[226] love, dat ick in een gat soude hebben konnen kruijpen daer geen strael[226]
[227] van het oog het hart soude hebben van te konnen passeeren, eijnde-
[228] lijck op den negenden dag quam 'er ijets voor den dag soo groot als
[229] een jongen hond, die negen daegen oock blind hadde geweest, tot
[230] groote gerustheid mijner darmen, en cessatie van dien onverdraege-[230]
[231] lijcken intestinen oorlog en geduijrige tumulten. Het is een grouwelijck[231]

212 **kallen** - babbelen, kletsen
sollen - stoeien
miegen - wateren
213 **28 Junij 1668** - deze datum is incorrect; Van Overbeke arriveerde op 27 juli 1668 aan de Kaap
214 **Constapel** - konstabel; (onder-)officier belast met de zorg voor het geschut
op het hoofd staende - hoofd - havenhoofd; tevens een woordspelletje met op je hoofd staan en een toespeling op het feit dat men bij de 'tegenvoeters' was aangekomen
215 **verkeert** - 1. verkeerd; 2. omgekeerd
216 **Caffrinne** - in de zeventiende eeuw een algemene benaming voor een zwarte vrouw uit zuidoostelijk Afrika; hier waarschijnlijk een Hottentotse, een vrouw van de stam der Khoikhoi
postuer - houding
ordinaeris - gebruikelijke
220 **Commandeur** - gouverneur
salueren - groeten
221 ***Jacob Borchorst*** - Jacob Borghorst was de opvolger van Van Qualbergen als gouverneur van de Kaap (1668-1670)
Cornelis van Qualbergen - van 1666-1668 gouverneur aan de Kaap
224 **nesteling** - Het leggen van een knoop in een **nestel** (koord of veter) was volgens een bijgeloof een middel om een man impotent te maken. Van Overbeke is dus 'van achteren' onmachtig, m.a.w. hij lijdt aan constipatie
226 **dat... kruijpen** - dat ik door een gat heen zou hebben kunnen kruipen waar ik niet eens doorheen had kunnen kijken
230 **cessatie** - het einde
231 **intestinen oorlog** - burgeroorlog: de oorlog in zijn ingewanden
geduijrige tumulten - aanhoudende onrusten

[232] gebuchelt land; Daer is de Leeuwenberg de kleijnste, de Tafelberg de
[233] grootste, so genaemt omdat hij boven tafelsgewijs en plat is, en een
[234] vreesselijck stuck steens, soo in hoogte dickte als breette, een berg als
[235] de boer van Leckerkerck een mensch is, op soo thien of twaelf plaet-[235]
[236] sen sietmen heel om hoog, of ruijm half weeg, ronde uijtsteeckende
[237] rotsen, als ronde Tempels ofte Offerhuijsjes op der Turcken of Per-
[238] siaenen manier, dat seer antijcqs vande natuijr gewrogt is, also den[238]
[239] bergh min of meer halve maens gewijs sig vertoont: Ja denckt daer
[240] eens aen als gij verbij Voorburg vaert, en den berg van den Heer van[240]
[241] Couwerven aen siet, en weest'er van versekert, dat er so veel compa-[241]
[242] ratie is als tusschen Dokter Sweitser en Laurens Baeck; So gemelten[242]
[243] Heer sin hadde in voornoemde berg, so most sijn Edele bij sijn land
[244] noch kopen 3000 mergen, en mij dan last senden, ick soude hem soet-[244]
[245] jes laten uijtgraeven, en dan netjes in een servet of slaeplaecken naeijen
[246] en op mijn wederkomst selver mede brengen. Ick ben daer server niet
[247] opgeweest, omdat'er somtijts sulcken wint opstaet; dat een hooren en
[248] sien vergaet, self benêen staende opde grond, en alsoo men een groten
[249] dag van doen heeft tot het op en af komen, was ick voor sulcke voor-
[250] vallen bang, die mij met groot gemack in een ommesien souden bene-
[251] den helpen, levend of dood of geen geld. Behalven datter niet te sien
[252] is, als wat monsters van Bavianen, die oock dickwils niet weijnig kors-[252]
[253] sel van hoofd zijn, en daer een kaerel of twee mede soude gebruijt zijn:[253]
[254] so men sijn oogen ijets meer belooft, so sijn sij lelijck bedrogen, want

235 **boer van Leckerkerck** - zalmvisser Gerrit Bastiaanszoon de Hals (?-1668), bijgenaamd 'Lange Gerrit'; een alom bekende reus die zich op kermissen liet bezichtigen en met de schutterij mee optrok

238 **antijcqs** - vreemdsoortig

240 **Heer van Couwerven** - Johan van Reigersberg (?- 1716), heer van Couwerve en Krabbendijke, twee verzonken ambachtsheerlijkheden in Zuid-Beveland; hij studeerde in Leiden; NB De naam **werve** duidt op een kunstmatig opgeworpen hoogte, in dit geval dus een toepasselijk taalspelletje met de uit te graven berg (r. 193-196)

241 **comparatie** - overeenkomst

242 **Dokter Sweitser** - Joannes Fridericus Schweitzer (1629/1630-1709), medicus in Amsterdam en later in Den Haag [*Anecdota* 71, 1368, 1519, 2176, 2190]
Laurens Baeck - Laurens Bake (1629-1702), dichter en Amsterdams koopmanszoon; Van Overbeke hekelde hem vanwege zijn buitensporig drankgebruik [*Anecdota* 278, 632, 1764]
gemelten - hierboven genoemde

244 **mergen** - de (meest gebruikte) Rijnlandse morgen beslaat 4/5 van een hectare; 3000 mergen beslaan dus ongeveer 2400 hectare
last - opdracht

252 **korssel van hoofd** - lichtgeraakt, opvliegend

253 **gebruijt** - opgescheept

[255] als men al op de *Tafelberg* is, so krijgt men weer nieuwe bergen voor
[256] sijn neus, die u alles beletten, en aen de andre drie zijden, sietmen de
[257] baeij, de punt van *Africa*, en de openbaere Zee, die naer *Madagascar*[257]
[258] loopt; De berg daeraen paelende is de Duijvelsberg, die is op sommi-[258]
[259] ge plaetsen wel soo hoog als de Tafelberg maer schrickelijck ongelijck,
[260] en met een woord, hij is van natuijre soo ontrent geformeert, als den[260]
[261] ouden *Hanneman* sijn neus sonder, en Mevrouw Timmermans huijs[261]
[262] met kunst, is gefabriceert, sommige meenen dat het daer spoockt,
[263] maer ick houde het voor fabeltjes, en schatte voor autheuren van die
[264] spoockerijen de harde wind, het bruijsschen van de Zee, het brullen
[265] van de Leeuwen (dat afgrijsselijck is om hooren) den duyster, en de
[266] bavianen *cum sociis*. Maer dat het beneden in't Casteel spoockt is[266]
[267] seecker, daer woont een monster, datse *Jacob Borchorst* alias *Com-*
[268] *mandeur* noemen, dat moet alle dag versoent worden met een stijve[268]
[269] kan, daer het ingewand brandewijn van is, en dan tot den hals toe ge-
[270] voert, of het kan 's daegs niet rusten, en's nagts niet slaepen; maer hola!
[271] ick heb op het ernstig versoeck van voorseijden *Borchorst*, aen hem[271]
[272] belooft, de waerheijd noijt van hem te sullen spreecken of schrijven,
[273] men mag praeten wat men wil, *Hij is een eerlijck, naerstig en tractabel*[273]
[274] *man*. De vrouwen hebben meest altemael (doch ick hebbe het selver
[275] niet gesien, maer het is buijten twyffel, en mij eenpaerig van al het[275]
[276] scheepsvolck geseijt) op een seeckere plaets... maer pots slappermen-[276]
[277] ten, ick docht niet dat ick aen Juffers schreef! Vriendinnekens ick re-[277]
[278] ferere mij aen de brief Anno 1668 aen de mans geschreven. Die van het[278]
[279] tamme vleesch ende de gewoonlijcke halle-beesten walgen, die komen[279]

257 **openbaere zee** - mogelijk een verwijzing naar Hugo de Groots mare publicum-idee
258 **paelende** - grenzend
260 **den ouden *Hanneman*** - mogelijk Mr. Nicasius Vincentsz. Hanneman (1580-1672), klerk van de Staten van Holland
261 **Mevrouw Timmermans** - wellicht Cornelia de Ruyt (1633-1700), in 1655 getrouwd met Mr. Georgius Timmerman, advocaat van het Hof van Holland
266 ***cum sociis*** - met hun makkers
Casteel - het nog steeds bestaande Kasteel van Kaapstad
268 **stijve** - goedgevulde
271 **voorseijden** - bovengenoemde
273 ***naerstig en tractabel*** - ijverig en aangenaam in de omgang
275 **eenpaerig** - eensgezind
276 **pots slappermenten** - uitroep
op een seeckere plaets... aen de mans geschreven - Van Overbeke verwijst hier naar de mannenbrief en wel naar de regels die gaan over de uitgerekte schaamlippen van Hottentotse vrouwen
277 **docht niet** - dacht er niet aan
278 **Die** - Degenen die
279 **halle-beesten** - tamme beesten

[280] hier, daer alles wild is, wilde vogels, wilde visschen wilde varckens,[280]
[281] Leeuwen, Stieren, Baviaenen, Struijssen, wilde menschen, een droncke[281]
[282] regeering, heij de babey tantarum! Hier inde laegte tusschen het kas-[282]
[283] teel en't gebergte heeft men weijden voor het vee, doch en't vee ende[283]
[284] de weijden blijven even mager. De Compagnie heeft hier een
[285] schoonen tuijn tot ververschinge, heerlijcke druijven, Orange appe-
[286] len, Citroenen, Meloenen, Salade, wortelen, kool, pattattes. Buijtten[286]
[287] den thuijn heb ick geen of weijnig bomen gesien, dog geen so vrucht-
[288] baer als eene, die drie tacken hadde, te weten twee inde aerde vast, en
[289] de derde dwars daer over heenen, daer waeren vijf stucks schelmen
[290] met den hals aen vast gemaeckt, dat cierlijck staet voor de gaende en
[291] komende schepen; also die boom des levens op een heuveltje geplant[291]
[292] is, maer ick wasser so familiaer niet mede als met die Rotterdamsche[292]
[293] dieven (Juffer T... doe wij met *Papekop Leonoortje*, en *Brasser* tot[293]
[294] *Kieuwit* te Kermis waeren) daer ick een buijrpraetjen van een uijr of
[295] anderhalf mêe hiel, evenwel is het nog soo troostelijck landsluijden in[295]
[296] heijdense landen te vinden. Den dranck kan gaen, maer die groene
[297] verversching wint het, omdat men so lang gesoute of verlepte spijs on-
[298] derweeg moet kaeuwen. Men leeft hier seer liberael, sonder evenwel
[299] geld uijt te geven ('t welck mij doorgaens ongewoon voorquam, en
[300] swaer viel, jae selfs melancholijcq maeckte) oock hoeft men geen[300]

280 **daer** - waar
281 **Struijssen** - struisvogels
282 **heij de babey tantarum - heij de babey** is mogelijk een regel uit een drinklied [vergelijk de mannenbrief r. 254]; **tantarum** betekent letterlijk ‘van zo grote vrouwelijke zaken’ en slaat hier op de verborgen verwijzing naar de schaamlippen van Hottentotse vrouwen in de regels 274-276
laegte - laag gelegen terrein
283 **en....ende** - zowel....als
286 **pattattes** - zoete aardappels
291 **also** - aangezien
boom des levens - galg (ironisch)
292 **Rotterdamsche dieven** - Van Overbeke verwijst hier waarschijnlijk naar een bekend voorval op de Rotterdamse kermis
293 **Juffer T** - Alida Tromp (zie aanhef)
doe - toen
Papekop Leonoortje - Papekop staat voor Nicolaes van Vlooswijck (1638-1674), onder meer heer van Vlooswijck en Papekop; in 1664 was hij getrouwd met Leonora van der Meyden (1645-1683; ***Leonoortje***)
Brasser - Dirk of Theodoor Brasser (1637 - 1675), ritmeester, later majoor in de garde te paard van de prins van Oranje; broer van Adriana Brasser
Kieuwit - Johan Kiewit, echtgenoot van Alida Tromp
295 **troostelijck** - bemoedigend
300 **ook hoeft men geen struijf om een eij te bederven** - ook hoeft men zich niet te benadelen door te grote zuinigheid; de letterlijke betekenis ‘bij het maken van een omelet hoeft men niet op een ei te zien’ is hier ook toepasselijk

[301] struijf om een eij te bederven, want hier hebben wij eens een eytje ge-
[302] had uijt een Vogel Struijs stuijt gekropen, daer backten wij vier vol-[302]
[303] slaegen dubbelde struijven van, ontrent eens so dick als de enckele so-[303]
[304] len van de winter-schoenen, diemen inde Pooten tot den Brusselaer[304]
[305] maeckt, en dat is hier admirabel, dat men mag eten, soveel als men wil,[305]
[306] selfs tot barstens toe; men hoeft, als men sig heeft ver-aest en een *vo*-[306]
[307] *mitorium* begeert tot ontladinge der maege, maer onder wind bij een
[308] *Hottentot* te gaen staen, Ick versekere Uedele dat die lugt Uedele
[309] maeg so sal suijveren als Dokter vander Straeten de lichaemen door[309]
[310] purgations oder *Scheijs drancken* doet: *Probatum est*. Door de gesta-[310]
[311] dige culture van die valleijen, verneemtmen seer weynig wilt gediert[311]
[312] ontrent het casteel, alsoo omde 4 a 5 maenden een verdoolde leeuw of[312]
[313] twee, die ordinaris geknapt werden door den toeloop der *Hottentots*,[313]
[314] die om haer grof en kleijn vee te bewaeren, dan saemen schooren die[314]
[315] haer door een haegel van hasegaeyen (seker soort van werp-pijlen) op[315]
[316] het wambuijs schietende in een ommesien dood foolen, een enckel[316]
[317] Hollants loot door de strot, hart of oog, kan daer oock veel toe doen,[317]

302 **volslaegen** - hele
303 **struijven** - omeletten
304 **diemen inde Pooten tot den Brusselaer maeckt** - waarschijnlijk een verwijzing naar een schoenwinkel in de Haagse straat 'Pooten' (nu bekend als 'Lange Poten'), waarvan de eigenaar uit Brussel kwam of die zo heette, of met een dergelijk uithangbord
305 **admirabel** - opmerkelijk
306 **sig heeft ver-aest** - te veel heeft gegeten
vomitorium - braakmiddel
309 **Dokter vander Straeten** - bekend arts te Den Haag; hij was de lijfarts van Frederik Hendrik, onderzocht Johan de Witt na de mislukte moordaanslag (1672); Huygens schreef grafdichten op hem
purgations - purgerende (namelijk dranken)
310 ***Probatum est*** - het werkt; de Latijnse vorm wordt schertsend gebruikt; letterlijk: het is bewezen
gestadige - aanhoudende
311 **culture** - bebouwing
312 **ontrent** -rondom
verdoolde - verdwaalde
313 **ordinaris** - gewoonlijk
geknapt - gevangen
314 **bewaeren** - beschermen
saemen schooren - zich samen schrap zetten
315 (2e) **haer** - nl. de leeuwen
316 **wambuijs** - buik
dood foolen - dood kwellen
317 **loot** - kogel

[318] Maer aende overzyde van de baij die men te lande om kan gaen, daer[318]
[319] de Tijgers-bergen zijn, valt veel grof wildt maer het was mij al te wilt
[320] en te grof. Een raere historie of twee moet ik Uedele vertellen; Op een
[321] naemiddag aen de staert vande Leuwenberg gaende wandelen (stae[321]
[322] vast geloof) quam ick een lengte *Hottentots* tegen, altemael op syn[322]
[323] Sondags opgeschickt, dat is met witte schilpjes (als wij aende toomen[323]
[324] vande paerden doen) in haer swart smeerig haijr. De eerste vande
[325] troup ging met een onbeschoften lelijcken Baviaen aen sijn laeger[325]
[326] hand, met schilpjes gedroogde visjes en quallen behangen, en een bon-[326]
[327] netje op zyn kop van oliphants staertjes aerdig te saemen gevlochten,
[328] een gedroogde leeuwenstaert was sijn wandel stock, en een duijvels,
[329] afgrijsselijck ongeproportioneert vuijl kael aersgat, dat men met recht
[330] voor sijn lacquaij mocht gerekent hebben, wijl het hem over al, waer[330]
[331] hij ging, achter na volgde, dat stack den hond sonder schaemte ieder[331]
[332] reijs als ons ten trots in de lugt, dat een wonderlijck spectakel gaf,[332]
[333] welck schouwspel t'elckens wierd geaccompagneert of gevolgt van
[334] een schaterend vreugd-geschreij der voorschrevezi respective *Hotten*-[334]
[335] *tots*, die dan desen sang besloten met een ootmoedige kus, soo mans[335]
[336] als vrouwen, te geven aen dat venerable ditto aersgat. Ick wiert die[336]
[337] potsen moe, als niet wetende wat sij seggen wilden met alle die grim-[337]
[338] massen, nam derhalven de vrijpostigheijt van mijn Heer Baviaen te sa-[338]

318 **daer** - waar
321 **staert** - voet (woordspelletje met de staart van een leeuw)
stae vast geloof - let nu goed op, hou je vast
322 **lengte** - groep
323 **opgeschickt** - opgetooid
schilpjes - schelpjes
toomen - teugels
325 **laeger** - linker
326 **bonnetje** - knotje
330 **lacquaij** - lakei
wijl - aangezien
331 **den hond** - verwijst naar de baviaan
332 **als ons ten trots** - als om ons uit te dagen
334 **geschreij** - geschreeuw
335 **soo....als** - zowel....als
336 **venerable** - eerbiedwaardige
ditto - voornoemde
aersgat - verwijst naar de baviaan
337 **potsen** - kunsten
moe - beu
grimmassen - fratsen
338 **salueren** - groeten

[339] lueren en te versoecken den uijtleg. Den reu in plaets van antwoorden[339]
[340] stond mij over schouwer en begrijnsde met sulcken picquanten grim-[340]
[341] lach, die mij so heftig en boos maeckten, dat ick hem (schoon de Poë-[341]
[342] ten gantsch niet goet vechtens zijn) in duel soude geroepen hebben,
[343] hadde hij mijns gelijck en niet in sijn eygen land geweest. Mijn hogen[343]
[344] toorn wat gesackt wesende, vervoegde ick mij bij den Conducteur van[344]
[345] gemelte gemeente, en vroeg hem als vooren, de Duijvelskop antwoor-[345]
[346] de mij oock als vooren, uijtgenomen dat syn lacchen, iets meer men-[346]
[347] schelijcks bij sig hadde. Ick sag dat ick met gecken gebruijt was, en[347]
[348] liep met grammer moedt door: maer niet verre van dese plaets geko-[348]
[349] men sijnde, vond ick een *Hottentot* die veel in het casteel quam, en
[350] dien volgens wat kromtongen konde, die seyde mij dat het een ge-[350]
[351] boorte-vreugt was van een kint, daer dese baviaen Compater over-[351]
[352] stond. Dog naderhand verstond ick uijt de Spreeuwen en Poëten der[352]
[353] *Hottentots*, dat de baviaen daer self de vaer van was (dat gaet, dagt ick,[353]
[354] in Hollant oock wel soo) Ick hiel het in het eerst secreet, maer nu mag
[355] ick het met vrijer harten overschrijven, door dien sij het self publijcq[355]
[356] in haer weeckelijcke *Koedelmannische* courant laeten drucken, daer[356]
[357] over ick een spraeck-meester moet gebruijcken, ten minsten een *Dic*-[357]
[358] *tionarium* om te verstaen. Het is een wonderlijcke tael, ik kan daer bij
[359] nae 3 a 4 woorden pronuntieeren, maer het geschiet met het klappen[359]

339 **reu** - verwijst naar de baviaan
340 **over schouwer** - minachtend
stond... grimlach - stond mij minachtend met zo'n pikante grijnslach toe te grijnzen
341 **heftig** - driftig
343 **hadde hij mijns gelijck** - was hij mijn gelijke
344 **vervoegde... bij** - wendde... tot
Conducteur van gemelte gemeente - leider van de genoemde groep Hottentotten
345 **Duijvelskop** - slaat op de leider van de Hottentotten
346 **uijtgenomen** - behalve
347 **gebruijt was** - te doen had
348 **met grammer moedt** - boos gehumeurd
350 **dien volgens wat kromtongen konde** - derhalve wat gebrekkige taal kon praten
351 **Compater** - peetvader
352 **Spreeuwen** - napraters
353 **dat gaet, dagt ick, in Hollant oock wel soo** - in Holland wordt ook veel gekletst; of een toespeling op onechte kinderen in Holland?
355 **vrijer harten** - onbezwaard
356 ***Koedelmannische* courant** - een toespeling op Koeterwaals, onbegrijpelijke taal; de Hottentotten kenden geen schrift en hadden dus, uiteraard, geen krant
357 **spraeck-meester** - taalleraar, tolk
Dictionarium - woordenboek
359 **pronuntieeren** - uitspreken

[360] en slaen van de tong als oock met klocken (als de Calckhoenen) of met[360]
[361] syn stem uijt het hol van syn buijck op te haelen, soo dat de[361]
[362] koeckoeck haer woorden mag op schrift setten. De honden, schaepen,
[363] koeijen verstond ick ten eersten sonder tolck, want in ernst het scheel-[363]
[364] de niet half so veel van de spraeck van onse honden, schaepen etcetera
[365] als het Frans en het Luijcks doet. Men heeft hier een ruymen tijt besig
[366] geweest om eenige silvermijnen te ontdecken, 't is oock so wyt ge-[366]
[367] bragt dat men steenen heeft gevonden die silver uytleverden, doch in[367]
[368] so kleijnen quantiteyt, dat het den arbeyt niet betaelen kost, so dat het[368]
[369] niet wert beijvert, als voorde Compagnie niet profijtelijck. Geluckige[369]
[370] gecken hebben geen wijsheijt van doen, ick die sonder insigt van silver[370]
[371] te soecken uijtgae, vinde het niet in't gebergte verborgen, maer opde
[372] openbaere weg. De droes dacht ick wat land is dit! ick blijf hier al mijn[372]
[373] leven, maer hoe schoon dat sig die silver-soeckers kunst opdoet, noch[373]
[374] bedriegt sij haer meester, hoe is dat mogelijck soude Uedele seggen?
[375] Houd den beck men sal het u verclaeren. Ick hadde spanceeren ge-[375]
[376] weest, naer huijs gaende komt mij een stuck silver inde oogen te
[377] blincken, ick nam de moeyte van te bucken en bevond dat het de[377]
[378] groote en de form hadde van een vaderlantse Acht en twintigh, mijn[378]
[379] sack wiert sijn eerste gevangenhuijs. Isser nu wel iemant, die dit niet
[380] voor een geluck soude neemen? Wat beurt'er? Ick bevindende, dat[380]
[381] niemant oijt soo schoonen gepurificeerden silver hadde gevonden,[381]

360 **klocken** - geluid met de keel maken
361 **de koeckoeck** - de duivel
363 **ten eersten** - terstond, onmiddelijk
in ernst - zonder gekheid
366 **wyt** - ver
367 **uytleverden** - opleverden
368 **quantiteyt** - hoeveelheid
het den arbeyt niet betaelen kost - het niet rendabel was
369 **profijtelijck** - winstgevend
Geluckige gecken hebben geen wijsheijt van doen - het geluk is met de dommen
370 **sonder insigt van** - zonder de intentie om
372 **De droes** - Drommels
373 **schoon** - mooi
sig... opdoet - zich... voordoet
noch - toch
375 **spanceeren** - wandelen
377 **bevond** - ontdekte
378 **Acht en twintig** - zilveren muntstuk ter waarde van 28 stuivers
380 **bevindende** - beseffende
381 **gepurificeerden** - zuiver

[382] schenck het aen den armen, als mijn eerste geluck: drie uyren daerna[382]
[383] komt het ter ooren van eenige *Jantjes*, daer'er een van bij mij quam,[383]
[384] seggende dat hij dat stuck gelt verloren hadde, ick gaf hem restitutie,[384]
[385] maer doe seijde hij datter noch een enckelde schelling bij verloren[385]
[386] was, en dat die ter syden het stuck buyten twijffel gelegen hadde, ick[386]
[387] seyde deselve niet gesien te hebben, en won ter naeuwer nood het pro-[387]
[388] ces. Dunckt u dat wij hier langer aende Caep dienen te pannekoecken[388]
[389] Vrienden? Neen! neen! neen! neen! neen! En gij Juffrouwen neen? Al[389]
[390] den bruij neen! ick oock soo, laet ons dan gaen. Mannen, seyde ick te-[390]
[391] gen de Stuijrluijden, die mij de eerste tyding brengt van dat wij *Africa*[391]
[392] uijt het gesigt geloopen zijn, dien sal ick met een pintjen brandewijn
[393] beschencken, soo wel stond mij die heerlijcke Caep aen. Val aen, val
[394] aen, jongens, treckt de schel, het eten staet op tafel, en het silverservies[394]
[395] doet sijn parade. Nu is het wat anders als grutten en stockvis, nu vlie-[395]
[396] gender hoenderbouten, bij sulcken meenigte als Ys-vogels in Hol-[396]
[397] land. Jongens, lang Rijnschen wijn, Myn Heer, die is aen 't wercken[397]
[398] geraeckt, lang dan *Vin François*: die is tegenwoordig seer goed om
[399] over de salade te gebruijcken, want tusschen azijn en haer isser geen
[400] onderscheijt. Beesten als gij zijt, scheert gij er de geck mee? ick
[401] eijschse om te drincken, nu kom daer is niet aen gelegen, spoelt een[401]
[402] frisschen Cristalijnen *Venetiaen*, en lang ons *Vin de Baulne*, alles moet[402]

382 **de armen** - namelijk aan zichzelf
383 ***Jantjes*** - matrozen
384 **ick gaf hem restitutie** - ik gaf hem het zilverstuk terug
385 **enckelde** - enkele
schelling - munt ter waarde van zes stuivers
386 **ter sijden** - naast
387 **won... proces** - de juridische termen hebben een ironische functie
388 **pannekoecken** - lanterfanten
389 **Al den bruij** - alle gekheid op een stokje
390 Van Overbeke last hier een ironische dialoog in tussen hem en de scheepsjongens
391 **die** - degene die
394 **treckt de schel** - luidt de bel
395 **doet sijn parade** - maakt vertoon
nu... Holland - Van Overbeke verwijst hier naar de zwermen bonte Kaapse duiven die het schip bij vertrek van de Kaap omringden, maar die men niet kon vangen (vergelijk de passage over de 'Caepvogeltjes' in de mannenbrief r. 762-767)
396 **Ys-vogels** - kleine vogels, die insecten en visjes vangen door langs de oppervlakte van het water te scheren (*Alcedo Ispida*)
397 **lang** - breng
aen 't wercken geraeckt - bedorven
401 **daer is niet aen gelegen** - het doet er niet toe, het geeft niet
spoelt - maak schoon
402 **Cristalijnen *Venetiaen*** - drinkglas van kristal uit Venetië
Vin de Baulne - wijn uit Beaune, een belangrijke wijnmarktplaats in de Bourgogne

[403] doch georbert zijn, of het soude bederven. Daer is koopman die ver-[403]
[404] maeledyde kat (ick sal se doot bruijen waer ick se kryge) geweest, die[404]
[405] in verbolgentheijt een rat op het spoor volgde, die heeft door onver-[405]
[406] sigtigheijt de laetste flesch omveer geloopen. daß dich der hagel[406]
[407] wundt der blitz der auß der Luf fält, brengt dan ons liever weer van
[408] onsen ouden franschman, dat dickwils veranderen van wijn keure ick[408]
[409] oock niet voor goed, eens voor al, ick wil nadesen geen andere wijn
[410] getapt hebben, als van deselve tot *Batavia* toe, schoon het een wrang
[411] en moeijelijck man is, en flaeuw en kragteloos van ouderdom, siet soo
[412] veel desereerde ick aen de oude vrienschap en kennis. Jongens! Myn[412]
[413] Heer! maeckt dat'er 't avond een conijntje gebraeden met suyckerpeer-
[414] tjes op tafel komt, en morgen middag een schotel met Cabbeljaeuw
[415] of schelvis met knollen en voor het tweede gerecht een half dosijn
[416] gebraden bolcken; Siet soo heerlijck (mijn tortelduijfjes) en koning-[416]
[417] lyck kan men scheep commandeeren, Ick sie dat Uedele bewogen[417]
[418] werden, maer stelt Uedele harten gerust, laet mij slechts Uedele ge-
[419] negentheden weten, ick sal terstond in persoon (schoon daer de hal-[419]
[420] ve staet van de Compagnie aenhangt) overkomen, en Uedele met een
[421] schip herwaerts voeren. Hier te weten op 22 graden 16 min. en 13 en[421]
[422] 1/2 greijn, vonden wij de lengte van vliegende vissen en liegende men-
[423] schen, de eerste bruyden ons omdat wij soo ras met ons schip niet[423]
[424] kosten volgen, maer de tweede bruyden wij met aen de mast te binden
[425] (omdat sij op een ander tijt, maer principael nu vast bij haer stuck sou-[425]

403 georbert
koopman - Van Overbeke was koopman aan boord en wordt door de scheepsjongens in die hoedanigheid aangesproken
404 **bruijen** - slaan
405 **verbolgentheijt** - onstuimigheid
406 **daß dich der hagel wundt der blitz der auß der Luf fält** - moge jou de hagel treffen en de bliksem die uit de lucht valt
408 **onsen ouden franschman** - de oude Franse wijn
412 **desereerde** - verlangde
416 **bolcken** - zeevissen
417 **scheep** - op een schip
419 **schoon daer de halve staet van de Compagnie aenhangt** - hoewel daar het halve bestuur van de Compagnie vanaf hangt
421 **22 graden 16 min. en 13 en 1/2 greijn**: iets ten noorden van de steenbokskeerkring (een **greijn** is letterlijk een zeer kleine gewichtseenheid)
423 **bruyden** - kwelden
425 **principael** - vooral
vast bij haer stuck souden blijven - woordspelletje: 1. niet meer zouden liegen; 2. vastgebonden zouden blijven

[426] den blijven) en dan met de dag van waerheyt te onderrichten. Soo ick[426]
[427] alle vermaken die mij onderweeg zijn voorgekomen, nae haer kragt
[428] kon beschrijven, ick soude wel derven wedden dat Uedele om fran-
[429] sche of Italiaensche Comedien niet meer soud willen dencken, het
[430] soude Uedele verveelen als men maer van de musycq sprack; Maer dat
[431] is so onmogelijcke als dat een paerd spreecken soude, al was ick in
[432] *Thessalien* van *Faustus* neven of *Bisschop Tulpijns* nae-zaed voortge-[432]
[433] bragt, daer en boven hadde ick er meer papier toe van nooden als hier
[434] de Batavische Molens in drie jaeren konnen maelen, hoe naerstig dat[434]
[435] sij oock voortgaen. Maer kinderen a propos van voortgaen, ick kan
[436] niet langer voortgaen, of ik soude Uedele moeten liegen dat Uedele so
[437] wel als mij soude vreemd voorkomen; terwijl ick dit schrijve krijgt ons
[438] schip een slegten bijlegger, als oock mijn pen, die alle ogenblick schier[438]
[439] stilstaet, ten minsten struijck bij gebreck van stof, ick soecke vast gins[439]
[440] en weder met mijn oogen, binnen en buijten scheeps boort, maer vin-
[441] de niet als die oude twee daegelijckse Elementen water ende Lucht, 't[441]
[442] vuyr en de aerde sien wij hier soo weijnig dat het schijnt of sij ons niet
[443] aen en gaen (excepto als wij stooven gebruijcken) wilt gij er evenwel[443]
[444] oock (om de vier elementen compleet te hebben) een beschrijvinge[444]

426 **dag** - dagge; een kort stuk touw om te geselen; woordspelletje met de dag van waarheid

432 ***Thessalien*** - Griekse provincie waarin tovenaressen de kunst verstonden om zichzelf en anderen van gedaante te doen veranderen, onder andere bekend uit *De elf boeken van Lucius Apuleius. Handelende van den gulden esel* (ca. 1590, herdrukken in 1608 en 1636)
Faustus - tovenaar en duivelskunstenaar die voor kennis zijn ziel verkocht aan de duivel; onder andere bekend uit de prozaroman *Warachtige historie van Doctor Iohannes Faustus* (1592, herdrukken 1601, [1608], 1642)
neven - nakomelingen
Bisschop Tulpijns - van Tul- of Turpijn, bisschop van Reims, raadsheer en medestrijder van Roelant in het *Roelantslied*. Hij was bekend uit de prozaroman *Den droefliken strijt die opten berch van Roncevale in Hispanien gheschiede* (1520, herdrukken 1576 en waarschijnlijk in 1610)
nae-zaed - bisschoppen mochten uiteraard geen nazaten verwekken

434 **Molens** - papiermolens

438 **een slegten bijlegger** - gebrek aan gunstige wind

439 **struijck** - hapert

441 **Elementen** - de vier elementen aarde, water, lucht en vuur, waaruit zowel de macro- als de microkosmos is opgebouwd; in navolging van de klassieke oudheid stelde men dat de toestand van de macrokosmos zich weerspiegelde in die van de mens, de microkosmos. Als de elementen in balans waren was er harmonie in de kosmos en was de mens gezond

443 **excepto... gebruijcken** - behalve als wij stoven gebruiken; de stoven staan voor het element vuur

444 **(om... hebben)** - met de juffrouwen, die staan voor het element aarde, zijn de vier elementen compleet; Van Overbeke schrijft zijn brief aan vier vrouwen

[445] van eijsschen, so seg ik, dat gij Elementsche Juffrouwen zijt, en of gij[445]
[446] de Duyvel mogt, wie souse u kaeuwen? he? Maer anders so gij dese[446]
[447] mijn presente missive onder mijn *Noutelijck* pitzier gegeven, met alle[447]
[448] venerable reverentie en Jufferlijcke demoedigheid (een saeck so raer[448]
[449] als ijs in Oost-Indien) ontfangt, so sullen wij verblijven Aerdige, Be-
[450] leefde, Cordiaele, Deugtsaeme, Edele, Fiere, Genereuse, Harmonieu-[450]
[451] se, Industrieuse, Kloecke, Liberale, Modeste, Nobele, Orthodoxe,[451]
[452] Panegijricque, Quintiliaense, Romeijnse, Stoicque, Triumphante,[452]
[453] Vailjante, Waerdige, Xenocratische, Ydone, Zaelige (of de Duijvel[453]
[454] most een straetschender werden en dit regiment tijtels in staert slaen)[454]
[455] Juffrouwen Uedelens Active, Botte, Ceremonieuse, Domme, Eer-[455]
[456] lijcke, Foeij, Geluckige, Hofaerdige, Inventive, Korsele, Lichte,[456]

445 **Elementsche** - 1. woordspelletje met de elementen; 2. ellendige
en of gij de Duyvel mogt - en al zou je willen
446 **wie souse u kaeuwen** - wie zou er zin in hebben
447 **presente** - tegenwoordige
missive - ambtsbrief
pitzier - zegel
448 **venerable reverentie** - eerbiedwaardig ontzag
demoedigheid - nederige onderworpenheid
raer - zeldzaam
450 **Cordiaele** - hartelijke
Fiere - trotse
Genereuse - gulle
Harmonieuse - welluidende
451 **Industrieuse** - vindingrijke
Liberale - onbekrompen
Modeste - bescheiden
Orthodoxe - rechtzinnige
452 **Panegijricque** - lofsprekende
Quintiliaense - welsprekende (Marcus Fabius Quintilianus (35-95 n. Chr.) was een Latijns redenaar en schrijver van het handboek *Institutio oratoria*)
Romeijnse - kloeke
Stoicque - onverstoorbare
Triumphante - glorierijke
453 **Vailjante** - edele, voortreffelijke
Xenocratische - koude, ongevoelige
Ydone - bevallige
of de Duijvel most een straetschender werden - of de duivel moest uw zaligheid in gevaar brengen
454 **in staert slaen** - afbreuk doen aan
455 **Ceremonieuse** - beleefde
456 **Hofaerdige** - 1. hoogmoedige; 2. hoffelijke (hof-aerdige)
Inventive - vindingrijke
Lichte - opgewekte

[457] Moeijelijcke, Naerstige, Ossifrage, Panivore, Quartelvreta, Roemers-[457]
[458] drincka, Saucijs-volga, Trommelbata, Varckensbijta, Worstenswelga,[458]
[459] Xenodochale, Ysselijcke, Zedige Dienaer[459]

[460] Batavia 15 December 1669
Aernout van Overbeke
Heer van en tot Nout en Noutenburgh

457 **Naerstige** - vlijtige
Ossifrage - bottenbrekende
Panivore - broodetende
Quartelvreta - kwartelvretende
Roemers-drincka - roemersdrinkende (een roemer is een groot wijnglas)
458 **Saucijs-volga** - saucijsverzwelgende
Trommelbata - trommelende
Xenodochale - gastvrije
459 **Ysselijcke** - huiveringwekkende

Lijst van geraadpleegde bronnen en literatuur

Onuitgegeven bronnen

Algemeen Rijksarchief, Den Haag:
Lias Staten-Generaal, 5740[1], 1672 Ingekomen.
Verenigde Oostindische Compagnie, Scheepssoldijboek *Zuidpolsbroek*, VOC 5286.
Archief van de Hoge Raad van Adel, Den Haag:
Genealogie Hasselaer.
Centraal Bureau voor Genealogie, Den Haag:
Dossier Brasser NL.
Dossier Hasselaer.
Gemeentearchief Amsterdam:
Begraafregister 2785, 3036, 3129.
Bibliotheek, *sub voce* R. Honiwood.
Doopregister 1122.
Trouwboek 4123.
Koninklijke Bibliotheek, Den Haag, afdeling Handschriften:
Anecdota van Aernout van Overbeke. Sign. 71 J 29-30, 32-34.
Reisbeschrijving van Aernout van Overbeke 1669. Sign. 131 F 22.

Literatuur

Aa, A.J. van der: *Biographisch woordenboek der Nederlanden*. Haarlem, 1852-1878, 21 dln. Herdruk Amsterdam, 1969.
Algemene geschiedenis der Nederlanden. Red. D.P. Blok e.a. Dl. VII. Haarlem, 1980.
Barend-van Haeften, M.: 'Van scheepsjournaal tot reisverhaal. Een kennismaking met zeventiende-eeuwse reisteksten'. In: *Literatuur* 7(1990), p. 222-228.
Barend-van Haeften, M.: *Oost-Indië gespiegeld. Nicolaas de Graaff, een schrijvend chirurgijn in dienst van de VOC*. Zutphen, 1992. Diss. UvA.
Barend-van Haeften, M.: '1676: Wouter Schouten publiceert zijn *Oost-Indische voyagie*. Reisteksten'. In: *Nederlandse literatuur. Een geschiedenis*. Red. M.A. Schenkeveld-van der Dussen e.a. Groningen, 1993, p. 287-291.
Barend-van Haeften, M.L.: *Op reis met de VOC. De openhartige dagboeken van de zusters Lammens en Swellengrebel*. M.m.v.E.S. van Eyck van Heslinga. Zutphen, 1996.

Beverwijck, J. van: *De schat der gezondheid*. Ed. L. van Gemert. Amsterdam, 1992. *Griffioen*.
Bijbel, dat is de gansche Heilige Schrift [...]. Amsterdam, 1898 (Statenvertaling).
Bredekamp, H.C.: 'Die grondtransaksies van 1672 tussen die Hollanders en die Skiereilandse Khoikhoi'. In: *Kronos* 2(1980), p. 1-10.
Bruijn, J.R., F.S. Gaastra, I. Schöffer e.a. (eds.): *Dutch Asiatic shipping in the 17th and 18th centuries*. The Hague, 1979-1987, 3 dln. *RGP* Grote Serie 165-167.
Cagner, E., e.a. (eds.): *Glorie van de scheepvaart. Nautische encyclopedie*. Alphen a.d. Rijn, 1982.
Chapman, H. Perry: 'Jan Steen, acteur in zijn eigen schilderijen'. In: Chapman, H. Perry, Wouter Th. Kloek, Arthur K. Wheelock jr. e.a.: *Jan Steen, schilder en verteller*. Amsterdam etc., 1996, p. 10-23. Cat. Rijksmuseum A'dam.
Chijs, J.A. van der (ed.): *Dagh-register gehouden int Casteel Batavia vant passeerende daer ter plaetse als over geheel Nederlandts-India Anno 1668-1669*. Batavia etc., 1897.
Cicero: *De finibus bonorum et malorum*. Ed. H. Rackham. London etc., 1967. *Loeb Classical Library* 40.
Cock, A. de: *Spreekwoorden en zegswijzen afkomstig van oude gebruiken en volkszeden*. 2de dr. Gent, 1908.
Dam, P. van: *Beschryvinge van de Oostindische Compagnie*. Ed. F.W. Stapel. 's-Gravenhage, 1927-1954, 5 boeken in 7 dln. *RGP* Grote Serie 63, 68, 74, 76, 83, 87 en 96.
Debaene, Luc: *De Nederlandse volksboeken. Ontstaan en geschiedenis van de Nederlandse prozaromans, gedrukt tussen 1475 en 1540*. Antwerpen, 1951.
Dekker, Rudolf: *Lachen in de Gouden Eeuw. Een geschiedenis van de Nederlandse humor*. Amsterdam, 1997.
Dekker, Rudolf, en Herman Roodenburg: 'Humor in de zeventiende eeuw. Opvoeding, huwelijk en seksualiteit in de moppen van Aernout van Overbeke (1632-1674)'. In: *Ts. voor soc. gesch.* 10(1984), p. 243-266.
Dekker, Rudolf, en Herman Roodenburg: 'Sickness, healing and death in the jokes of Aernout van Overbeke'. In: *Curing and insuring. Essays on illness in past times [...]*. Hilversum, 1993, p. 69-82.
Dictionary of national biography. Ed. L. Stephen e.a. Dl. I. London, 1885.
Diebels, P.G.M.: 'Voeding op de schepen van de VOC'. In: *Leidschrift* 4(1988), p. 209-221.
Doorninck, J.I. van, en A. de Kempenaer: *Vermomde en naamlooze schrijvers opgespoord op het gebied der Nederlandsche en Vlaamsche letteren*. Amsterdam, 1970, 2 dln.
Elias, J.E.: *De vroedschap van Amsterdam 1578-1795*. Amsterdam, 1963, 2 dln.
Engelbrecht, E.A.: *De vroedschap van Rotterdam 1572-1795*. Rotterdam, 1973. *Bronnen voor de geschiedenis van Rotterdam* deel V.
Fölting, H.P.: *De vroedschap van 's-Gravenhage 1572-1795*. Pijnacker, 1985.
Focquenbroch, Willem Godschalk van: *Bloemlezing uit de gedichten en brieven*. Ed. C.J. Kuik. Zutphen, z.j. *KLP* 207.

Focquenbroch, Willem Godschalk van: *Afrikaense Thalia of het derde deel van de geurige zang-godin*. Ed. J. Helwig. Deventer, 1986. Fotomechanische herduk van de uitgave Amsterdam, 1678.
Gaastra, F.S.: *Bewind en beleid bij de VOC. De financiële en commerciële politiek van de bewindhebbers, 1672-1702*. Zutphen, 1989.
Gaastra, F.S.: *De geschiedenis van de VOC*. Zutphen, 1991.
Geerts, Katelijne: *De spelende mens in de Boergondische Nederlanden*. Brugge, 1987.
Gelder, Roelof van: *Het Oostindisch avontuur. Duitsers in dienst van de VOC (1600-1800)*. Nijmegen, 1997. Diss. UvA.
Gerritsen, W.P., en A.G. van Melle (red.): *Van Aiol tot Zwaanridder. Personages uit de middeleeuwse verhaalkunst en hun voortleven in literatuur, theater en beeldende kunst*. Nijmegen, 1993.
Gieles, J.L.M., en A.P.J. Plak: *Bibliografie van het Nederlandstalig narratief proza 1670-1700*. Inl. L.R. Pol. Nieuwkoop, 1988. *Bibliotheca Bibliographica Neerlandica* XXIV.
Gouw, J. ter: *De volksvermaken*. Haarlem, 1871.
Haan, F. de: *Priangan. De Preanger-regentschappen onder het Nederlandsch bestuur tot 1811*. Batavia, 1910-1912, 4 dln.
Horace: *Satires, Epistles and Ars poetica*. Ed. H. Rushton Fairclough. London etc., 1970. *Loeb Classical Library* 194.
Horatius: *Ars poetica*. Ed. P.H. Schrijvers. Amsterdam, 1980.
Huijbrecht, R., e.a.: *Album advocatorum. De advocaten van het Hof van Holland 1560-1811*. Den Haag, z.j. *Algemeen Rijksarchief Publikatiereeks* 3.
Hullu, J. de: *Op de schepen der Oost-Indische Compagnie. Vijf artikelen*. Ingeleid, bewerkt en voorzien van een studie over de werkgelegenheid bij de VOC door J.R. Bruijn en J. Lucassen. Groningen, 1980. *Historische studies* 41.
Kalff, G.: *Geschiedenis der Nederlandsche letterkunde*. Deel V. Groningen, 1910.
Kemenade, K. van, en P. Spapens: *365 Heiligendagen. Folklore, gebruiken, iconografie, legenden, namen, weerspreuken*. Eindhoven, 1993.
Knevel, P.: *Burgers in het geweer. De schutterijen in Holland l550-1700*. Hilversum, 1994.
Kock, W.J. de (red.): *Suid-Afrikaanse biografiese woordeboek*. Kaapstad, 1968-1987, 5 dln.
Komrij, G.: *De Nederlandse poëzie van de zeventiende en achttiende eeuw in duizend en enige gedichten*. Amsterdam, 1986.
Landström, Björn: *The ship. A survey of the history of the ship [...]*. London, 1976.
Leuftink, A.E.: *Harde heelmeesters. Zeelieden en hun dokters in de 18e eeuw*. Zutphen, 1991.
Lijst van aardrijkskundige namen van Nederland. Uitgegeven door het Kon. Ned. Aardrijkskundig Genootschap. Leiden, 1936.
Mathijsen, M.: *Naar de letter. Handboek editiewetenschap*. Assen, 1995.
Meer, T. ter: 'Overbeke en Huygens'. In: *De nieuwe taalgids* 86(1993), p. 351-360.

Melles, J.: *Ministers aan de Maas. Geschiedenis van de Rotterdamse pensionarissen met een inleiding over het stedelijk patriciaat, 1508-1795*. Rotterdam, 1962.

Molhuysen, P.C., en P.J. Blok (red.): *Nieuw Nederlandsch biografisch woordenboek*. Leiden, 1911-1937, 10 dln.
Overbeke, Aernout van: *De psalmen Davids in Nederduytsche rymen gestelt*. Amsterdam, B.J. Smit, 1663.
Overbeke, Aernout van: *De geestige werken*. Amsterdam, J.C. ten Hoorn, 1678. Universiteitsbibliotheek Utrecht Z oct 2314 (Van Overbeke 1678 A).
Overbeke, Aernout van: *De rym-wercken*. Amsterdam, J.C. ten Hoorn, 1678. Bibliotheek Faculteit der Letteren Utrecht NED-L XVII OVE b1 (Van Overbeke 1678 B).
Overbeke, Aernout van: *De rym-wercken*. Amsterdam, J.C. ten Hoorn, 1678. Privécollectie (Van Overbeke 1678 C).
Overbeke, Aernout van: *Anecdota sive historiae jocosae. Een zeventiende-eeuwse verzameling moppen en anekdotes*. Ed. Rudolf Dekker en Herman Roodenburg m.m.v. H.J. van Rees. Amsterdam, 1991. *Publikaties van het P.J. Meertens-Instituut* 16.
Overbeke, Aernout van: *Geestige en vermaeckelijcke reys-beschryving naer Oost-Indien*. Ed. Werkgroep van Utrechtse neerlandici. Utrecht, 1994. *Ruygh-bewerp* XVIII.
Overbeke, Aernout van: *Komt uffers scheep scheep! Een zeventiende-eeuwse reisbrief van Aernout van Overbeke aan vier vrouwen*. Ed. Werkgroep van Amsterdamse neerlandici. Amsterdam, 1997. Interne publ. Inst. voor neerlandistiek.
Ovidius: *Metamorphosen*. Ed. M. d'Hane-Scheltema. Amsterdam, 1994.
Pétrone: *Le satiricon*. Ed. A. Ernout. 3de dr. Paris, 1950.
Plaute: *Psevdolvs*. In: *[Comédies]*. Ed. A. Ernout. Dl. VI. Paris, 1957.
Plautus: *Amphitryon, The comedy of asses, The pot of gold, The two bacchises, The captives*. Ed. P. Nixon. London etc., 1966. *Loeb Classical Library* 60.
Price, J.L.: 'De regent'. In: Beliën, H.M., A.Th. van Deursen en G.J. van Setten (red.): *Gestalten van de Gouden Eeuw. Een Hollands groepsportret*. Amsterdam, 1995, p. 25-62.
Roodenburg, H.: 'To converse agreeably: civility and the telling of jokes in seventeenth-century Holland'. In: Bremmer, J., en H. Roodenburg: *A cultural history of humour from antiquity to the present day*. Cambridge, 1997, p. 112-133.
Schenkeveld-van der Dussen, M.A.: 'Najaar 1649: Jan Six van Chandelier overnacht in Toulouse. Drie anti-idealistische dichters'. In: *Nederlandse literatuur. Een geschiedenis*. Red. M.A. Schenkeveld-van der Dussen e.a. Groningen, 1993, p. 255-260.
Schmidt, C.: 'Om de eer van de familie. Het geslacht Teding van Berkhout'. Amsterdam, 1986.
Silius Italicus: *Punica*. Ed. J.D. Duff. London etc., 1968, 2 dln. *Loeb Classical Library* 277 en 278.
Sneller, A.A.: *Met man en macht. Analyse en interpretatie van teksten van en over vrouwen in de vroegmoderne tijd*. Kampen, 1996. Diss. Utr.
Starter, J.J.: *Friesche lust-hof*. Ed. J.H. Brouwer en M. Veldhuyzen. Zwolle, 1966-1967, 2 dln. *Zwolse drukken en herdrukken* 49A en 49B.

Stipriaan, R. van: *Leugens en vermaak. Boccaccio's novellen in de kluchtcultuur van de Nederlandse renaissance*. Amsterdam, 1995.
Stoett, F.A.: *Nederlandsche spreekwoorden, spreekwijzen, uitdrukkingen en gezegden*. Zutphen, 1978.
Tresoor der zee- en landreizen. Beredeneerd register op de werken der Linschoten-Vereeniging. Dl. I (1-25). Bew. d. D. Sepp. Dl. II (26-50). Bew. d. C.G.M. van Romburgh en C.E. Warnsinck-Delprat. 's-Gravenhage, 1939-1957.
Vaeck, M. Van: *Adriaen van de Vennes* Tafereel van de belacchende werelt *(Den Haag, 1635)*. Gent, 1994, 3 dln. Diss. Leuven.
Verhoeff, J.M.: *De oude Nederlandse maten en gewichten*. 2de dr. Amsterdam, 1983.
Verwijs, E., en J. Verdam: *Middelnederlandsch woordenboek*. 's-Gravenhage, 1885-1952, 11 dln.
Vis, Jolanda: *Aernout van Overbeke (1632-1674). Een verkennend onderzoek naar het leven en werk van een auteur van populaire literatuur*. Utrecht, 1990. Doctoraalscriptie RUU, niet gepubliceerd.
Waal, H. van de: *Drie eeuwen vaderlandsche geschied-uitbeelding 1500-1800. Een iconologische studie*. 's-Gravenhage, 1952, 2 dln.
Westerbaen, Jacob: *Gedichten*. 's-Graven-Hage, A., J. en P. Tongerloo, 1657. Universiteitsbibliotheek Amsterdam 1046 F 13.
Witkamp, P.H.: *Aardrijkskundig woordenboek van Nederland*. Tiel, 1877.
Woordenboek der Nederlandsche taal. Bew. d.M. de Vries e.a. 's-Gravenhage, 1882-..... dln.
Worp, J.A.: ‘Mr. Aernout van Overbeke’. In: *Oud-Holland* 1(1883), p. 257-267.
Yk, Cornelis van: *De Nederlandsche scheeps-bouw-konst open gestelt [...]*. Amsterdam, 1697. Ook geraadpleegd als fotomechanische herdruk Rotterdam, z.j.

Lijst van illustraties

1	Portret van Aernout van Overbeke.	10
2	Begin van Van Overbekes verslag aan de Staten-Generaal.	12
3	Inschrijving van Van Overbeke in het scheepssoldijboek van de *Zuidpolsbroek*.	15
4	Doorsneden van een Oost-Indiëvaarder.	17
5	De belangrijkste onderdelen van een zeeschip.	19
6	De route van de *Zuidpolsbroek*.	51
7	De eerste pagina van de vrouwenbrief.	91
8	Het gebruik van het galjoen.	95

Register van personen, titels en scheepsnamen

Aeolus, 33, 50, 73
Alcyone, 50
Allin, Sir Thomas, 43
Anecdota sive historiae jocosae [...] (A. van Overbeke), 13, 25, 27, 47, 50, 55, 56, 58, 59, 61, 64, 70, 75, 76, 80, 87, 97, 100, 104
Apuleius, Lucius, 113
Arckenbout, Aleijt Jacobsdr., 26, 89
Ars poetica (Horatius), 28, 50, 59
Asinaria (Plautus), 67
Assigny, Gideon d', 45
Baeck, Laurens, 40, 104
Bake, zie Baeck
Barlaeus, Caspar, 37
Beer, Huygh den, 76, 80
Belsazar, 66
Benschop, 68
Berganje, 46
Bergen, Jan van, 37
Berni, Francesco, 34
Blois van Treslong, Jonker Jan, 64
Bontekoe, W.Y., 21
Boreas, 33, 72, 73
Borghorst, Jacob, 81, 82, 103, 105
Bornius [François van den Born], 40, 97
Brasser, Adriana, 24, 25, 26, 27, 40, 89, 90, 106
Brasser, Dirk [Theodoor], 25, 26, 27, 106
Brasser, Govert Dircksz., 25, 89
Breen, Joost van, 37
Brouwer, Jacob [Jacob de Springer], 101
Burgh, Iacob van den, 37
Burgje, 59
Busken Huet, Cd., 20
Butler, Charles, 72
Callot, Jacques, 45
Ceyx, 50
Chapman, H. Perry, 34
Chastelein, Machteld, 24
Cicero, 46
Cock, Albert Hendrickse, 52
Cromwell, Oliver, 99
Cupido, 100
Daedalus, 49
Dagh-register (Batavia), 23
David, 71
De elf boeken van Lucius Apuleius [...], 113

De finibus (Cicero), 46
De psalmen Davids [...] (A. van Overbeke), 11, 66, 85
De transactionibus (A. van Overbeke), 10
Dedel, familie, 32, 44, 45
Dedel, Johan, 44, 45
Den droefliken strijt [van Roncevale], 113
Dieuwertje, 95
Ditmarschen, Hendrick van, 54, 55
Dorothe, 95
Duijff, Pieter Fransse [of Janssen], 78
Dutch Asiatic shipping, 23
Episcopius, Simon, 50
Fagel, Hendrick, 76
Faustus, Doctor Iohannes, 113
Focquenbroch, Willem Godschalck van, 29, 34, 35, 36
Franciscus van Assisi, Sint, 70
Frederik Hendrik, 107
Friesche lust-hof (J.J. Starter), 58
Gedichten (Jacob Westerbaen), 35
Geestige werken (A. van Overbeke), 35, 39
Germain, Philips, 59, 100
Gerrebrantse, Cornelis, 48
Goliath, 70, 71
Groot, Hugo de, 105
Gulliver's travels (J. Swift), 22
Hals, Gerrit Bastiaanszoon de [boer van Leckerkerck], 104
Hanneman, Nicasius Vincentsz., 105
Hasselaer, Aeghje, 27

Hasselaer, Eva [Avelina], 24, 26, 27, 40, 89, 90
Hasselaer, Gerard, 26, 27
Hasselaer, Kenau Simonsdr., 26
Hasselaer, Nicolaes, 26, 89
Hazenburg, 9
Heemert, Juffer van, 55
Heemert, Pieter van, 55
Hennenberg, Gravin van 57
Hizkia, 74
Honywood, Robert, 25
Hooft, Geertruyd, 27
Hooft, Hendrick, 27
Hoorn, Anna van, 25, 89
Hoorn, Jan Claesz. ten, 10, 39
Horatius, 28, 29, 50, 57, 59
Houven, Apero van der, 47
Huygens, Christiaan, 55
Huygens, Constantijn, 37, 94, 107
Icarus, 49
Institutio oratoria (Quintilianus), 114
Itinerario (J.H. van Linschoten), 21
Jan, Jonker, zie Blois van Treslong, Jonker Jan
Janse, Jan, 52
Joosten, Jan, 9, 39
Jordanus van Saksen, 64
Journael (W.Y. Bontekoe), 21
Kalff, G., 20
Kiewit, Debora [Dieuwertje, Dorothe], 26, 95
Kiewit, Johan, 26, 89, 106
Kleyn, Jan Janse, 62, 94
Korenbloemen (C. Huygens), 37, 94
Kuik, C.J., 30, 35
Kuylenburg, Jan Gerritsen, 59
Lachmi, 70
Leeuwen, Joost van, 76, 80
Leugens en vermaak (R. van Stipriaan), 36
Liebergen, Diederik, 61
Limburg, Rembert van, 75
Linschoten, Jan Huygen van, 21
Margriet [Margaretha van Antiochië], 70
Mary [Maria Magdalena], 70
Metamorphosen (Ovidius), 49, 50, 73
Meyden, Leonora van der, 26, 106
Morpheus, 96
Mozes, 70
Nebukadnezar, 66
Nederlandse literatuur. Een geschiedenis, 35

Neptunus, 44, 71
Nereus, 62
Neuw Wasserschatz [...], 45
Og, 70
Orithya, 73
Overbeke, Aernout van, *passim*
Overbeke, Bonaventura van, 25
Overbeke, Johannes van, 75
Overbeke, Matthijs van, 9, 10
Ovidius, 49, 50, 73
Papekop, zie Vlooswijck, Nicolaes van
Papenburg, 9
Parret, Franciscus, 66
Parvé, Daniël, 15, 24, 42
Parvé, Johanna, 24
Parve, Juffrouw, zie Chastelein, Machteld
Pauw, Adriaen Pieter, 87
Pauw, Gerard, 58, 97
Pelops, 67
Petronius, 46, 78
Philia, 39
Philips IV, koning van Spanje, 69, 70
Pieter, Sint [Petrus], 42
Plautus, 67, 78
Pseudolus (Plautus), 78
Punica (Silius Italicus), 86
Pythagoras, 87
Qualbergen, Cornelis van, 80, 81, 82, 83, 84, 103
Quintilianus, Marcus Fabius, 114
Ravesteyn, Cornelis van, 66
Reigersberg, heer van Couwerve en Krabbendijke, Johan van, 104
Rembrandt [van Rijn], 66
Roelant, 113
Roelantslied, 113
Romeyn, 59
Roode, Claes de, 43, 44
Roodenburg, Herman, 34

Rosa, Adriaen, 40, 61, 76, 97
Rosa, Margaretha, 76
Ruyt, Cornelia de, zie Timmerman, Mevrouw
Ruyter, Michiel de, 26
Rym-wercken (A. van Overbeke), 25, 39
Satiren (Horatius), 57
Satyricon (Petronius), 46, 78
Schenkeveld-van der Dussen, M.A., 35
Scholiers, Agatha, 9
Schoonhoven, Jan Bartolomeese van, 42
Schweitzer, Joannes Fridericus [dokter Sweitser], 104
Sickema, Jacobus, 15, 24, 44
Silius Italicus, 86
Six van Chandelier, Jan, 35
Socinus, 98
Soetje uit de Meermin, 84, 96
Soichten, Pieter Melis van, 25, 89
Spronssen, Joan, 76, 97
Starter, Jan Jansz., 58
Steen, Jan 34
Stipriaan, R. van, 36
Straeten, Dokter vander, 107
Stuart, Mary I, 99
Swart, Jan, 15, 23, 24, 43, 90
Swart, Suzanna, 24
Swift, Jonathan, 22
Tantalus, 67
Teding van Berkhout, Cornelia, 26
Teding van Berkhout, Luduwina, 25, 89
Teding van Berkhout, Pieter 9, 26
Tentenier, familie, 32, 44, 45
Thalia ofte geurige zang-godin (W.G. van Focquenbroch), 35
The principles of musik, 72
Theodorus, J., 45
Thetis, 99
Timmerman, Georgius, 105
Timmerman, Mevrouw, 105
Tromp, Alida, 24, 26, 27, 40, 42, 89, 90, 95, 106
Tromp, Cornelis, 26, 42
Tromp, Maarten Harpertsz., 26, 89
Tulpijn [Turpijn], 113
Turenhout, Jacques, 59, 100
Varie figure gobbi, 45
Venus, 98
Vergilius, 96
Verloore soon, 52
Verwer van Burghstrate, Abraham de, 95

Vlooswijck, Clara [van], 24, 25, 27, 40, 89, 90
Vlooswijck, Cornelia van, zie Vlooswijck, Clara
Vlooswijck, Cornelis van, 25, 89
Vlooswijck, Joan van, 25, 89
Vlooswijck, Margaretha van, 25
Vlooswijck, Nicolaes van, 25, 26, 106
Vondel, Joost van den, 25
Warachtige historie [...] Iohannes Faustus, 113
Westerbaen, Jacob, 35
Willem II, 99
Willem III, 26, 99
Willich, 78
Witt, Johan de, 107
Wolffers van Diemen [Wolphaerts], Sara, 26, 89
Wouterse, Willem, 54, 70
Zuidpolsbroek, 7, 13, 15, 16, 23, 24, 41, 42, 43, 44, 51, 62, 78, 80, 94